

Ekologija idej Gregoryja Batesona:

Tematski sklop Slovenske revije za psihoterapijo Kairos

The ecology of ideas of Gregory Bateson:

Supplement of the Slovenian Journal of Psychotherapy Kairos

VSEBINA / CONTENT

Gregory Bateson

- Miran Možina
5 Uvodnik o milini, estetski občutljivosti
in Gregoryju Batesonu
- Miran Možina
23 Gregory Bateson: glasnik nove paradigm v znanosti
- Lea Šugman Bohinc
51 *Gregory Bateson – visionary, misunderstood and
disregarded creator of steps to an ecology of mind*
- 57 Gregory Bateson – vizionarski, nerazumljeni in
spregledani snovalec korakov k ekologiji idej
- Francesco Tramonti
73 K ekološki odgovornosti:
Batesonova estetska občutljivost kot
vodilno načelo za terapevtske odnose
- Gregory Bateson
85 Epistemologija organizacije
Epistemology of organization
- Gregory Bateson
105 Svet mentalnega procesa
- Nora Bateson in Graham Barnes
117 Pogovor o epistemologiji, ki jo je predlagal Gregory Bateson
*A conversation about the epistemology proposed
by Gregory Bateson*
-

Miran Možina¹

Uvodnik o milini, estetski občutljivosti in Gregoryju Batesonu

Editorial about grace, aesthetic sensibility
and Gregory Bateson

Potem ko je dve leti pred svojo smrtjo, avgusta 1978, dokončal knjigo *Um in narava: nujna enotnost* (angl. *Mind and Nature: A Necessary Unity*) (Bateson, 1985), je Gregory Bateson v Esalenu napisal nekaj pesmi. Med njimi pesem Rokopis izraža, kaj je poskušal doseči v pravkar zaključeni knjigi in v svojem celotnem opusu (Bateson in Bateson, 1987: 5-6):

Rokopis

*Tu leži rokopis v besedah,
natančen,
in če boste brali med vrsticami,
ne boste našli ničesar,
kajti to je disciplina, ki jo zahtevam,
ne več ne manj.*

*Ne sveta, kakršen je,
niti kakršen naj bi bil -
samo natančnost,
skelet resnice.
Ne šušmarim po čustvih,
ne namigujem v implikacijah,
ne obujam duhov v starih pozabljenih verah.*

*Vse to je za pridigarja,
hipnotizerja, terapevta in misijonarja.
Prišli bodo za mano
in uporabili tisto malo, kar sem povedal,
da bi nastavili še več pasti
za tiste, ki ne morejo prenesti
Samotnega
Skeleta
Resnice.*

¹ Mag. Miran Možina, dr. med., psihijater in psihoterapevt, Fakulteta za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani, *miranmozina.slo@gmail.com*

Bateson kot znanstvenik ni iskal Resnice z velikim R v smislu ene, absolutne in večne resnice, temveč ravno obratno. Predstavljal si jo je kot mrežo idej v gosto prepletenih medsebojnih odnosih, ki se preko interakcij stalno spreminja. Vendar pa je od sebe in drugih znanstvenikov pričakoval, da bodo pri tkanju mreže teh idej, kolikor je le mogoče, natančni. Predpostavljal je namreč, da je le na tak način možno prispevati k evoluciji idej, ki bodo ohranjale širše ekološko ravnovesje in s tem življenje sám. Ideje in skupki idej, saj se posamezne ideje vedno povezujejo in porajajo nove, so namreč žal lahko tudi smrtonosne za človeka in toksične za njegovo okolje.

Pravzaprav si je iskanje resnice predstavljal še malo bolj zapleteno, kar je opisal v svojem izjemnem eseju iz leta 1940, *Poskusi v razmišljaju o preučevanem etnološkem gradivu* (Bateson, 1972: 73-87). Napredek v znanosti in znanstvenem iskanju resnice je videl v kombinaciji natančnega in ohlapnega načina razmišljanja, kot postopek, ki vključuje nihanja med obema: »[...] najprej ohlapni način razmišljanja in gradnja strukture na krhkih temeljih, nato pa popravki v smeri strožje oblike razmišljanja in vstavljanje nove podlage pod že obstoječo gmoto. Zdi se mi, da je to kar dobra podoba napredka v znanosti, pač s to izjemo, da je zgradba navadno večja in da so posamezniki, ki nazadnje prispevajo nove podlage, navadno drugi ljudje kakor tisti, ki so uvodoma razmišljali na ohlapen način. V nekaterih primerih, denimo v fiziki, lahko minejo stoletja od gradnje prve zgradbe do kasnejših popravkov temeljev, a postopek je slej ko prej isti.« (Bateson, 1972: 86)

Ključno se mu je zdelo, da se sprijaznimo s to dvojno naravo znanstvenega mišljenja in da do zastoja v napredku znanosti pride, kadar predolgo obstanemo pri bodisi ohlapnem bodisi natančnem razmišljaju. Za nas, psihoterapevte, je lahko še posebej zanimivo, da je za ponazoritev zastoja podal ravno primer psihoanalize (in ne pozabimo, da je to napisal leta 1940):

»*Misljam si, denimo, da se je freudovska zgradba nezmerno razrasla, preden je bila deležna korekcij v obliki natančnega razmišljanja – zdaj pa, ko se raziskovalci lotijo preoblikovanja freudovskih dogem s pomočjo natančnejšega izrazoslovja, je kar nekaj hude krvi. Škoda. (Tu morda ne bo odveč kanec tolažbe za ortodoksnou psihoanalizo. Ko pričnejo raziskovalci brskati po najbolj temeljnih premisah in dvomiti o konkretni stvarnosti konceptov, kot so 'ego', 'želje' ali 'id' in 'libido', kar se pravzaprav že dogaja, ni nobene potrebe po preplahu in nočnih morah o kaosu. Večji del obstoječih analiz bo brez dvoma ostal nedotaknjen tudi potem, ko bo dobil nove podlage; ko pa bodo koncepti, postulati in premise urejeni, bodo lahko analitiki ponovno pričeli z ohlapnim razmišljanjem, tokrat še drznejšim, dokler ne bodo vnovič prišli do tistega mejnika, ko bodo njihovi rezultati ponovno klicali po natančnejši konceptualizaciji. Misljam, da se morajo veseliti te nihajoče kakovosti znanstvenega napredka, ne pa s trmoglavim odklanjanjem tega dualizma zavirati napredka v znanosti.)*« (Bateson, 1972: 86-87)

Ko Bateson kritizira zmedeno razmišljanje, ki ga je sprožil Freud, ko nam je na primer ponudil koncept »psihične energije« ali razlage tipa »pacientovi simptomi so posledica konflikta med njegovim nadnjazom in idom«, pa hkrati izrazi trdno prepričanje, da je psihoanaliza neverjetno dragocen prispevek, »pravcati spomenik, ki nas opominja na to, kako pomemben je ohlapen način razmišljanja« (Bateson, 1972: 84). Seveda pa je ostal dragocen spomenik le zato, ker so številni Freudovi sodobniki in njihovi nasledniki

najprej razvili široko paleto psihoterapevtskih pristopov ter nato v zadnjih desetletjih z bolj natančnim razmišljanjem tudi znanstveno psihoterapijo oziroma psihoterapevtsko znanost (Wampold in Imel, 2015; Duncan, Miller, Wampold in Hubble, 2010; Laubreuter, 2012, 2018; Tramonti, 2018).

Tematski sklop Kairosa posvečen Gregoryju Batesonu

Ker smo v uredništvu Kairosa prepričani, da se ne le psihoterapevti, temveč vsi znanstveniki, ki so vključeni v gradnjo skeletov resnice svojih ved in disciplin, lahko kljub temu, da je od Batesonove smrti minilo že skoraj štirideset let, še vedno veliko učimo iz njegovega opusa, smo se odločili, da mu v tej številki posvetimo tematski sklop.

Hkrati nas je k temu spodbudilo, da bo poleti 2019 pri založbi Beletrina, v sodelovanju s Fakulteto za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani, izšla knjiga z naslovom *Ekologija idej*, prevod najbolj znanega dela Gregoryja Batesona *Koraki k ekologiji uma (Steps to an Ecology of Mind)* (Bateson, 1972). Gre za zbirko 35 vzorčnih esejev, ki jih je napisal v letih od 1935 do 1970. V njih lahko kronološko spremljamo, kako je postopno začrtal novo znanstveno področje, »Epistemologijo«, kot jo je sam poimenoval (Bateson in Bateson, 1987; glej prevod *Svet mentalnega procesa* v zadnjem delu te številke Kairosa). S tem je izstopil iz običajnih delitev in miselnih vzorcev znanstvenih ved ter ponudil zamenek nove znanstvene paradigme (Možina, 1991), ki je še kako relevantna tudi za psihoterapevtsko znanost in praks (Tramonti, 2018).

Gre za prvo izdajo katerekoli Batesonove knjige v slovenščino, na kar sem dolgo čakal in si prizadeval.² Odkar me je namreč leta 1985 z Batesonovimi idejami »okužil« moj učitelj psihoterapije Graham Barnes, se je Batesonov virus v meni samo še množil. K sreči se je ta infekcija pokazala kot zdravilna tako v mojem profesionalnem kot tudi privatnem življenju (Možina, 2010). Prav z njeno pomočjo mi je namreč postajalo vse bolj jasno, kako moj način mišljenja in delovanja vodijo epistemološke predpostavke zahodne kulture, ki generirajo svojevrstno patologijo. Le-ta se žal od Batesonove smrti, leta 1980, samo še stopnjuje ter v globaliziranih razsežnostih ogroža obstoj naše civilizacije in celotnega človeštva bolj kot kdajkoli v njegovi zgodovini.

Kljub pesimizmu, s katerim me navdaja eksponentno stopnjevanje ekološke, populacijske, ekonomsko politične, etične in druge problematike, mi Batesonov virus na parodoksalen način pomaga ohranjati upanje. Tako kot si je on, kljub vse bolj jasnemu uvidu v smrtonosno rušenje globalnega ekološkega ravnovesja, zadnja leta svojega življenja vse bolj prizadeval za širjenje svojih idej, za katere je vseeno upal, da bi lahko pomagale obrniti razvoj v drugo smer, udi sam čutim vse bolj gorečo zavezost populariziranju teh idej in delovanju, ki poskuša z njimi najti sozvočje. Na nepričakovan, razumsko težko razumljiv način se v meni po obdobju precej depresivnega doživljjanja glede tega, kam gre

² Leta 1988 sem celo nepričakovano, zahvaljujoč naključju, prevedel njegovo posthumno izdano knjigo *Angeli se bojijo* (Bateson in Bateson, 1987). Moj takratni glavni učitelj in mentor, Bernard Stritih, je namreč še slabo obvladal angleščino. Ker sem bil navdušen nad knjigo, sem si želel, da bi jo vsaj delček lahko neposredno okusil tudi on. Tako sem prevedel eno poglavje, ki je prevzelo tudi njega, pa sem potem postopoma poslovenil celo knjigo. Nato pa kljub dolgoletnim poskusom nisem uspel najti (bolj uveljavljenega) založnika, ki bi jo izdal. Edini, ki je brez prepričevanja takoj sprejel del prevedov, je bil urednik Nove revije prof. dr. Tine Hribar, tako da je tematski sklop o Batesonu tam izšel leta 1991 (Možina, 1991). V njem so bili poleg Batesonove biografije, ki sem jo povzel po Davidu Lipsetu, objavljeni moji prevodi petega, sedmega in osmega poglavja iz knjige *Angeli se bojijo* ter esej *Zavestni namen nasproti naravi iz Korakov* v prevodu Jerneja Stritiha.

Slika 1: Gregory Bateson (1904-1980)

naš svet, prav od velikega migrantskega vala, ki je leta 2015 pljusknil tudi čez naše kraje (Možina, 2015a), na moje presenečenje krepi tiha, iz nelagodja nad sodobnimi razmerami v svetu porojena odločnost. Le-ta sicer v svoji intenziteti niha, a vseeno vzdržuje brlenje upanja in smisla. Tako da zdaj lahko sočutim, razumem in podpišem odgovor Martina Luthra Kinga na vprašanje, kaj bi naredil, če bi vedel, da bo jutri konec sveta: »Danes bi posadil novo drevo.«

Tako sem s to številko Kairosa posadil novo sadiko, ko sem med drugim uredil tematski sklop posvečen Batesonu, s katerim naša revija podpira izid knjige *Ekologija idej*. Sestavljata ga dva znanstvena pregledna članka:

- doc. dr. Lea Šugman Bohinc je podala okvirni pregled vpliva Batesonovih idej na družboslovne in naravoslovne znanosti od izida knjige *Koraki k ekologiji uma* leta 1971 do danes;
- italijanski psiholog in psihoterapevt Francesco Tramonti iz Pise pa je utemeljil, kako so nekateri Batesonovi ključni koncepti še vedno aktualni in pomembni za sodobno psihoterapijo, če se hoče razvijati v smer estetske in etične občutljivosti.

Sledi več prispevkov v informativnem delu revije:

- Batesonova biografija, ki sem jo že leta 1991 povzel po Davidu Lipsetu in za to priložnost posodobil,
- Batesonovo predavanje *Epistemologija organizacije*, ki ga je imel leta 1977 v čast spominu na utemeljitelja transakcijske analize Erica Berna,
- drugo poglavje iz knjige *Angeli se bojijo z naslovom Svet mentalnega procesa* in
- pogovor Batesonove hčerke Nore z Grahamom Barnesom, ki sta ga zabeležila prav z namenom podpore natisu tematskega sklopa o Batesonu v Kairosu, kar je velika čast. Da bi tekste čim bolj približal slovenskim bralcem, sem jih tudi prevedel.

Upam, da bo ta tematski del revije tiste bralce, ki Batesonovega opusa še ne poznajo, nagovoril in spodbudil k ukvarjanju z njegovimi idejami. V ta namen bom v nadaljevanju tega uvodnika za pokušino predstavil, kako so njegove ideje lahko pomembne za razumevanje izvorov in možnih rešitev ekološke krize ter za razvoj sodobne psihoterapije. Ob tem naj znova opozorim, da Batesonove ideje niso vezane na posamezne discipline, kot

sta ekologija ali psihoterapija, niso niti interdisciplinarne niti multidisciplinarne, kar v svojem pogovoru poudarita tudi Graham Barnes in Nora Bateson, temveč s svojo »mngovrnostjo« predstavljajo popolnoma novo raven integracije (ali transdisciplinarnosti?).

Kaj pa je Batesonu pomenila integracija, morda najlažje ponazori tale njegov opis:

»Ko sem kot deček živel v Angliji, je mož s kladivom pregledoval vsak vlak, ki je prispel z dolge poti. Kladivo je imelo zelo majhno glavo in zelo dolg ročaj, podobno je bilo bobnarski palici in je bilo zares namenjeno ustvarjanju določene vrste glasbe. Mož se je sprehajal po celi dolžini vlaka in udarjal po kolesih oziroma oseh. Preverjal je, če morda ni katera počena in bi zato zazvenela neubrano. Lahko bi rekli, da je potrebno integracijo vedno znova preverjati. Podobno sem poskušal potrkatiti po vsakem stavku v knjigi, da bi preveril napake v integraciji. Pogosto mi je bilo lažje zaslišati neharmonično noto, ki je bila postavljena na napačno mesto, kot pa povedati, kaj je tista harmonija, ki jo iščem.« (Bateson in Bateson, 1987: 4)

Zame ta citat ni le slikovita metafora, temveč mi je dragocen tudi zato, ker kaže na Batesonovo skromnost, ko pravi, da ni vedel, kaj je tista harmonija, ki jo je iskal. S tem pokaže svoje stališče udeleženosti (Možina in Kobal, 2005), ki nam po mojem mnenju sporoča, da harmonija ni nekaj, nad čemer bi imeli nadzor, temveč je lahko le nenačrtovan darilo oziroma blagoslov. Nekaj nas naslovi, kar je širše od našega jaza ter presega naša zavestna prizadevanja in namen. Podobno kot je srečo, ki je ne moremo najti, če jo iščemo oziroma si jo zastavimo kot zavestni cilj, temveč nas nepričakovano obišče, ko se z vsem srcem posvetimo za nas smiselnemu, zahtevnemu delu ali pomembnim, na primer ljubezenskim ali prijateljskim, odnosom. Bateson pri svojem raziskovalnem delu in v svojih tekstih ni le vedno znova poudarjal, da so vse ideje, ki se utelešajo v posamezniku, njegova lastna metafora, temveč je sam dajal zgled s tem, kako je možno z negovanjem stališča udeleženosti ohranjati transparentnost procesa evolucije idej. Kvantni skok v kvaliteti spoznavanja, ki ga je prinesla kibernetika drugega reda, je bila prav vključitev opazovalca v opazovanje.

Ko se podamo na veliko avanturo raziskovanja, je torej poleg zavestne odločitve, da se bomo nečemu temeljito, z vso našo pametjo in hkrati z vsem srcem, posvečali, pomembno tudi zaupati nezavednemu procesu in sprejemati njegove darove. To je Bateson utemeljil teoretično in v svoji raziskovalni praksi, že ko je začel z antropološkim proučevanjem na Novi Gvineji in Baliju. Ključni koncepti, ki jih je v okviru svoje epistemologije poskušal prepojiti z novim pomenom, kot so na primer poleg »integracije« »milina«, »lepota«, »modrost«, »ljubezen«, »svetost«, »lepota«, »estetika«, »religija«, »etika«, »umetnost«, »igra« idr., so bili zanj neločljivo povezani z nezavednim oziroma s tistim, kar je Freud poimenoval »primarni proces«. Tudi s pomočjo metafore o integraciji na koncu nakaže, da se je po principu poskusov in napak, s trkanjem po vsakem stavku, ki ga je napisal, učil in hkrati učil o svojem učenju na tak način, da se je njegovo nezavedno oziroma nezavedni um vse bolj ugleševal s širšo ekologijo. S svojim delom nam tako ni le pomagal k bolj celovitemu razumevanju vseh naštetih konceptov, temveč iz njegovega opusa proseva integracija in veje milina oziroma estetska občutljivost. Njegovi koraki, ki si jih je utiral k ekologiji uma, so lepi, njegovo vedenje se izteka v modrost. Njegova epistemologija ni le hermenevtično inovativna, temveč tudi transformativna (Stevens v Černigoj, 2007). Le-ta vidi človeka kot avtonomno bitje, ki se na podlagi refleksije lastnega vedenja samo odloča o svojih dejanjih. Med drugim si tudi na ta način razlagam, zakaj je branje oziroma študij njegovih del tako zahteven. Če ga vzamemo resno, nas stalno vabi k prev-

praševanju in spremembi naših epistemoloških predpostavk in s tem h globoki osebni spremembi »drugega reda«.

Poglejmo, kako je tovrstno spremembo opisal Noel G. Charlton, avtor najizčrpnejše Batesonove biografije (Charlton, 2018: 7): »Zame se je pokazalo Batesonovo razumevanje kot transformativno. Zdaj prepoznavam um in mentalni proces v živih sistemih, kot so moja družina, moja prijateljstva, moji odnosi do živali, ko skrbim zanje, moje interakcije z ekosistemi, ki me ohranjajo pri življenju, moji notranji procesi v zdravju in bolezni. Lahko opazujem naključne procese v širši družbi in večjem, neorganskem svetu. Uvidel sem, kako deluje namen in da obstajajo podporne težnje ter dejstvo, da sem del dobrodejnih skupnosti umov različnih obsegov. Zdaj vem, da sem del sveta, kozmosa. Občutek lastne vrednosti črpam iz občutka, da sem del nečesa večjega, kot je moj 'jaz', in iz tega, da ščitim manjše procese znotraj sebe. Prepoznavam, da je to religiozni jezik in da izjavljam nekaj podobnega kot (Shakespeare v Macbethu) 'v veliki roki Boga stojim'. Podobno kot Bateson sem prišel do razumevanja, da je ta povezanost z večjimi in največjimi procesi fizičnega sveta, to prepoznavanje, da se mentalna narava sveta jasno potrjuje v tem 'potekajočem' procesu med materialnimi stvarmi, globoko religiozna tema. Zaradi tega pa je ne bi smeli zavrniti kot slabe filozofije ali slabe znanosti.«

Batesonov pogled na izvore in rešitve ekološke krize

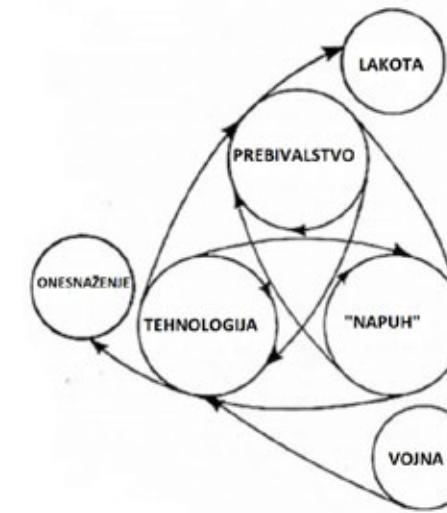
Ko sem leta 1985 *Korake* prvič vzel v roke, sem marsikaj težko razumel. Hkrati pa sem takoj vedel, da se bom k Batesonovim tekstom vračal, saj je bilo v njih zame nekaj magnetno privlačnega, in da zato ne bom odnehal, dokler ne bom vsaj približno lahko razmišljal kot on. Že takrat pa mi je v zadnjem delu *Korakov* v eseju z naslovom *Izvori ekološke krize*, ki ga je Bateson napisal leta 1970 med svojim raziskovanjem na Havajih, padel v oči diagram (glej sliko 2), ki sem ga lahko takoj razumel in me je skupaj z razlagom pretresel. Z njegovo pomočjo je Bateson ponazoril, da vse številčnejše grožnje človekovemu preživetju izvirajo iz treh glavnih razlogov: »tehnološkega napredka, povečanja svetovnega prebivalstva ter določenih napak v mišljenju in naravnosti zahodne kulture [...] Ti temeljni dejavniki so vsekakor v interakciji. Povečanje svetovnega prebivalstva spodbuja tehnološki napredek in ustvarja tesnobo, ki nas postavlja v opreko z okoljem kot našim sovražnikom; tehnologija omogoča rast prebivalstva, obenem pa spodbuja našo aroganco oziroma napuh proti naravnemu okolju.« (Bateson, 1972: 498)

O kibernetski teoriji povratne zveze sem vedel dovolj, da sem lahko razumel ključno sporočilo tega diagrama: zaradi medsebojnega spodbujanja treh temeljnih dejavnikov se globalno ravnovesje našega planeta hitro bliža iztirjenju.

»Bodite pozorni na to, da gre vsak zavoj na tem diagramu v smeri urinega kazalca, kar označuje, da gre za samo-pospešujoče (znanstveniki bi dejali 'avtokatalitične') dejavnike: večja ko je neka populacija, hitreje raste; več tehnologije ko imamo na voljo, hitreje prihajamo do novih odkritij; bolj kot domnevno raste naša "moč", bolj kljubovalno se nam zdi naše okolje. Podobno gredo tudi pari zavojev v smeri urinega kazalca ter tako tvorijo tri samo-pospeševalne podsisteme. Težava, pred katero se je znašel svet skupaj s Havaji, je, kako v ta sistem vpeljati neki proces, ki bi šel v obratno smer kot urin kazalec.« (prav tam)

Če pomislimo, da je Bateson na tak način razmišljal že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, tako da je leta 1970 s tem tekstom v imenu Komisije za ekologijo in človeka Univerze na Havajih pripomogel, da je Senat države Havaji sprejel okoljevarstveni zakon

Slika 2: Dinamika ekološke krize (Bateson, 1972: 499)

(S.B. 1132) in s tem ustanovitev Urada vlade za nadzor nad kakovostjo okolja ter Okoljskega centra Univerze na Havajih, lahko vidimo, kako pronicljiva je bila njegova misel in kako angažiran je že bil za ohranjanje naravnega ravnovesja. Do sedemdesetih let 20. stoletja e namreč v svetovni politiki in gospodarstvu veljalo, da meje rasti ne obstajajo. Tudi prva opozorila, ki jih je na svetovno javnost leta 1972 v svojem poročilu *Meje rasti* naslovil Rimski klub, so bila še vedno preslišana in predlagani ukrepi neizvedeni (Kajfež Bogataj, 2016).

Bateson je svoje okoljevarstveno poslanstvo videl predvsem v tem, da si je prizadeval k spremembam tistega, kar je v diagramu poimenoval »napuh« (grško hubris). Uvidel je, da ga napajajo naše »vrednote«, ki jih je namerno postavil v narekovaj, saj so zgrešene in zastarele, ker izvirajo iz časa industrijske revolucije. Povzel jih je v naslednjem seznamu (Bateson, 1972: 500):

- a. Gre za nas *proti* okolju.
- b. Gre za nas *proti* drugim ljudem.
- c. Edini, ki kaj šteje, je posameznik (ali posamezno podjetje ali posamezni narod).
- d. *Zmoremo* enostransko nadzirati okolje in za to si tudi moramo prizadevati.
- e. Živimo znotraj »meje«, ki se ves čas širijo.
- f. Zdrav način mišljenja je ekonomski determinizem, ki maksimira eno spremenljivko, kot je na primer dobiček, namesto da bi optimizirali kompleksen niz spremenljivk.
- g. Tehnologija bo rešila vse naše težave.

Trdil je, da so te ideje, kljub izjemnim tehnološkim dosežkom v zadnjih 200 letih, uničujoče. Ko naša civilizacija napihuje misel, da kot najžlahtnejša stvaritev evolucije lahko premaga svoje okolje, s tem podpisuje svojo smrtno obsodbo. Enota preživetja ni človek sam, temveč človek in okolje. In če človeka v odnosu do okolja vodi napuh, se okolje oziroma narava lahko maščuje (Lovelock, 2007).

Bateson si je stalno prizadeval za spremembe v našem mišljenju, saj je kot antropolog dobro poznal kulture in civilizacije, v katerih so človekov odnos do okolja vodila ali še vodijo drugačna pričakovanja in premise. Tako na primer starodavna havajska civilizacija ni vedela za zahodnjaški napuh. »Naš način ni edini možni način. Lahko ga spremenimo [...] Te spremembe v mišljenju bodo vplivale na našo vladu, našo gospodarsko strukturo, našo izobraževalno filozofijo in naš vojaški položaj, kajti stare premise so globoko vgrajene v vse te družbene plati. Nihče ne more predvideti, kateri novi vzorci bodo vzniknili iz teh drastičnih sprememb. Upamo, da bo obdobje sprememb minilo v znamenju modrosti in ne nasilja ali strahu pred njim.« (Bateson, 1972: 501)

Bateson je že med svojimi sodobniki opažal, da so se prizadevanja za spremembe v mišljenju začela širiti med znanstveniki, filozofi pa tudi poslovneži in celo zakonodajalci. Glede ekologije je na primer večkrat omenil Lovelock in njegov kibernetički koncept »Gaje«³ (Lovelock, 1994, 2007), ki se je ujemal Batesonovim pojmovanjem narave kot kibernetičkega sistema povratnih zvez. Tudi v krogih psihoterapevtov in psihiatrov, kamor so ga pogosto vabili, je spodbujal prehod v novo Epistemologijo, v mišljenje, ki naj bi se odreklo premisam enostranskega nadzora, moči in manipulacije ter glede na zgornji diagram krenilo v obratno smer od gibanja urinega kazalca (Možina, 2010; Možina in Kobal, 2005).

Estetska občutljivost in estetsko zavzemanje kot rešitev za ekološke probleme

Izjemno živo mi je ostal v spominu moj prvi stik z Batesonovo mislio. Bilo je poleti leta 1985, ko sem si po mučnem ljubezenskem razhodu šel celit rane k prijateljem na Cres. Morda mi je tudi zaradiboleče razprtosti srca ostala tako nepozabna slika samotnega kotička na obali, kamor sem se rad zatekal in kjer sem lahko v miru bral. Med knjigami, ki sem jih vzel s seboj, je bil tudi angleški učbenik o družinski terapiji, v katerem se me je močno dotaknil citat iz Batesonovega eseja *Slog, milina in sporocilnost v primitivni umetnosti* (Bateson, 1972). Morda tudi zato, ker je omenjal Aldousa Huxleya, ki se mi je priljubil že v študentskih letih in mi je Bateson njegovo razumevanje miline (angl. grace) približal na nov način:

»Aldous Huxley je nekoč dejal, da je osrednji problem človeštva iskanje lepote [...] Podobno kot Walt Whitman je razmišljal, da je v komunikaciji živali in njihovem vedenju neka naivnost, neka preprostost, ki jo je človek izgubil. Človekovo vedenje naj bi pokvarila zahrbtnost – celo slepljenje samega sebe – osredotočenost nase in zavedanje samega sebe. Aldous se je zdelo, da je človek izgubil 'milino', ki jo živali še premorejo [...] Sam bi dejal, da je umetnost človekovo iskanje miline; včasih je njegov triumf ob delnem uspehu, včasih njegov bes in agonija ob neuspehu [...] Če želimo doseči milino, moramo razloge srca spraviti z razlogi razuma.« (Bateson, 1972: 128)

Iskanje oziroma doseganje miline je za Batesona v ožjem smislu pomenilo, da lahko vsak posameznik razvija »estetsko občutljivost«, ko ohranja pozornost na odnose in

³ Lovelock (1991) je definiral Gajo kot kompleksno celoto, ki vključuje zemeljsko biosfero, atmosfero, oceane in zemljo. Ta velik sistem je kibernetički, ker je povezan preko povratnih zvez. Zato se lahko (samo)uravnava k optimalnim fizičnim in kemičnim okoljskim pogojem za življenje na našem planetu. Naš planet ima torej značilnosti Gaje, ker je zmožen razviti in ohranjeti življenje.

medsebojno povezanost ter temu ustrezno ravna (glej Tramontijev članek v tej številki Kairosa). V najširšem smislu pa mu je pomenilo doseganje ponovne povezanosti med človeštvom in tistim, kar je Lovelock imenoval Gaja. Ljudje smo za razliko od živali izgubili občutek, kako smo popolnoma ovisni od ekoloških sistemov. Upanje za preživetje človeštva je videl v obujanju občutka za lepoto v vseh oblikah, kar bi nam preko uvida, da se preveč zanašamo na »zavestni namen«, ki deluje proti naravi (Bateson, 1991a), omogočilo ponovno razvijanje sistemsko modrosti.

V zadnjem stavku gornjega citata Bateson navaja znano misel Blaisa Pascala (1986), da ima srce svoje razloge, o katerih razum nič ne ve (»le coeur a ses raisons que la raison ne connaît point«). S tem je sugeriral, da obstajajo dodatni nezavedni procesi, ki delujejo avtomatično, brez introspekcije. Zanimiva se mi zdi tudi vzporednica med Batesonovim konceptom miline in Pascalovim »srcem«, za katerega je le-ta trdil, da je sposobno finese (francosko *finesse*), spontane estetske in moralne presoje, ki je kognitivna in afektivna hkrati. Ti občutki so prepričljivi, zavezajoči, zdijo se nam resnični, zato jim verjamemo. Omogočajo spontani uvid, ki ni posledica progresivnega razmišljanja. Lahko ga ubesedimo, ni pa nujno (Wood, 2013).

Bateson je takole povzel svoje razumevanje umetnosti: »Saj ne, da je umetnost izražanje nezavednega, ne, umetnost se posveča odnosu med ravnimi umskimi procesov. Iz umetnine je mogoče analitično izluščiti nekatere umetnikove nezavedne misli, mislim pa tudi, da Freudova analiza Leonardove *Ane Samotretje* povsem zgreši smisel tega početja. Umetniška spretnost pomeni združevanje številnih ravni uma – nezavedne, zavestne in zunanje –, tako da pride do izraza njihova kombinacija. Ne gre le za izražanje ene same ravni.« (Bateson, 1972: 470)

Če je freudovska psihologija razširila koncept uma navznoter in s tem zajela vso komunikacijo sistema znotraj telesa, na primer vse avtonomne procese, procese navad in ves spekter nezavednih procesov, je Bateson koncept uma širil navzven. Oba doprinosata zožila obseg zavestnega jaza in nam s tem omogočata razvijanje ponižnosti ob spoznaju, da je človek del nečesa mnogo večjega. Za to večje je Bateson lahko razumel, da nekateri uporabljajo besedo Bog (Bateson, 1972: 467).

Ob branju Batesonovih misli o milini, ki naj bi bila povezana z našo boljšo zavestno in nezavedno, torej celostno ugašenostjo s sočlovekom, skupnostjo, naravo in kozmosom, se mi je na tistem samotnem koščku obale 'milo storilo' in ulile so se mi solze⁴. Ne vem točno, zakaj se mi je to ob branju Batesonovih tekstov še velikokrat ponovilo in se mi dogaja še danes. Na prvi pogled je nenavadno, saj njegovi teksti niso literarni, temveč znanstveni

⁴ Trenutek ganjenosti je bil takrat povezan tudi z galebi, na katerih se je ustavil moj pogled. Niso iskali hrane, temveč so se le z veliko eleganco prepričali mirnemu lebdenju na plasteh vetra, ne da bi kaj posebej zamahovali s krili. Potrjevale so se mi Batesonove misli, ki sem jih ravnokar prebral, saj se mi je zazdelo, da med njimi v tistih dragocenih trenutkih ni nobene ovire, nobene preračunljivosti, skrivnih namenov in pretvarjanja, samo skupno jadranje pod obokom neskončne modrine neba. Roki s knjigo sta se ob tem prizoru miline sami od sebe spustili. Branje je postalodeveč, saj bi lahko celo prekinilo valovanje ganjenosti, ki je začelo mehčati moje telo. Začutil sem prijetno predanost, ko je postalodovolj samo dihati in zreti v ptice na ozadju nedoumljive, skrivenostne neskončnosti neba. Utrnila se je tudi misel, ki je dodala kanec grenkobe in pomagala prelivati solze čez rob, ki jih je še maloprej zadrževal, da namreč z mojo ljubo, s katero sva se razšla, nikoli več ne bova, podobno kot ti galebi na vetru, lebdela na koprenah najnjenih ljubezenskih hrepenenj. Ob tem se je moj sluh povezal s šumom morja, ki se je med pozornim branjem za nekaj časa umaknil iz zavedanja. Podobno je nenadoma na koži oživelno čutenje tiste razorajoče mesanice vročega poletnega sonca in rahilih, osvežujočih sunkov vetra. V tem doživetju miline je bilo nekaj blagega in hkrati ostrega - blagega v občutkih žalovanja in ostrega ob misli, da se nekaj zaključuje in para, česar ne bo možno več sešiti v star vzorec.

in je zanje značilna celo poudarjena intelektualna odličnost, da mu je uspevalo narediti še iz »solze... intelektualno stvar«, če uporabim del verza Williama Blaka, ki ga je tako občudoval. Če pa pogledam malo bolj natančno, se mi zdi, da je moja ganjenost odziv na integracijo višjega reda, s katero lahko v takšnih trenutkih pridem bolj neposredno v stik. Morda je to podobno doživetju, ko se prepoteni od napora vzpenjam po strmi gorski stezi in nenadoma prispiemo do točke, kjer se nam razpre jasnejši in širši razgled. Bateson intelektualnega s čustvenim ni povezoval na sentimentalnen, temveč na tiste vrste estetsko občutljiv način, ki je ravno zaradi visoke stopnje jasnosti in širine zajetja ganljivo lep, sladek in trpeč hkrati.

Ob tem se spomnim misli Jeana-Claude Carrièra: »Neka oseba se nas dotakne le, če smo v njej odkrili to, kar imenujemo ranljivost. Gledališče, film, literatura, vse vrste izražanja razkrivajo to krhkost – našo globoko občutljivost. Naš skrivnostni izvir je in gonilo vseh naših čustev, vse lepote. Sprejmimo jo, bodimo šibki, a prilagodljivi. In mirni pred neznanim.« (Carrière, 2014: 5-6)

Menim, da je Bateson, čeprav ga žal nisem nikoli srečal v živo in spoznal bolj neposredno, bil človek, ki je v stiku z lastno ranljivostjo, krhkostjo in (estetsko) občutljivostjo ostajal spoštljiv pred neznanim. Čeprav ob svojem umiku na Cres nisem še ničesar vedel o njem, pa sem prav zaradi globokega čustvenega odziva (zaradi katerega se mi je na prvo srečanje z Batesonovimi idejami ohranil tako živ spomin) v trenutku stika z lastno krhkostjo začutil, da hočem kar najbolj obogatiti svoje vedenje o njem.

S Cresa sem odšel s še večjim naborom vprašanj kot ob prihodu: Kako bi se lahko o lepoti in polnosti bivanja učil od živali, od njihove neposrednosti in miline? Kako lahko izkustvo naravnih lepot lajša bolečino in nam nudi uteho v kriznih trenutkih? Bi lahko bila tudi psihoterapija lepa in ali bi lahko bil terapevtski proces podoben umetniškemu ustvarjanju? In če je, kako bi lahko sam povezal svoje psihoterapevtsko delo in umetnost, saj sem v sebi najmočneje čutil prav ta dva dela – zdraviteljski in umetniški. In ali je estetika povezana z etiko, je terapija, ki je lepa, hkrati etična? In nenazadnje, kako je terapevtski proces povezan z religioznim oziroma mističnim doživljanjem, saj sem že takrat redno meditiral in se spraševal, kako povezati psihoterapijo in meditacijo.

Tudi Charlton v povzemanju Batesonove epistemologije poudarja, da je »estetsko zavzemanje« za doseganje miline zanj pomenilo, da se ukvarjam z aktivnostmi, ki segajo preko dometa zavestnega namena, na primer z »umetnostjo«. Ob tem si Charlton postavlja podobna vprašanja, kot so se odpirala meni po prvem stiku z Batesonovo mislijo: »Kaj se dogaja, ko preživljamo čas obkroženi z naravnimi lepotami in odpreno svoje čute za dojemanje gore, morja, pokrajine, ptičjega gnezda ali padlega lista? Kako se spremi-njamo, ko pojemo, plešemo, rišemo ali igramo na neko glasbilo? Ali je mogoče, da se s pomočjo igre, metafore, sanj, umetnosti in naravne zgodovine na nek način osvobodimo tiranje namenske logike, formalnega jezika, razredov in kategorij? Ali lahko delujemo na prelingvistični, neracionalni način, ki omogoča preseganje zavestnega namena in vzpostavljanje miline modrega odnosa do okolja?« (Charlton, 2008: 139)

Psihoterapija kot tehnika, umetnost in znanost

Ko sem po vrnitvi s Cresa prišel do Batesonovih *Korakov*, sem ugotovil, da na vsa ta vprašanja odgovarja na sicer skrajno izviren in svojstven, a hkrati zelo zahteven način, ki sem ga na številnih mestih takrat še težko razumel. Zato sem bil še kako vesel knjige

Batesonovega učenca Bradforda Keeneya z naslovom *Estetika spremembe* (Keeney, 1983), ki si je zadal za cilj zainteresiranim za Batesonov opus na bolj poljuden, a hkrati korekten način, olajšati njegovo razumevanje. Poleg tega je zelo abstraktno Batesonovo teorijo inventivno povezel s praktičnim vidikom, s psihoterapevtskimi (predvsem sistemskimi) metodami in tehnikami (Možina, 2010; Možina, Štajduhar, Kačič in Šugman Bohinc, 2011).

Danes se tudi z nasmehom na obrazu lahko spominjam, kako sem v obdobju od leta 1985 do 1988, ko sem se intenzivno poglabljal v Keeneyeve in Batesonove tekste ter dela drugih kibernetskih mislecev (na primer Maturane in Varele, 1998; glej tudi Možina in Kordeš, 1998), doživljal faze globoke zmedenosti, ob katerih pa mi v času, ko sem jih izkušal, ni bilo prav nič do smeha. Na trenutke so bili namreč, predvsem zaradi močne tesnobe povezane z občutki depersonalizacije in derealizacije, celo podobni psihotičnemu doživljanju. Učenje kibernetske epistemologije, katere ključni koncept je, tako pri razumevanju intersubjektivnosti kot tudi samorefleksivnosti, krožnost, mi je dolgo časa spodbikal tla pod nogami, saj so bile vajene stati na tleh konvencionalne, linearne, objektivistične in v najboljšem primeru reprezentacionalistične epistemologije.

Keeney je v skladu z Batesonom poudarjal, da psihoterapija vsebuje kibernetsko komplementarnost med obrtno tehničnim in estetskim vidikom. Kot je Bateson po eni strani v psihoterapiji videl aktivnost, ki lahko priomore k razvijanju estetske občutljivosti, je bil po drugi strani kritičen do mehanično sterilnega, tehnicističnega izvajanja psihoterapije. Podobno kot je medicinsko prakso kritiziral zaradi »torbe trikov« (na kar opozarja tudi Tramonti v svojem članku v tej številki Kairosa), ki sicer pomagajo zdraviti ali preprečevati vrsto specifičnih bolezni, a ne predstavljajo celovite modrosti, je zavračal tudi psihoterapijo, v kolikor je dajala (pre)velik poudarek tehničnemu vidiku in manipulirjanju z ljudmi. Strah ga je bilo zdravnikov in (psiho)terapeutov, ki so v okviru svojih (sub)specializacij razvijali skrajno omejen fokus vedenja o človeku na račun zanemarjanja konteksta in bolj celovitega spoznavanja. Tako je na primer v simptomih, tudi tistih najizrazitejših in najbolj motečih, kot so psihotični, videl poskus samozdravljenja širšega »uma« (angl. mind) (Bateson, 1961) oziroma mentalnega procesa (glej prevod z naslovom *Svet mentalnega procesa* v zadnjem delu te številke Kairosa), ki ga je definiral tako, da je presegel kartezijanski dualizem duha (duše, psihe) in materije (snovi).

O Batesonovi kritičnosti do psihoterapije, ki zanemarja širši kontekst in se ni ume-stila v okvir kibernetske epistemologije, poroča tudi Graham Barnes (1997), ustanovitelj Jugovzhodnega inštituta (Southeast Institute) v severni Karolini, ki je Batesona leta 1977 prosil, če bi imel pred številnim avditorijem transakcijskih analitikov predavanje, ki so ga vsako leto enkrat prirejali v čast Ericu Bernu. Najprej povabila ni hotel sprejeti. Kot razlog je navedel, da se z velikim delom transakcijske analize ne strinja, saj je pretežno slonela na metaforah snovi in energije namesto na (kibernetskih) metaforah komunikacije in odnosov, kamor je psihoterapijo umeščal Bateson. Potem je po pogajanjih le pristal in nastopil pred več kot tisoč terapeuti (glej predavanje *Epistemologija organizacije* v zadnjem delu te številke Kairosa). Po predavanju je izkušeni kolega komentiral Barnesu: »Ne verjamem, da je med vsemi Batesona razumelo več kot pet poslušalcev.« (Barnes, 1997: 135) Barnes sam priznava, da ni bil med tistimi petimi in da je za vstop v Batesonovo epistemologijo potreboval še veliko let sistematičnega študija in osebne preobrazbe, saj je moral izstopiti iz okvirjev konvencionalne znanosti in se naučiti kritično reflektirati predpostavke običajne zahodne epistemologije, ki nas določajo tudi v vsakem trenutku našega vsakdanjega življenja.

V predavanju Bateson opozarja, kako potreba po psihoterapiji v sodobni družbi narašča zaradi njene dekadence. Le-ta se med drugim kaže v vse večjem bohotenuju zabave. Pri tem pozabljamo na tisto, kar so stari Grki imenovali *ananke* in bi lahko prevedli z besedama nuja, nujnost (Možina, 2015b). Z vidika *ananke* tako umetnost kot psihoterapija s pomočjo pripovedovanja oziroma upodabljanja zgodb raziskujeta tisto, kar nas kot neka nuja peha v nesrečo še posebno tam, kjer 'srce si sladkega obeta'. Plast za plastjo luščita odgovore, zakaj se nam vsem dogaja, da ob svetlih ciljih in ob najboljših prizadevanjih za njihovo uresničitev končamo tam, kjer postanemo 'viharjev notranjih igrača' in nam je 'vera v sebe vzeta'. Obe pa nas tudi poskušata bodriti pri učenju o tem, kako si utreti poti h globoki notranji preobrazbi. Do te pa ni možno priti po bližnjici, po kateri bi se izognili *ananke*. Ob dramah ali ob romanah in filmih se ob prepoznavanju tega dejstva velikokrat zjočemo, ob komedijah pa nasmejemo. Podobno je v psihoterapevtskem procesu, v katerem imamo možnost, da se med solzami in smehom na svoj račun spravimo z napakami, ki smo jih naredili, ker ozavestimo nezavedne predpostavke in prepričanja, ki so jim botrovale in se pogosto prenašajo transgeneracijsko. Naša prepričanja so okvir za naš *ananke*, za našo nujo, za neizogibne dramatične življenjske zaplete, katerih del smo. Tako v gledališču, filmih in literaturi kot tudi v psihoterapiji se lahko učimo potrpežljivosti, da sprejmemo nujnosti, ki jih ne moremo spremeniti, hkrati pa pridobivamo na moči, da sprememimo tisto, kar lahko sprememimo.

Če z vidika *ananke* zagledamo globoko sorodnost umetniških zvrsti in psihoterapije, lahko lažje razumemo, da so se v terapiji razvile metode pripovedovanja zgodb, likovnega, glasbenega in plesnega izražanja ter igranja vlog, da torej lahko proces notranje preobrazbe terapevt in klient spodbujata s t. i. umetnostno terapijo (angl. creative arts therapy) oziroma z uporabo kreativnih medijev. Z njihovo pomočjo si lahko klient olajša izražanje svojih potlačenih delov in zanemarjenih ravni mentalne aktivnosti.

V predavanju Bateson omenja tudi teorijo »dvojne vezi«, s katero je v psihoterapevtskih in psihiatričnih krogih najbolj zaslovel in si hkrati prislužil največ kritik in nera-zumevanja (o tem glej bolj izčrpno v članku Lee Šugman Bohinc v tej številki Kairosa). Razlog vidim predvsem v tem, da je večina kritikov prepovršno poznala Batesonovo predhodno antropološko delo in širše pojmovanje, ki je privedlo do oblikovanja teorije dvojne vezi kot odgovora na problem 'shizofrenije'. Projekt, v okviru katerega je nastala teorija shizofrenije (v Korakih je zajeta predvsem v štirih esejih, z naslovom Epidemiologija shizofrenije, K teoriji shizofrenije, Skupinska dinamika shizofrenije in Minimalni pogoji za teorijo shizofrenije, ki so nastali v času od leta 1955 do 1960), je bil posvečen raziskovanju paradoksov v komunikaciji. V njegovem okviru je Bateson skupaj s sodelavci že leta 1952 začel iskati odgovore, kaj je skupno humorju, umetnosti, religiji oziroma mistiki, hipnozi, psihoterapiji, igri, pa tudi psihozi (s tem v zvezi je pomembno omeniti tudi Batesonovo objavo Percevalovih zapiskov, na primeru katerih je utemeljil samozdraviteljsko funkcijo halucinacij (Bateson, 1961)). Tako Batesonu v odgovorih na kritike ni preostalo drugega, kot da je vedno znova ponavljal, da zanj ni bila ključna shizofrenija in aplikacija teorije dvojne vezi na pojav "shizofrenije", temveč da je bila del veliko širšega proučevanja, ki se je po zaključku Palo Alto projekta nadaljevalo do konca njegovega življenja in pri katerem si je pomagal s številnimi koncepti, teorijami in njihovo reinterpretacijo (npr. s teorijo logičnih tipov, kibernetiko teorijo, predvsem s kibernetiko drugega reda, evolucijsko teorijo, semantiko, genetiko, komunikologijo idr.).

Svoj esej o dvojni vezi iz leta 1969, s katerim je poskušal znova odgovoriti na kritike, je

tako na primer začel z opozorilom na problem popredmetenja, saj so pri kliničnem delu številni psihiatri in psihoterapeuti, ki so dvojno vez začeli 'diagnosticirati' in 'uporabljati', dvojno vez reificirali na podoben način, kot so to počeli z drugimi diagozami in terapevtskimi tehnikami. Tudi spor s Haleyem že v času Palo Alto projekta se je v veliki meri zakuhal okoli tega. Bateson je v eseju njega in druge še enkrat opozoril, da dvojnih vezi ni mogoče štetiti, da niso "tam", v posamezniku ali v družini, temveč da so le opisi. Znova je poudaril, da teorije niso predlagali kot edino pravilne in veljavne razlage o nastanku ter vzdrževanju psihotične motnje, temveč kot možno hipotezo, ki jo lahko postavimo ob druge, na primer ob genetsko in psihodinamsko hipotezi. Zanj je bilo ključnega pomena, da je teorija dvojne vezi le ena od možnih izpeljav, kako lahko na celotno komunikacijo pogledamo z vidika logičnih tipov, metakomunikacije in metametakomunikacije (višje ravni pa si je racionalno logično že nemogoče predstavljati). Dvojna vez je le zmešnjava na nivojih meta, metameta, metametameta itn. komunikacije. Menim, da kdor kritizira teorijo dvojne vezi oziroma misli, da je zastarela, ta je nikoli ni razumel na način, kot jo je razumel Bateson. Zame je teorija dvojne vezi še danes genialna in lahko predstavlja vrata v Batesonovo epistemologijo. Oboje skupaj je vredno Nobelove nagrade.

Milina po jugoslovansko

Ko sem jeseni 1985 Grahama Barnesa prvič srečal na jugoslovanskem psihoterapevtskem kongresu v Opatiji, je bilo njegovo razumevanje Batesona v predavanju z naslovom *Za tragedijo v psihoterapiji* (Barnes, 1993a: 29-36), ki me je popolnoma očaralo, že tako bogato, da je zavzelo osrednje mesto v njegovem poučevanju. Prav to je vzbudilo veliko zanimanje med številnimi kolegicami in kolegi. Bilo je v osnovi drugačno od vsega, kar je bilo do takrat poznano v jugoslovanskih psihoterapevtskih krogih. Tako smo številni psihoterapeuti in psihoterapevtke iz nekdanjih jugoslovanskih republik vstopili v večletno izobraževanje iz t. i. »kibernetike psihoterapije«, ki je pod njegovim vodstvom od konca leta 1985 do 1989 potekalo pod okriljem t. i. »Hudolinove klinike« na Vinogradski ulici v Zagrebu.

Ko smo na večdnevnih seminarjih, ki so potekali okoli petkrat letno, počasi vstopali v Batesonovo epistemologijo, smo bili velikokrat zelo zmedeni, kar se je pri manjšini izteklo v hvaležnost, ker so se nam odpirali novi horizonti, pri večini pa bolj v zadržanost in kritičnost. Kar je mene prepričalo še bolj od teorije, so bile Grahamove demonstracije terapevtskih pogоворov, v katere smo se lahko prostovoljno javljali za vlogo klienta. Teme, ki so se odpirale, so bile globoko osebne, kar nam je omogočalo, da smo se na lastni koži učili, kako so kibernetiske ideje uporabne tudi praktično za reševanje naših osebnih stisk in problemov. Ko sem na »vrocem stolu« opazoval kolegice in kolege ter sem ga večkrat izkusil tudi sam, sem bil prevzet nad estetiko Grahamovega načina komunikacije. Doživel sem podobne trenutke ganljive miline kot na samotnem kotičku creške obale. Grahama sem v vlogi terapevta in predavatelja doživel kot utelešenje tistega, o čemer je Keeney (1983) pisal v svoji knjigi *Estetika spremembe* in v meni se je samo še bolj usidrala trdna odločenost, da ne bom odnehal prej, dokler se sam ne bom naučil biti ter delovati v vlogi terapevta na podobno lep in estetsko občutljiv način.

Po zaključku ciklusa izobraževanja na Hudolinovi kliniki, smo se od leta 1989 naprej organizirali kot podiplomski študij z naslovom *Šola kibernetike psihoterapije* v okviru klinike Rebro in zagrebške Medicinske fakultete (Možina, 1993ab). Z vsebinami tega usposabljanja smo nadaljevali s povezovanjem kibernetike epistemologije in psihotera-

pije. Iz serije predavanj, ki jih je Barnes imel na naših seminarjih še po začetku vojne leta 1991, je tako nastala knjiga *Pravičnost, ljubezen in modrost (Justice, Love and Wisdom)* (Barnes, 1993), ki predstavlja svojevrstno pričevanje o tem, kako zahtevna in dolga je pot iz objektivistične v kibernetosko epistemologijo.

Knjiga ni zanimiva le po strokovni in znanstveni plati, temveč je hkrati pretresljivo pričevanje o jugoslovanski vojni, ki je grobo zarezala tudi v našo *Šolo kibernetike psihoterapije*. V letih od 1989 do 1991, ko smo jo postavljali, smo bili v njej kolegi in kolegice iz vseh jugoslovenskih republik. Da bi Grahamu lahko čim bolj pomagal pri njeni hitri rasti, sem prevzel vlogo njegovega glavnega asistenta, tako da smo dejavnosti šole širili tudi v razne oblike in termine, ko Grahama ni bilo zraven. Po začetku vojne na Hrvaškem in v Bosni, pa se je obseg našega dela precej skrčil, vendar ni nikdar zamrl, saj smo še naprej sodelovali v šoli v glavnem hrvaški in slovenski udeleženci, Graham pa je redno hodil v Zagreb tudi v času, ko so si to upali le redki tujci. Kljub izjemno zahtevnim okoliščinam (enkrat je celo padla raketa na zagrebški Gornji grad, kjer so se odvijali naši seminarji, a k sreči ravno v času, ko nas tam ni bilo), smo uspeli ohranjati dialog in solidarnost, tako da smo na primer s pomočjo ameriških filantropskih sredstev organizirali razne oblike podpore, med drugim tudi seminarje, za terapevtke in terapevte, ki so delovali na vojnih območjih. Dokazali smo, da je tudi v časih največjega sovraštva in nasilnosti možno ohranjati milino v skrbi za preživetje skupnosti kolegov in kolegic.

Epilog: Milina in samota

Svoj motivacijski esej, ki naj bi bralce spodbudil k branju tematskega sklopa v tej številki Kairosa in spoznavanju Batesonove epistemologije, bom zaključil s še enim citatom, ob katerega prvem branju so se mi v trenutku ganjenosti ulile solze. Gre za del predavanja z naslovom *Jezik in psihoterapija – zadnji projekt Friede Fromm Reichmann* (Bateson, 1991c: 245-251), ki ga je imel leta 1957 po njeni smrti v čast spominu na to legendarno psihoterapevtsko (Možina, 2014), ki jo je globoko spoštoval in cenil.

Svoj zadnji projekt je posvetila temi neverbalne paralingvistične komunikacije v psihoterapevtskem procesu. Z njim naj bi okronala svoja dolgoletna prizadevanja po povezovanju svoje osnovne psihoanalitične usmerjenosti s semantiko, lingvistiko in teorijami komunikacije. Bateson se je udeležil uvodnega srečanja njenega petčlanskega raziskovalnega tima, na katerem so ugotovili, da bi bilo snemanje ustreznegra gradiva zahtevno in zamudno, pa so zato raje sprejeli filmsko gradivo, ki ga je Gregory že posnel na domovih družin, kjer je imel en od družinskih članov psihiatrične probleme.

Ko so člani tima proučevali družinske interakcije na posnetkih, se je dogajalo, da so se spontano identificirali s članom družine, ki je v določenem trenutku najbolj trpel, hkrati pa postali preveč kritični do tistega člena, za katerega se jim je zdelo, da je povzročil trpljenje. Frieda pa je bila vedno znova tista, ki je sodelavce opozarjala, da sta obe strani, ranjeni in oseba, ki je ranila, del širšega procesa, ki ga nihče od vpletenih prav dobro ne razume in tudi ne more nadzorovati. Njeno zavedanje je vključevalo težko dostopno in razumljivo *ananke*. Bateson jo je v tem občudoval in zapisal:

»Izgleda, da razvoj zavedanja poteka po stopnjah, ki jih mora prehoditi vsak človek – in še posebej vsak psihoterapevt in klient – s tem da eni prispeje dlje od drugih. Začne se s tem, da krivimo pacienta zaradi njegove idiosinkratičnosti in simptomov. Potem odkrijemo, da so ti simptomi odgovori na to – ali posledica tega – kar so storili

drugi in krivdo prenesemo iz identificiranega pacienta na etiološko figuro. Potem morda ugotovimo, da se te figure počutijo krive za bolečino, ki so jo povzročile, in da se poistovetijo z Bogom, ko krivdo pripisujejo sebi. Kajti na splošno velja, da niso vedeli, kaj počnejo. Zato je prevzemanje krivde za lastna dejanja nase sklicevanje na vsevednost. Na tej točki pridemo do bolj splošnega občutka jeze, da se to, kar se dogaja ljudem, še psom ne bi smelo dogajati, in da si tega, kar počnejo ljudje drug drugemu, še nižje razvite živali ne bi mogle izmislit. Za tem je, mislim, stopnja, ki si jo lahko le megleno predstavljam, kjer na mesto pesimizma in jeze stopi nekaj drugega – morda skromnost. In od te stopnje naprej, karkoli že sledi, človeka spremlja občutek samote. Do tu lahko grem v opisovanju stopnje, preko katerih človek napreduje k podobi Boga [...] Nihče ne ve, kakšen je konec tega razvoja, ki se začne z združitvijo tistega, ki zaznava, z zaznam – subjekta in objekta – v enoten univerzum.« (Bateson, 1991: 250-251)

Ob branju tega citata me je najbolj ganilo mesto, kjer omeni samoto. Nenadoma sem spoznal, da se to ujema z mojo izkušnjo. Ko se mi posreči, da ne krivim in da se ne počutim krivega ter ko se poleže jeza oziroma ogorčenje nad dejanji ljudi, ki daleč presegajo krutost živali, se znajdem na precej samotnem kraju. Razvijanje miline oziroma estetske občutljivosti se ne izteka v sladkobno harmonično zlitost z drugimi ljudmi in kozmosom. Prav Frieda Fromm Reichmann se je tega še kako dobro zavedala, ko je svoji pacientki Joanne Greenberg izrekla enega najbolj znanih stavkov v zgodovini psihoterapije: »I never promised you a rose garden.« (Možina, 2014; McGlashan in Keats, 2014)

Razvijanje miline je na paradoksalen način, kljub vse večji sposobnosti stika in povezovanja z drugimi ljudmi ter vsem, s čimer prihajamo v odnos oziroma interakcijo, samoten podvig. Morda tudi zato, ker se vse bolj približujemo samotnemu skeletu resnice, kot nas v svoji pesmi opozarja Bateson. Podpišem tudi, da se ob tem krepi občutek skromnosti, in v mojem primeru melanolije s primesjo ponižnosti, saj se ob trenutkih uzrtja lepote še jasneje zavem njihove in s tem lastne minljivosti.

Zaključujem z upanjem, da bo bralec ali bralka tega eseja lahko v njem ujel oziroma ujela kakšen pridih miline, ki sem ga sam lahko večkrat začutil ob njegovem pisanju, in topel val hvaležnosti Batesonu, saj nam je ob poti, ki jo je prehodil, zapustil več smerokazov, ki nas lahko vodijo k njej.

VIRI

- Barnes, G. (1993a). Beyond Tragedy in Psychotherapy. V Barnes, G.. *Justice, Love and Wisdom: Linking Psychotherapy to Second-Order Cybernetics*. Zagreb: Medicinska naklada: 29-36.
- Barnes, G. (1993b). *Justice, Love and Wisdom: Linking Psychotherapy to Second-Order Cybernetics*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Barnes, G. (1997). A Story about Telling Stories: Introducing Bateson's »Epistemology of Organization«. *Transactional Analysis Journal*, 27, 2: 134-137.
- Bateson, G. (ed.) (1961). *Perceval's Narrative: A Patient's Account of his Psychosis*. Stanford: Stanford University Press.
- Bateson, G. (1972/1987). *Steps to an Ecology of Mind*. Northvale: Jason Aronson.
- Bateson, G. (1985). *Mind and Nature - A Necessary Unity*. London: Flamingo edition, Fontane Paperbacks.
- Bateson, G. (1991a). Zavestni namen nasproti naravi. *Nova revija*, 10, 105/106: 211-217.
- Bateson, G. (1991b). *A Sacred Unity: Further Steps to an Ecology of Mind*. Edited by Donaldson, R. E. New York: HarperCollinsPublishers.
- Bateson, G. (1991c). Language and Psychotherapy – Frieda Fromm-Reichmann's Last Project. V Bateson, G. *A Sacred Unity: Further Steps to an Ecology of Mind*. Edited by Donaldson, R. E. New York: HarperCollinsPublishers: 245-251.
- Bateson, G. in Bateson, M. C. (1987). *Angels Fear: Toward an Epistemology of the Sacred*. New York: MacMillan.
- Bateson, G. (1997). Epistemology of Organization. *Transactional Analysis Journal*, 27, 2: 138-145.
- Carrière, J. C. (2014). Krhkost. Maribor: Enajsta šola-šala.
- Charlton, N. G. (2008). *Understanding Gregory Bateson: Mind, Beauty, and the Sacred Earth*. Albany: State University of New York Press.
- Černigoj, M. (2007). *Jaz in mi: raziskovanje temeljev socialne psihologije*. Ljubljana: IPSA.
- Duncan, B., Miller, S., Wampold, B. in Hubble, M. (Eds.) (2010). *The Heart and Soul of Change* (2nd. Ed.). Washington DC: American Psychological Association.
- Kajfež Bogataj, L. (2016). *Planet, ki ne raste*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Keeney, B. P. (1983). *Aesthetics of Change*. New York: The Guilford Press.
- Laubreuter, H. (2012). About psychotherapy science. *Slovenska revija za psihoterapijo*, 1-2: 13-20.
- Laubreuter, H. (2018). Profession and discipline of psychotherapy. *Slovenska revija za psihoterapijo Kairos*, 13, 3-4: 41-53.
- Lovelock, J. (1994). *Gaja: nov pogled na življenje na zemlji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lovelock, J. (2007). *Gaja se maščuje: o pregrevanju zemlje in usodi človeštva*. Mengeš: Ciceron.
- Maturana, H. R. in Varela, F. J. (1998). *Drevo spoznanja*. Ljubljana: Studia humanitatis McGlashan, T. H. in Keats, C. J. (2014). Joanne. *Slovenska revija za psihoterapijo Kairos*, 8, 3-4: 163-182.
- Možina, M. (1991). Gregory Bateson: glasnik nove paradigme v znanosti. *Nova revija*, 10, 105/106: 163-183.
- Možina, M. (1993a). School of Psychotherapy Cybernetics introduces itself: Effective organization of effective psychotherapy. *Psychiatria Danubina*; 5: 63-68.
- Možina, M. (1993 b). Metologue: What is the School of Psychotherapy Cybernetics all about.

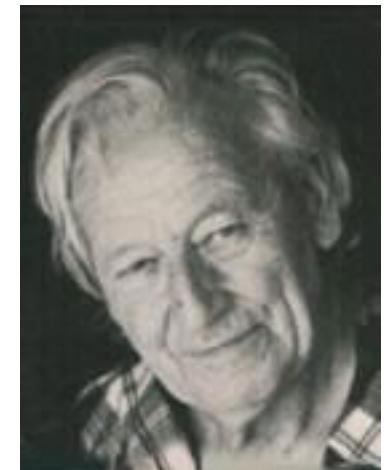
Psychiatria Danubina, 5 (1-2), 69-74.

- Možina, M. (2010). O psihoterapevtovi gotovosti v negotovost, dvojni vezi in paradoksih. *Slovenska revija za psihoterapijo Kairos*, 4, 1-2: 67-96.
- Možina, M. (2014). Frieda Fromm Reichmann in »I never promised you a rose garden«. *Slovenska revija za psihoterapijo Kairos*, 8, 3-4: 153-154.
- Možina, M. (2015a). Uvodnik o empatiji in moralnosti. *Slovenska revija za psihoterapijo Kairos*, 9, 3: 5-17.
- Možina, M. (2015b). Uvodnik o psihoterapiji na odru. *Slovenska revija za psihoterapijo Kairos*, 9, 4: 5-13.
- Možina, M. in Kordeš, U. (1998). Obiranje sadov z Drevesa spoznanja. V Maturana, H. R. in Varela, F. J., Drevo spoznanja Ljubljana: Studia humanitatis (spremna beseda): 219-248.
- Možina, M. in Kobal, L. (2005). Razvijanje stališča udeleženosti v psihoterapiji. *Časopis za kritiko znanosti*, 33; 221: 195-205.
- Pascal, B. (1986). *Misli*. Celje: Mohorjeva družba.
- Možina, M., Štajduhar, D., Kačič, M. in Šugman Bohinc, L. (2011). *Sistemska psihoterapija*. V Žvelc, M., Možina, M. in Bohak, J. (ur.). *Psihoterapija. Zbirka Psihoterapevtske študije*. Ljubljana: IPSA: 415-501.
- Tramonti, F. (2018). *Steps to an Ecology of Psychotherapy: The Legacy of Gregory Bateson. Systems Research and Behavioral Science*, 36, 128-139.
- Wampold, B. E. in Imel, Z. E. (2015). *The great psychotherapy debate: The research evidence for what works in psychotherapy* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Wood, W. (2013). *Blaise Pascal on Duplicity, Sin and the Fall: The Secret Instinct*, Oxford: Oxford University Press.

Miran Možina¹

Gregory Bateson: Glasnik nove paradigm v znanosti²

Gregory Bateson: Forerunner of the new paradigm in science

Gregory Bateson (1904-1980)

Gregory Bateson (1904-1980) je bil kot znanstvenik in mislec tako zelo pred svojim časom, da ga je še danes težko natančno umestiti v obstoječe klasifikacije znanstvenih in strokovnih disciplin. Lahko bi rekli, da je bil antropolog, biolog, ekolog, genetik, etolog, etnograf, komunikolog, kibernetik, psihoterapevt, logik, filozof, lingvist, biosemiotik in da hkrati vse to ni bil. Odlikoval se je namreč po inovativnem povezovanju vseh teh področij, na primer biologije z estetiko ali etologijo s filozofijo idr., in hkrati po njihovem preokvirjanju, s čimer je oblikoval nov način mišljenja in nov koncept znanosti.

Kot je sam napisal: »Šele konec leta 1969 sem se začel jasno zavedati, kaj pravzaprav počnem. Ko sem pisal predavanje za devetnajsto spominsko srečanje v čast Korzybskemu z naslovom *Oblika, snov in razlika (Form, Substance and Difference)*, sem odkril, da v mojem nezadovoljstvu s konvencionalnimi teorijami evolucije in učenja obstajajo na široko posejane označke ali referenčne točke, ki bi lahko določale novo znanstveno področje.« (Bateson, 1972: 1-2) Te označke je imenoval »korake« v naslovu svoje knjige *Steps to an Ecology of Mind (Koraki na poti k ekologiji uma)* (Bateson, 1972).

¹ Mag. Miran Možina, psihijater in psihoterapevt, Fakulteta za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani, miranmozina.slo@gmail.com

² Članek je posodobljena verzija teksta z istim naslovom, ki je izšel v Novi reviji leta 1991, letnik, 10, št. 105/106, stran 163-183.

Po drugi svetovni vojni je sodeloval na znamenitih Macy konferencah, kjer je s skupino vodilnih znanstvenikov takratnega časa postavil temelje kibernetiki in sistemskim teorijam, v katerih je videl možno podlago za korekcijo tistih spoznavnih navad, ki so se v zahodni kulturi razširile do patoloških razsežnosti, npr. predstave, da je zemljevid isto kot teritorij, da je duh ločen od telesa, da vemo, kako zaznavamo, da če je nekaj dobro, je več tega, še boljše idr. V razvijanju modrosti, ki jo je definiral kot vedenje o širšem interaktivnem sistemu, je videl alternativo eksponentno razraščajoči se kulturi strahu. Le-ta stopnjuje potrebo po nadzorovanju sveta, ki ga tako nepopolno razumemo. Z lastnim zgledom je pokazal, da lahko raziskovanje navduhuje starejši, a danes manj spoštovani motiv: radovednost o svetu, katerega del smo.

Kako je prihajal do novih, nepričakovanih povezav, do svojske integracije, ki jo je poimenoval »nova epistemologija«?

„[...] raziskovalec nikoli ne ve, kaj raziskuje, dokler ni tisto že odkrito. V žepu ne nosi vodiča, ki bi mu povedal, katere cerkve naj obišče ali v katerih hotelih naj prenoči. Na voljo ima le dvoumne folklore drugih, ki so šli po tej poti. Nedvomno globlje ravni uma vodijo znanstvenika ali umetnika k izkušnjam in mislim, pomembnim za reševanje tistih problemov, ki so na nek način njegovi. Zdi se, da to vodenje deluje veliko prej, preden znanstvenik lahko zavestno opredeli svoje cilje. Vendar pa ne vemo, kako se to zgodi.“ (Lipset, 1980: 2)

Ta odgovor je bil za antropologa Davida Lipseta premalo, zato se je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja poglobljeno lotil zahtevnega pisanja biografije o Batesonu (Lipset, 1980). Njegovo znanstveno kariero je prikazal znotraj stalne medigre zgodovine, znanosti in družine. Začel je s prikazom vzdušja v Angliji v letih 1860 do 1900, ko so na cerkvenih dogmah postavljeno družbo začeli pretresati pojavi modernih znanj, statusov, spolnih vlog, družine in vzgoje. Nato je prek opisa Gregoryjevih prednikov, njegovega otroštva in študijskih let sledil njegovemu poslanstvu znanstvenika skoraj do njegove smrti. V nadaljevanju sledi povzetek Lipsetove biografije, ki je izšla nekaj mesecev pred Batesonovo smrtno.

Batesonovi v kolidžu svetega Janeza (St. John's college) (1859-1922)

Med cerkvenim in materialističnim determinizmom

- Samuel Butler

Sredi 19. stoletja, ko je Butler obiskoval kolidž sv. Janeza v Cambridgeu v Angliji, je imela angleška cerkev odločanje o obsegu in ciljih vzgoje popolnoma v svojih rokah. Še posebej je to posvečeno gospostvo odrivalo in dajalo v nič porajajočo se biološko znanost. Leta 1859 pa se je pod vplivom Darwinove knjige O nastanku vrst, ne le v vzgoji in izobraževanju, temveč v celotni angleški družbi, začel dvigati pomen biologije in znanosti nasploh. Okoli leta 1880 se je zdelo, da je popolnoma posvetno življenje možno. Zagreteži so se celo oglašali, da bi »znanstveno duhovništvo« lahko prevzelo vodenje celotne družbe. Govorili so, da je odločanje med pravim in napačnim, izbiranje pravega ravnjanja in ciljev, del racionalnega procesa, morda celo znanstvenega. Materialistični duh je vdrl v samo cerkev. Sovraščvo je razbilo odnose med religijo in znanostjo. Darwin je poskušal

ostati neutralen, vendar ga je škof Wilberforce v oceni njegove slovite knjige obtožil, da ponuja Boga.

Materialistični koncept »naravne« določenosti sveta, v katerem ni niti boga niti duha in ki se razvija naključno in z naravno selekcijo - kar so večinoma razumeli, kot da napreduje povsem brez namena oziroma cilja - je spodbudil reduktionistične poglede na raznih področjih raziskovanja. Filozof R. G. Collingwood je komentiral, da je bila ta perspektiva v bistvu filozofski sistem, vendar tega njeni zagovorniki niso priznali. Trdili so le, da je to znanstveni pogled. Mnogi so potem izbirali med biologijo in teologijo. Le redki pa so se poskušali zriniti v utesnjeni prostor med biološkim in teološkim determinizmom, ki je razumel svet v smislu zunanjega in transcendentnega Vzorca. Med njimi je bil Samuel Butler, ki se je vedno znova pojavljal v Batesonovi misli in v družinskom ozračju, v katerem je rasel.

Eno od prizorišč, kjer se je odvijal spopad med religijo in znanostjo, je bilo družinsko življenje. Butlerjev oče, anglikanski duhovnik, je svojemu sinu izbral duhovniški poklic, vendar je ta skrenil v samosvoje, osamljeno, s protislovji nabito življenje. Tako se je kot sin duhovnika posmehoval religiji, kot zagret evolucionist (Darwinova knjiga ga je prevzela) je začel napadati Darwina in sredi splošnega povzdigovanja specializacije je bil eklektik na mnogih področjih. Risal je, komponiral, pisal umetniške kritike in potopise, izdal biografijo o svojem starem očetu učitelju, objavil komentar Shakespeareovih sonetov, prevedel Iliado in Odisejo, napisal satirično-filosofsko utopijo *Erewhon* in avtobiografski roman *Pot vsega živega (The Way of All Flesh)* (Butler, 1960), ki je z bolečino nabit napad prav na tesnobno represijo viktorijanskega družinskega življenja. Ker se je bal posledic, za časa svojega življenja ni dovolil objave.

Za Butlerjevimi napadi na diktatorsko religijo in na znanost, ki ni priznavala duha, je bilo hrepenenje, da bi prodrl v nevidno kraljestvo, da bi se dotaknil jedra biti. O svoji religiji je govoril kot o »skromnem panteizmu«, kjer je bog immanenten v vseh stvareh. Poskušal je najti sintezo med evolucijo in duhom oziroma umom. Razmišljal je o vlogi nezavednega pri igranju klavirja, pisanju, branju, hoji in dihanju in zaključil, da bolj kot posameznik te aktivnosti obvlada, manj se jih zaveda. To razmišljanje je razširil tudi na dedne procese. Menil je, da so vsi zgodnji razvojni procesi nezavedni in avtomatični ter da organizem ob rojstvu že poseduje znanje v obliki nezavednih spominov. To je bila zanj temeljna povezava med evolucijo in duhom oziroma umom. Stalno si je postavljal preprosta, skoraj otroška vprašanja in se neprestano upiral kakršnikoli ortodoksnosti.

Obsojal je zavestno znanje: »Zavestno znanje in volja izhajata iz pozornosti; pozornost izhaja iz negotovosti; negotovost izhaja iz dvoma; tako da samo dejstvo zavestnega znanja ali volje pomeni, da je prisotna večja ali manjša novost ali dvom [...] Potreba po dokazih postaja v primeru gotovega znanja tako zastarella kot navada utrjevanja mest sredi starih in že dolgo naseljenih dežel. Kdo gradi utrdbe za tisto, kar je neosvojljivo ali za kar je malo verjetno, da bo napadeno?« (Lipset, 1980: 9)

Za Butlerja je bil dokaz nepomemben in do znanstvenikov je bil sumničav. Tako se je zagnal tudi v Darwina in njegove pristaše, kjer je začutil podobno nekritično sprejemanje in dogmatizem kot pri teologih: »Glede na darvinovce [...] se napor in inteligenco, ki ju pridobi katerokoli življenje, popolnoma izgubita. Niti delček se ne ohrani v dobro potomev. Umre v tistem, ki je to pridobil in dediči posameznikovega telesa se za to sploh ne zanimajo. Take trditve instinkтивno vzbujajo odpornost: moja srečna naloga je, da vztrajam

na tem, da je taka ocena izgube in smrti brez osnove in odbijajoča.« (Lipset, 1980: 9) Čutil je, da telo razpade, a da duša živi naprej v otrocih umrlega, v njegovih stvaritvah ali v spominih živečih. Duše velikih mož, kot so Händel, Shakespeare ali Rembrandt, živijo še posebej aktivno posmrtno življenje »[...] in nam govorijo o svojih delih z manj primesmi kot bi lahko kdajkoli preko svojih otrok«. (prav tam)

Družinski predniki Gregoryja Batesona

Stari oče William Henry Bateson (1812-1882) je bil predstojnik kolidža svetega Janeza, liberalec in pomemben reformator enega od takrat najbolj konzervativnih kolidžev v Cambridgeu. Tradicionalni celibat, zaprtost in skoraj samostanski vzorec življenja je preoblikoval v moderno univerzo, kjer se je začel posvetni, tekmovalno odprtji študij. Njegova žena Anna Aiken (1829-1918) je bila prav tako napredna in liberalna ženska. Vzgojila sta neortodoksne, ateistične otroke.

Gregoryjev oče William (1861-1926) je že zgodaj pokazal zanimanje za naravo in za evolucijo. Na kolidžu sv. Janeza se je poglobil v zoologijo. Bil je optimizem izžarevajoča osebnost, vihrav, silovit, nekonvencionalen, neodvisen v besedah, mislih in dejanjih in neskončno radoveden. Kot tak si je na kolidžu hitro pridobil ugled. Star 21 let je začel razvijati estetski čut z branjem literature (Balzac, Voltaire). Brez *Kandida* se ni odpravil na nobeno potovanje. Pritegnilo ga je tudi slikarstvo.

Že v svojem prvem znanstvenem delu se je začel zanimati za vpliv sprememb v okolju na dednost in na spremenljivost vrst. Odkril je načine in zakone spremenjanja vrst. Pokazal je veliko sposobnost opazovanja in opisovanja. Zavnil je psihofizične hipoteze in privlačno analogijo med dednostjo in spominom, ki jo je opisal Butler. V javnem dialogu je znal pustiti največje stvari neizgovorjene. Gregory je kasneje rekel o očetu: »Če bi hoteli natresti ptiču soli na rep, bi vam svetoval, da ne gledate v ptiča, medtem ko se mu bližate. Vedno je poskušal natresti sol naravi na rep in še posebej ujeti tisto sestavino narave, ki bi jo lahko imenovali Um.« (Lipset, 1980: 24)

Vendar ne glede na to, kako plah ali preprosto neosveščen je bil o tem, kaj je morda jedro njegove znanosti, je bil vseeno temu popolnoma predan. Žena ga je enkrat kasneje takole opisala: »Raziskovanje je bilo zanj dolga in prijetna avantura. Bilje potrpežljiv, delaven, skrben in bistroumen - garanje zanj ni bilo nič v primerjavi z razveseljujočim drgetom pri odkrivanju zakopanega zaklada, za katerega je bil prepričan, da ga čaka. Pa vendar, ko je delal vročično razburjen, je v njem stalno bivala hladna in kritična razsodnost. Čustvo ga ni moglo prisiliti v lahkomselno naglico.« (Lipset, 1980: 24)

Leta 1894 je objavil rezultat ogromnega dela, knjigo o variacijah živalskih oblik (*Materials for the Study of Variation, Treated with Special Regard to Discontinuity in the Origin of Species*). Zbral je osemsto ilustracij s teratološkimi primeri prekomernega števila (na primer prstov) in nenavadnosti v simetriji. Podal ni nobene teorije, prikazal je samo dejstva. V uvodu je izrazil sinovsko hvaležnost Darwinu, vendar je bil to drzen in originalen napad na bistveni del teorije o naravni selekciji. Čeprav je od izida knjige *O nastanku vrst* preteklo že trideset let, je bil proces dedovanja še vedno skrivnost. Kljub temu, da je knjiga naletela na skromen odmev, se je William Bateson ustoličil kot vodeči protidarvinovec in enfant terrible angleške biologije.

Leta 1896 se je po večletnih zapletih poročil s Caroline Beatrice Durham, ki se je preimenovala preprosto v Beatrice Bateson. Medtem ko je bil William agresiven, igriv

in ekstrovertiran, je bila ona zadržana, resna in samoobsojajoča. Prihajala je prav tako iz precej liberalne družine, kjer so bile vse tri sestre intelektualke (genetičarka, etnologinja in zgodovinarica). Ko je leta 1898 rodila sina Johna, je William kupil originalno kopijo *Knjige o Jobu* Williama Blakea. Ko je leta 1899 rodila drugega sina Martina, sta se preselila v Grantchester, majhno vas na obrobju Cambridgea. V novi hiši, ki je bila obkrožena z dvema hektarjema zemlje, je William začel s poskusi na perutnini in na grahu. Še naprej je z eksperimentiranjem iskal nepravilne oblike. Žena mu je požrtvovalno pomagala. Po njegovi smrti se je takole spominjala: »S svojimi občutljivimi rokami [...] je čudovito ravnal. Gledati ga, kako dela, ko je prefinjeno razkosal kakšen nežen cvet, je bila čudovita lekcija [...]« (Lipset, 1980: 33) Imel je visok viktorijanski dar koncentracije. Bodisi delu ali igri se je lahko popolnoma predal. »Ko si delal z njim, si nisi mogel predstavljati, « je rekla žena, »da bi ga mučila kakšna težava ali strah razen sterilnost graha ali smrt dragocenega piščanca [...] Na enak način je svojo pozornost lahko popolnoma posvetil igri šaha ali bridža.« (prav tam)

Leta 1900 so mu prišli v roke rezultati poskusov križanja graha avstrijskega meniha Gregorja Mendla. Delo, ki je bilo prvič objavljeno leta 1865, je bilo dolgo prezrto. William je bil navdušen in čustveno prevzet kot le redkokdaj v svojem življenju. Takoj je delo prevedel v angleščino in komentiral, da »bodo ti poskusi gotovo igrali vidno vlogo v vseh bodočih razpravah o evolucijskih problemih in [...] da bo natančna določitev zakonov dedovanja verjetno veliko bolj spremenila človekov pogled na svet in njegovo moč nad naravo kot katerikoli drug dosežek v znanju o naravi, ki ga lahko predvidimo.« (Lipset, 1980: 36)

William Bateson je bil v Angliji prvi, ki je uzrl, da je Mendel pokazal pot. V angleško govorečem svetu je postal Mendlov apostol in skoval besedi „genetika“ in „zigota“. Pri proučevanju Mendlove biografije je odkril, da je bil tudi on izoliran in da so ga njegovi sodobniki ignorirali. Mendlovo delo je bilo za Batesona čudovit primer čistega raziskovanja. Zaničeval je znanje v službi utilitarističnih idealov in tu je našel človeka, ki je iskal samo zato, da bi potešil svojo radovednost. Dokaz o izjemnem vtipu, tako v profesionalnem kot v osebnem smislu, ki ga je napravil Mendel na Batesona, je tudi to, da je svojega tretjega sina, ki se je rodil 9. maja 1904, poimenoval po njem - Gregory.

Nekaj let (do 1906) so nato trajale ostre debate med t. i. mendlovci in biometriki (po reviji *Biometrika*), ki so branili ortodoksnو Darwinovo pozicijo. Končalo se je z zmago prvih, a William je ostal na univerzi še vedno nepriznan, čeprav so bili mnogi študentje zelo zadovoljni z njegovimi pedagoškimi sposobnostmi v seminarju o Novi genetiki, ki ga je vodil izven običajnega univerzitetnega programa. Šele v 47. letu starosti je v intelektualnih krogih postopno postajal priznan in upoštevan, česar sploh ni bil vajen in je imel težave s sprejemanjem položaja, ki ni bil več enak položaju njegovih vzornikov - Butlerja, Blakea in Menda.

Didaktična družina

Zgornji srednji sloj angleških akademikov je konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja živel v svetu brez naglice, ki je bil dovolj fleksibilen, da je dovoljeval posebnosti, in spet dovolj integriran, da je zdržal intenzivno spraševanje in generacijsko kontinuiteto. Evangelizem je bil najmočnejši sestavni del duha tega sloja in čeprav se je vera v svoji najbolj čisti oblici izgubljala, je bila intelektualna aristokracija prepojena s principi, ki so pritekali iz vere. Obstajal je občutek predanosti, življenja z namenom, dela pod nadzorom

očesa, če ne že Velikega nalogodajalca, pa vsaj vesti - tistega organa, ki ga je evangelizem tako poveličeval. Obstajal je občutek poslanstva, občutek, da moraš prispevati k razvoju poklica, ki si ga izbral. Obstajal je občutek, da so pomembni talenti, ki jih je posamezniku naklonila božja previdnost. Obstajal je tudi občutek dolžnosti, da se je potrebeno držati stran od sveta ničevosti, ki so ga popolni ljudje zavračali, ker so bili zadovoljni, da lahko garajo na vrtu, kjer rastejo stvari večnega pomena - na področju študija, kjer so rezultati trdni in neprehodni. Mnogi se tudi niso prilagodili akademskemu življenju, temveč so gojili žlahtno ekscentričnost, s katero so poskušali razgaliti hinavstvo viktorijanskega stila obnašanja.

Družina je bila v Cambridgeu relativno nov pojav. Člani kolidža so se lahko poročali šele od leta 1882 naprej. Družine so sledile patriarhalnemu vzorcu; mati je bila požrtvalna, samožrtvuječa in odpovedujoča se. Služabniki in dojilje so nosili glavno breme vsakdanjega gospodinjstva, medtem ko so starši ustvarjali intelektualno spodbudno okolje. Z diskusijami, knjižnicami, umetniškimi predmeti so spodbujali logično, konceptualno mišljenje in kritično presojo. Do otrok so bili starši v glavnem bolj togi, preveč določajoči in preveč zaščitniški.

Pri Batesonovih je vzdušje spraševanja in raziskovanja preplavljal družinsko življenje. Gregory je kasneje komentiral, da je odrasel sredi zgodovine narave in lovljenja metuljev. To je bilo didaktično otroštvo. Sprehodi so bili izleti po botaniki in zoologiji in pogovori so bili polni učenih razlag. William je izražal očetovstvo prek znanosti in je učil svoje otroke, kot je učil svoje študente. Ni bilo razlike med znanostjo in družino. Otroci so se navzeli očetove radovednosti in občudovanja. Hiša je bila večinoma polna gostov, študentov, kolegov in znanstvenih sodelavcev. William je bil središče razprav, otroci so bili pri tem pridni poslušalci in opazovalci.

Razen predanosti intelektu pri Batesonovih ni bilo religije. Oba starša sta bila ateista, vendar je William zahteval od svojih otrok, da ne smejo zrasti v »praznoglave ateiste«, in si je prizadeval, da so pridobili tako znanstveno kot tudi literarno razgledanost. Veliko let je vsako jutro po zajtrku bral svojim sinovom - v glavnem iz Stare zaveze, včasih Bunyana in Shakespearea. Žena se je spominjala: »Če je včasih odsoten vstal od mize, so mu otroci rekli: ,Nismo še slišali svojega poglavja, oče' in se je vrnil.« (Lipset, 1980: 46)

Brata John in Martin sta odraščala tesno povezana, bila sta si blizu po starosti in interesih. Ko sta lovila metulje, hrošče in iskala fosile, sta postala prirodoslovca preprosto tako, da sta živila svoje otroštvo. Will in Beatrice sta bila zaposlena s kokošmi, grahom in malima fantoma, večkrat po tem vrstnem redu. Gregory je bil še eno stopnjo niže na lestvici družinskih skrbi. Lahko da je bil rezultat neželjene nosečnosti; Beatrice je poskušala splaviti, a Gregory je bil trdovraten. Njegovo rojstvo za razliko od bratovih ni bilo razlog niti za nabavo Blakeove knjige niti za selitev v novo hišo. Beatrice je samo jedrnato napisala v svoj dnevnik: »Rodil se je sin. Gregory, po Gregorju Mendlu. Lep. Plave oči. Zelo zdrav.« (Lipset, 1980: 113) Kot dojenček ni bil predmet občudovanja. Bil je le kot »tretji dvojčkom«, svojima bratoma, ki sta bila 5 in 6 let starejša: »Onadva sta bila deležna vse pozornosti in njiju so imeli za bistroumna.« (prav tam) Ko je bil dovolj star, sta ga brata vzela pod svoje okrilje in do določene mere odigrala vlogo staršev. Vodila sta ga na prirodoslovne pohode in ga učila, kar sta vedela o naravi. Ko je prišel čas za šolo, sta starša ločila Martina in Johna, ker sta menila, da sta si preveč blizu.

Gregory gre v šolo

Bližala se je prva svetovna vojna. Leta 1913 sta se starša odločila, da bo Gregory začel s šolo. Pred prvo svetovno vojno so se v Angliji izobraževanju srednjega sloja mnogi posmehovali. V programu je izstopala atletika, matematika, grščina in latinščina. Pouk je bil dolgočasen in ni bilo čudno, da so otroci kazali veliko zanimanje za šport. Vzdušje je bilo protiintelektualno, protiznanstveno, konformistično, naravnano v sterilizacijo inteligence in radovednosti. Gregory, ki je bil doma navajen obratnega - permisivnega, liberalnega pristopa, radikalnega individualizma, ki je brez palice in Boga poveličeval umetnost in znanost, je bil na šoli precej osamljen. Nekaj veselja je našel v lovljenju metuljev.

John je bil v šoli zelo konvencionalen, prijazen, uravnovešen, ni se razkazoval in ni se pretepal. Leta 1916 je bil vpoklican v vojsko. Tudi na fronti se ni pritoževal. Bil je požrtvovalen in pogumen. Vse skupaj je vzel bolj kot botanični izlet. Oktobra 1918 mu je pri nogah eksplodirala mina in ga na mestu ubila. William, ki je bil že tako demoraliziran, ker je vojna ustavila njegovo znanstveno delo, je bil ob sinovi smrti zelo potlačen. Morda še bolj Martin, ki se je nemočno jezil na državo in iskal krivca za bratovo smrt, s katerim sta bila prek pisem tesno povezana. V očetu ob svoji bolečini ni našel takšne čustvene podpore, kot bi si jo želel, in med njima je zazijala razpoka. Začela se je večati (čeprav sta si oba prizadevala, da bi se zblížala), ker je Martin vse bolj kazal, da ga pot znanstvenika ne zanima, temveč ga je vedno bolj privlačila literatura, predvsem poezija. Pisal je pesmi in jih pošiljal očetu v oceno. Ta je bil mnenja, da sta literatura in umetnost nekaj svetega, vendar da nihče od Batesonov ne bo nikoli sposoben kaj prispevati v tem smislu. Lahko pa bi v znanosti, ki je bolj zavestna in ni odvisna od genija. Genij naj bi bil nek demon znotraj človeka. Tako se je Martin preprial z očetom o tem, ali naj gre na igralsko akademijo. Kljub očetovim dvoumnim namigom se je leta 1921 prepisal iz zoologije na igralstvo. Zapletel se je tudi v igre na srečo in v nesrečno ljubezen, kjer ni našel odziva. Prijatelj Esmé de Peyer je Martina takole opisal: »Bil je tiste vrste človek, ki ni odprl svojih najglobljih misli in občutkov niti svojim prijateljem [...] To se seveda ni nanašalo na njegovo znanstveno razmišljanje in ko sva bila skupaj v šoli, me je vpeljal v delo Samuela Butlerja. Vendar mi ni nikoli govoril o svojem bratu Johnu. Nosil je neke vrste obrambno masko pred zunanjim svetom, ki je vsebovala nekaj zafrkljivosti.« (Lipset, 1980: 84) Na Johnov rojstni dan leta 1922 se je ustrelil s pištole na sredi Picadilly Circusa (pod Erosovim kipom) v Londonu.

Gregory je v letih 1918 do 1922 končal kolidž. Če je do takrat odraščal povsem neopazno, je po Martinovem samomoru nenadoma postal osrednja oseba v družini, središče pozornosti staršev in nadomestilo za oba brata. Vpisal se je na zoologijo v kolidžu sv. Janeza. Mati se ga je lastniško oklenila. Oče je najprej raziskoval sinov samomor, nato pa se je vrnil k znanosti. Gregoryju je leta 1922 napisal pismo, v katerem med drugim pravi: »[...] ljudem, kot smo mi, delo pomeni predanost nekemu namenu, plemenitost in vrednost, ki je ne moremo postaviti pod vprašaj in je edina stvar, ki pomaga v težavnih trenutkih [...] Vera v veliko delo je najbližja religiji, ki je meni dostopna in nadomešča tisto, kar verni ljudje dobijo iz vraževerja [...] Poskušati odkriti nekaj, čeprav čisto malo, o strukturi in redu naravnega sveta je zame in bo tudi zate, če si lahko dovolim predvidevati, veličasten in očiščajoč smisel, kamor se boš lahko vedno zatekel v obdobjih trpljenja, skozi katera mora vsak človek. Če se boš osredotočil na to, postanejo druge stvari v življenju tako nepomembne, majhne in prehodne, da lahko na bolečino, ki jo

povzročajo, ob večjem čustvu pozabiš [...].« (Lipset, 1980: 96)

Pri osemnajstih letih sta v Gregoryju sovpadli osebna in znanstvena sfera. Začele so se izrisovati značilne poteze njegovega življenjskega projekta - narediti, z besedami Williama Blakea, iz »solze... intelektualno stvar«.

Nevidni znanstvenik (1922-1979)

Študij na Cambridgeu

Na začetku studija se je Gregory zaradi bratovega samomora in odziva staršev počutil precej obteženega: »Mislil sem in se vedel, kot da nosim neko torbo; svoje starše sem varoval, kot da bi bili narejeni iz stekla.« (Lipset, 1980: 102) Na srečo je našel v Noelu Teulonu Porterju neke vrste psihoterapevta in sogovornika, vodnika. Porter je bil neobičajni, nekonformistični posebnež, lastnik gostilne The Half Moon v Cambridgeu. Vrata tega lokala so bila odprta za vse, ki so bili pod kakšnim čustvenim pritiskom, vendar so bili dostopni za nove ideje. Porter je spodbujal raziskovalni duh in odkrivanje novega.

Prva leta študija se je Gregory že precej prilagajal očetovim pričakovanjem, materi pa preko pisem natančno poročal o vsem. Po drugi strani je doživelj čar prvih samostojnih korakov v raziskovanju. Vključil se je v t. i. Biološki debatni klub, kjer so razpravljali najprej o znanstvenih temah (Bateson je pripravil prikaz sodobnih pogledov na Lamarkovo tezo o dedovanju pridobljenih lastnosti in na Darwinovo mutacijsko teorijo), nato pa tudi o neznanstvenih (alkemiji, zmajih, železnicah, psiholoških raziskavah). Poglobil se je v poezijo in mistično kozmologijo Williama Blakea. »Spominjam se, da nam ga je oče bral, vendar ni nikoli načel razprave o Blakeovi epistemologiji ali filozofski poziciji.« (Lipset, 1980: 105) Takrat, starega 19 let, ga je prevzel Blakeov radikalni protest proti represiji (kot da bi se v tem nezavedno zrcalil glavni iziv njegovega trenutnega življenjskega položaja). Tako je pel pesnik:

*I must create a System, or be enslav'd by another Man's:
I will not Reason and Compare: my business is to create.
(Moram ustvariti Sistem ali pa bom ujetnik Sistema drugega Človeka:
Ne bom Sklepal in Primerjal: moja naloga je ustvarjati.)*

Imel je občutek, da je to njegovo prvo resnično raziskovanje.

Po drugi strani je med počitnicami z očetom opravil prvo skupno raziskovalno delo v zvezi z jerebicami, ki sta ga tudi objavila. Zahvaljujoč očetovim poznanstvom in ugledu je bil povabljen na naravoslovno ekspedicijo na Galapagos. Sprva navdušen, da lahko sam stopa po Darwinovih stopinjah, saj je darvinizem oblikoval njegovo otroštvo, je bil na koncu poti poleti 1925 razočaran in prepričan, da v zoologiji in genetiki zanj ni bodočnosti.

Vse bolj je želel najti nekaj, kjer bi bil on sam in ne Williamov sin. Motilo ga je, da je dobil ime po Gregorju Mendlu. Po številnih pogovorih s Porterjem se je odločil, da so zanj najbolj zanimivi ljudje. Vpisal se je na antropološki oddelok, čeprav ga je tudi tam begala nejasnost področja, ki je bilo takrat še v povojuh. Staršem je napisal dolgo pismo, kjer je poskušal diplomatsko razložiti svojo odločitev in se izogniti temu, da bi starši doživeli njegovo odločitev kot frontalni napad, »[...] neosebno delo v zoologiji in

genetiki mi ne bo nikoli dalo navdiha, ki je potreben, da me potegne skozi življenjske težave [...] Ne gre za to, da ne bi imel interesa za evolucijo [...] To me zanima in me bo zanimalo tudi v prihodnje. Menim, da je trenutno samo antropologija tista, ki mi daje osebni navdih, ki ga rabim in ki ga bom vedno rabil. Bojim se, da bosta zelo razočarana nad mano glede tega, vendar ne morem več naprej kot doslej in prej ali slej je moralno priti do razhoda z običajno neosebno znanostjo [...] Ne dvomim, da je vsaj deloma ta želja po osebnem navdihu razlog, da je Martin zapustil znanost [...] Menim, da je ena od stvari, ki so šle pri njem narobe, ta, da se je predolgo posvečal studiju, kjer ni bil zares tudi osebno zavzet in je potem njegova končna reakcija postala nasilna [...] Postavljam se v veliko bolj pošten položaj, namesto da bi se še naprej tiho in naskrivaj sekiral [...]« (Lipset, 1980: 115)

Vseeno je pismo razkrivalo njegov upor. Oče se je tokrat odzval precej bolj blago kot do Martina. Star 64 let je bil že globoko utrujen. Ni več točno vedel, kam gre. Večino časa je prebil v poskusih, da bi nariral svoj avtoportret. Ni mu uspelo ustanoviti lastne sole. Pretirani individualizem se je v tem obdobju obrnil proti njemu samemu, v krogu kolegov je ostajal sam. Vedno bolj ga je zaposlovalo vprašanje naslednika. Septembra 1925 je sprejel povabilo in odšel na proslavo dvestoletnice ruske akademije znanosti. Od dveh tednov v Leningradu in Moskvi je pričakoval, da bo videl spodbudne sadove revolucije, vendar ga je predvsem zelo pretresla revščina in o svobodi ni bilo ne duha ne sluha: »Ravno obratno, med hudimi znaki disharmonije, ki jih je lahko opazoval vsak obiskovalec, je potreba po svobodi daleč najresnejša.« (Lipset, 1980: 118) Kmalu po povratku je imel srčni infarkt in 8. februarja 1926 je umrl.

Kot antropolog

Stanje v antropologiji leta 1925 je bilo dokaj lahko pregledno. Obstajalo je nekaj posameznikov (Boas v ZDA, Malinovski in Radcliffe-Brown v Angliji) in nekaj osrednjih idej. Na Cambridgeu je prevladovala struja t. i. zgodovinskih rekonstruktorjev, ki so poskušali oblikovati teorijo evolucijskega razvoja vseh kultur. Sistematično terensko raziskovanje se je začelo leta 1898, ko je A. C. Haddon, ki je kasneje postal Gregoryjev mentor, vodil skupino šestih znanstvenikov s Cambridgea po Avstraliji. V dvajsetih letih je bilo formalno izobraževanje v antropologiji še v povojuh. Leta 1920 sta Malinovski in Redcliffe-Brown začela javno kritizirati evolucijsko antropologijo kot neznanstveno, spekulativno. Gregoryev vtis o Malinovskem je bil, da je zabaven mož, a slab antropolog in slab teoretik. S tem je že začel kazati svojo heterodoksnost, saj je bilo konvencionalno mnenje o Malinovskem ravno obratno – da je nemogoč človek, a genialen antropolog. Leta 1927 je Gregory na Haddonovo pobudo odpotoval v Novo Gvinejo, da bi raziskal učinke stikov med belci in domorodci. Osebni motiv je bil tudi beg pred materjo, ki je postala po moževi smrti še bolj posesivna in ljubosumna. Želela je, da bi Gregory postal natančna reinkarnacija svojega očeta.

Pred začetkom svojega raziskovanja je Gregory v Sydneyju srečal Radcliffe-Browna, ki se je tudi gibal v Haddonovih krogih. Gregoryju je takoj ponudil finančno podporo Rockfellerjevega sklada in mu pojasnil svoj teoretski pogled na družbo. Naslanjal se je na francoskega sociologa Durkheima, na dedukcijo posameznikovega vedenja iz socijalne strukture. »Socialni pojavi, ki jih lahko opazujemo, niso takojšnja posledica narave posameznega človeka, temveč so rezultat socialne strukture, ki te pojave združuje.« (Lipset, 1980: 125) Psihologija posameznika je bila po tem konceptu za proučevanje družbe

nepomembna. Gregory se je pridružil Radcliffe-Brownu v pojmovanju, da je organizacija družbe analogna organizaciji organizma. V obeh primerih naj bi šlo za notranjo organiziranost in zunanjega prilagoditev okolju. Gregory je prepoznał v Radcliffe-Brownu »[...] edinega resničnega 'sociologa'. [...] Kmalu bo imel tu edino antropološko šolo, v kateri bo nekaj zdravega navdiha.« (Lipset, 1980: 127)

Nato je odšel na teren k plemenu Baining in naletel na vse večje težave. Zdela se mu je, da raziskovanje ne napreduje nikamor. Začel je eksperimentirati s tehnikami terenskega dela. Do ustaljenih je bil preveč skeptičen. Predvsem si je prizadeval pridobiti zaupanje domačinov, da bi njegova prisotnost čim manj motila naravni potek dogodkov. Vedno znova je obupoval, ker ni bil sposoben opisati življenja domačinov, kot ga je videl in doživeljal. Zbolel je še za malarijo in imel težave s prehranjevanjem. Konec leta 1928 je bil prepričan, da je bilo njegovo proučevanje plemena Baining popoln polom in izguba časa.

V začetku leta 1929 je ob reki Sepik naletel na pleme Iatmul, ki se mu je bolj prikupilo. Bili so bolj neposredni, čeprav pogosto tudi brutalni. Kljub vsemu je Bateson vedno bolj težila osamljenost, želel si je strokovnega sodelavca. Delal je brez jasnega koncepta in večkrat se mu je zdelo, da samo na slepo zbira podatke. Po treh letih se je leta 1930 vrnil v Cambridge in nato eno leto pisal svoj doktorat z naslovom *Socialna struktura plemena Iatmul ob reki Sepik*. V njem je poudaril nezadostnost in nepopolnost svojega terenskega dela in zagovarjal potrebo interdisciplinarnega pristopa (čeprav te besede takrat še ni bilo). Njegov prikaz je bil brez teoretskega okvirja, le v zaključku je nakazal problem, kako konceptualizirati socialne pojave.

Januarja 1932 se je ponovno vrnil med Iatmulce. Čez nekaj mesecev sta ga slučajno obiskala zakonca in antropologa Reo F. Fortune in Margaret Mead. Margaret in Gregory sta takoj začela izmenjevati ideje in opazovanja. Margaret je prihajala iz Boasove antropološke šole, ki je poudarjala vidik osebnosti, psihološke, estetske in humanistične predpostavke kulturnega »vzorca«. Uvedla ga je v razvojno psihologijo, psihoanalizo in teorijo učenja. Njune pogovore je obogatil tudi rokopis knjige Ruth Benedict (tudi Boasove učenke) *Vzorci kulture*. Benedictova o družbi ni razmišljala prek analogije z organizmom, temveč prek analogije z osebnostjo. Obe naj bi bili organizirani v skladnih vzorcih misli in občutkov. Meadova pa je pri Batesonu občudovala boljše razumevanje znanosti in podkovanost v biologiji. Glede na Gregoryjevo osamljenost in glede na to, da je bil zakon Meadove v krizi, ni čudno, da sta se tudi zaljubila. Leta 1933 se je vrnila v New York in se ločila, Gregory pa se je vrnil v Cambridge. Tam je začutil globoko odtujenost do intelektualnih krogov in postal mu je jasno, da ni primeren za položaj univerzitetnega profesorja.

Do leta 1936 je pisal svojo prvo knjigo *Naven* (Bateson, 1958). Naven je bil ritual med Iatmulci, v katerem so dramatizirali svoje vsakdanje vloge, s tem da so jih zamenjali (na primer ženske so prevzele moške vloge). V krogih socialne antropologije na Cambridgeu ni nihče zares razumel, o čem želi razmišljati in pisati v svoji knjigi. Kasneje je komentiral, da »ni hotel samo povezati podatkov med seboj, temveč tudi uporabiti razlagalni proces kot primer, znotraj katerega bi bili principi razlage lahko vidni in bi se jih dalo proučevati.« (Lipset, 1980: 140)

Celotni naslov knjige zrcali kompleksnost in zmedo Batesonovih namenov: *Pregled problemov* (epistemologija), ki jih nakazuje sestavljena slika (holistični oris) plemena v Novi Gvineji iz treh zornih kotov (afektivni, kognitivni in socialno strukturni). Teoretski

poudarek je dal procesom in dinamiki socialnega ravnovesja - potencialom za spremembo, ki so inherentni v družbi, in sistemu uravnavajočih mehanizmov, ki vzdržujejo status quo. Ključni pojem je bil *interakcija*. »Proučevati moramo ne le A-jevo reakcijo na B-jevo vedenje, temveč moramo nadaljevati s proučevanjem, kako to vpliva na kasnejše B-jevo vedenje in učinek tega na A.« (Lipset, 1980: 143)

Čeprav so bili v socialni antropologiji takrat v središču raziskovanja odnosi, je bilo Batesonovo razumevanje odnosov oziroma interakcije bolj kompleksno. Njegova epistemologija je temeljila na predstavi, da odnos med opazovalcem in opazovanim odraža oba. Predpostavljal je krožni, med seboj odvisni, dvosmerni sistem vzročnosti. Uvedel je pojem *shizmogeneza*, ki naj bi pomenil procese dezintegracije in naraščajoče diferenciacije (»začaran krog«). Razlikoval je dva vzorca shizmogeneze: *komplementarne vzorce*, v katerih se dve vlogi razlikujeta, a sovpadata, se skladata kot na primer v dominaciji-podrejanju, ekshibicionizmu-gledalstvu, šibkosti-pomoči, mojstrstvu-vajeništvu, in *simetrične vzorce*, v katerih obe strani kažeta podobno tekmovalno vedenje, kot na primer v bahanju, oboroževalni tekmi ali vojnah in ki se lahko stopnjujejo do razsula odnosov. Batesonova razorožujoča odkritost in dragocena metateoretična introspekcija sta bili novost v angleški socialni antropologiji. Radcliffe-Brown je imenoval knjigo *Naven* »intelektualna avtobiografija«.

Ko je pisal zadnje poglavje, je opazil, da so abstraktne kategorije, ki jih je uporabil, postale v njegovem umu preveč konkretnne, da so se »popredmetile«. Zavedel se je pomena Whiteheadove »zmote napačno umeščene konkretnosti« (angl. Fallacy of Misplaced Concreteness), kjer se abstraktno zamenja za konkretno. »Naše kategorije [...] niso resnične poddelitve, ki so prisotne v kulturah, ki jih proučujemo, temveč so samo *abstrakcije*, ki smo jih ustvarili zaradi lastne udobnosti, ko kulture opisujemo z besedami.« (Bateson, 1972: 73)

V celiem tekstu je glede na ta vidik potem napravil še mnogo popravkov. Čez štiri leta je v tej zvezi napisal, da je njegov miseln proces in prav tako znanstveni miseln proces na splošno kombinacija »nenatančnega« in »natančnega« mišljenja. »[...] kadar-koli se ponašamo, da smo našli modernejši, natančnejši način razmišljanja ali tolmačenja, kadarkoli začnemo pretirano vztrajati na 'operacionalizmu' ali simbolni logiki [...] zgubimo nekaj na sposobnosti mišljenja na nov način. In seveda prav tako izgubimo, kadarkoli se upiramо sterilni rigidnosti formalne misli in tolmačenja in pustimo, da naše ideje divjajo. Po mojem mnenju je do napredka v znanstveni misli prišlo s kombinacijo nenatančnega in natančnega mišljenja in ta kombinacija je najdragocenejše znanstveno orodje.« (Bateson, 1972: 85)

Ko je končal s pisanjem knjige, je ostal z nerešenim vprašanjem - kako ohraniti integrato pojavov (njihovo celostnost) ob znanstvenem reduktionizmu, ki nagiba v izločevanje kategorij in jih ohranja ločene za analizo. Kako bi lahko kulturo predstavili kot »mrežo prepletenih vzrokov in posledic«? Kako bi jo lahko opisali z besedami v linearnih serijah?

Januarja 1936 se je poročil z Margaret Mead in čez dva meseca sta odšla na otok Bali na nov dvoletni antropološki podvig. Prva sta začela pri terenskem delu uporabljati kamero in sistematično fotografiranje. Pokazal je veliko sposobnost, da se je s kamero ali z aparatom lahko uglastil z vzdušjem in prizorom, Margaret pa je pazljivo beležila.

Leta 1939 se je noseča vrnila v New York. Vojna ju je presenetila. Gregory je odšel v Anglijo in se ponudil, da ga morda kot znanstvenika mobilizirajo. Pokazalo se je, da ga

ne potrebujejo. Tako se je vrnil v Ameriko, kjer se mu je rodila hčerka Cathy. Kmalu po rojstvu sta z Margaret obdelala in uredila 25.000 posnetkov in okoli sedem kilometrov filma z Balija. Poskušala sta ohraniti celostnost vsakega delčka vedenja. Nastala je inovativna etnografska knjiga *Balijski karakter: fotografksa analiza* (*Balinese Character: A Photographic Analysis*). Med najpomembnejšimi odkritiji je bila neshizmogenost balijске kulture. V vzorcih vzbujanja in frustracije pri dvojenju in pri plesu sta prišla na sled splošni značilnosti, da se Balijci v odnosih stalno izogibajo stopnjevanju, na primer stopnjevanju dominacije – podrejenosti in vrhuncem v zaporedjih ljubezenske ali sovražne interakcije. Balijski dojenčki so bili za to »opremljeni« in pripravljeni, dokler se niso naučili ustrezne kulturne omejitve. Bali je bil dokaz, da bi do stopnjevanj prihajalo, če ne bi bilo modifikacije in inhibicije, ki sta bili del kulturno integrirane otroške vzgoje.

Deus ex machina: kibernetika

Družina Batesonovih je vojna leta prebila skupaj z družino psihologa Lawrencea K. Franka. Skrb za otroke se je prepletala z interdisciplinarnimi raziskavami, ki so bile vse bolj povezane z vojno. Hiša je bila odprta za prijatelje (na primer psihanalitika Erika H. Eriksona z ženo, antropologinjo Ruth Benedict idr.), ki so bili hrkrati znanstveni sodelavci. Tudi v odnosu do otrok sta se pri Margaret in Gregoryju prepletala znanost (to je opazovanje in analiza) in življenje. Tako je Margaret v svoji avtobiografiji zapisala: »Vzgoja Cathy je bila intelektualno kot tudi čustveno razburljiva avantura.« (Mead v Lipset, 1980: 164). Leta 1941 je po možganski kapi umrla Gregoryjeva mati Béatrice. Praktično do konca je ostala aktivna - obiskovala je prijatelje, veliko potovala, pisala kratke zgodbe idr.

Gregory se je v prvih vojnih letih vključil v nekaj krajših raziskovalnih projektov: o metodah za vzdrževanje morale, o morali in nacionalnem karakterju, o vplivu družbenih ved na politično vodenje. Čeprav so bili ti projekti zasnovani s ciljem, da bi dali čimprejšnje uporabne, pragmatične recepte, so bila Gregoryjeva odkritja za to preveč abstraktna. To je bil verjetno tudi izraz globoke ambivalence, ki se je vlekla skozi celo njegovo življenje. Bal se je ljudi, ki so bili zelo usmerjeni k cilju, razumskemu načrtovanju in moči ter so znanstvene izsledke uporabljali v tem smislu. Zanj je bila znanost del življenja, lepa kot tudi plemenita abstrakcija. Leta 1942 pa je bila prevladujoča značilnost ljudi, ki so uporabljali metode družbenih ved, totalitarnost.

Theoretični fokus Batesonovih raziskav je bil kultura in osebnost, vplivi okolja na človekovo fleksibilnost. Lawrence Frank je Gregoryju omenil običajno izkušnjo iz psihološkega laboratorija - da postaja preizkusna oseba v poteku ponavljajočih se eksperimentov vse bolj učinkovita. Gregory je ta stranski produkt imenoval »učenje o učenju«, to pomeni da »se eksperimentalna oseba navadi bolje prepoznavati kontekste in zaporedja določenega tipa« (Bateson, 1972: 173). Katerokoli uspešno izvršeno nalogu je imenoval *protoučenje* (na primer pritisk na vzvod), medtem ko je pomenilo devteroučenje rastočo spremnost v reševanju serij eksperimentalnih problemov. Raven *devteroučenja* je vplivala tudi na pričakovanja o učenju v prihodnosti. Če bi na primer v vzgoji otroka prevladovalo zaporedje Pavlova (žival »odgovori« na nespremenljivi pogojni dražljaj in je potem nagrajena), bi ga ta izkušnja oblikovala v smeri fatalističnega dojemanja in razlaganja sveta in v smeri podredljivega vedenja. Batesonove ideje so spet nakazovale na tisto raven, kjer je možna spremembra epistemologije oziroma paradigm. »Morali bi biti taki kot tisti redki umezniki in znanstveniki, ki delajo v navdihu, ki je podoben nuji, pritisku. Ta nuja prihaja iz občutka, da je veliko odkritje, odgovor na vse naše probleme, ali velika stvaritev,

popolni sonet, vedno na dosegu roke, takoj za prvim vogлом. Ali kot mati, ki čuti, da če bo neprehomoma pozorna, obstaja resnično upanje, da bo njen otrok tisti neskončno redki pojav - velik in srečen človek.« (Bateson, 1972: 182)

Zadnji dve leti vojne, ki ju je za svoje delo doživel kot izgubljen čas, je bil v službi na Uradu za strateške posle (Office of Strategic Services) in je potoval po Cejlонu, Indiji, Burmi in Kitajski. Z Margaret sta bila veliko ločena in nasploh je njuna medsebojno oplajajoča vez tako na profesionalni kot tudi na osebni ravni slabela. Po povratku iz vojske leta 1945 sta še eno leto živelva skupaj s hčerko Cathy, nato pa se je Gregory odselil. Uradno sta se ločila leta 1950.

Maja 1942 sta se Gregory in Margaret udeležila dvodnevne konference z naslovom Možganska inhibicija pod pokroviteljstvom fundacije Josiah Macy. Tja so prišli med drugimi tudi ameriški matematik Norbert Wiener, računalniški inženir Julian Bigelow, fiziolog Arthuro Rosenblueth, matematični logik Walter Pitts, nevrofiziolog Warren S. McCulloch, psiholog Lawrence K. Frank, psihoanalitik Lawrence S. Kubie, madžarski matematik John von Neumann in psihiater Milton H. Erickson. Glavna uradna tema je bila hipnoza, »cerebralna inhibicija« je bila spoštljiva beseda zanjo. V neformalnih pogovorih (na primer pri jedi) pa so največ razpravljali o konceptu povratne zveze (feed-backa), ki so ga nato leta 1943 v svojem zgodovinsko pomembnem članku *Vedenje, namen in teleologija (Behavior, purpose and teleology)*) prvič predstavili Wiener, Bigelow in Rosenblueth. Gregory je kmalu nato odšel v Azijo in vzel veliko tega, kar je slišal, s seboj: »Ko sem bil v Aziji [...] zdolgočasen in frustriran, sem se občasno zabaval z razmišljjanjem o lastnostih zaprtih samouravnavačih se zank povratne zveze.« (Lipset, 1980: 179)

Marca 1946 je Warren McCulloch pripravil novo konferenco. Povabil je še nekaj novih ljudi, med drugimi nemškega psihologa Kurta Lewina, ameriškega informacijskega teoreтика Claudia E. Shannona in nemškega inženirja Heinza von Foersterja. Ideja je bila, da naj bi se skupina okoli dvajsetih strokovnjakov z različnih področij redno sestajala na nekajdnevnih srečanjih. Do leta 1949 so se sestajali dvakrat letno, nato enkrat letno do leta 1953. Ime srečanj je bilo stalno enako - *Mehanizmi povratne zveze in krožni vzročni sistemi v bioloških in socialnih sistemih*. Marčevsko srečanje 1946 je bilo še posebej bogato v didaktičnem povzetku raznih konceptov iz matematike in inženirstva. Wiener in von Neumann sta bila osrednji figuri - z razlikovanjem med »analogno« in »digitalno« kodo, z razpravljanjem o zankah s pozitivno in negativno povratno zvezo, z merjenjem informacije in njenega odnosa do ideje o entropiji, z binarnimi sistemi, z von Neumannovo teorijo iger, Russellovo teorijo logičnih tipov in s predstavo, da so komunikacijski sistemi odvisni od »informacije« in ne od »energije«. Wiener je poimenoval novi konceptualni okvir, ki se je v veliki meri oblikoval na teh srečanjih - *kibernetika*.

Batesona je ta okvir prevzel in začel prevladovati v njegovih znanstvenih predstavah. Vzporednice med njegovim pristopom k socialnim in kulturnim sistemom ter kibernetičnim modelom so bile očitne. Oba sta poudarjala enote, v katerih so dinamična zaporedja krožne interakcije notranje uravnavana. Simetrična shizmogeneza se je pokrila s konceptom pozitivne povratne zveze. Pri dvainštiridesetih letih je imel v rokah novo konceptualno orodje in novo nalogu - da ponovno razišče vse, kar je mislil, da ve o organizmih, družbah, družinah, medosebnih odnosih, ekoloških sistemih ipd. Z Wienerjem jima je bilo skupno intuitivno hrepelenje po znanstveni sintezi in ljubezen do metafore, tako da je Gregory Wienerju dodelil vlogo mentorja v konceptih in besednjaku računalnikov, komunikacijske teorije in formalne logike.

Kot komunikacijski teoretik

S švicarskim psihiatrom Jurgenom Rueschom iz nevropsihiatricne klinike v San Franciscu je Gregory sklenil v začetku leta 1949 dvoletno pogodbo za sodelovanje v raziskovanju komunikacije v psihiatriji in psihoterapiji. Hkrati naj bi predaval medicinsko antropologijo. Ruesch ga je na začetku takole opisal: »Imel je težave s časom. Težko ga je bilo pripraviti do tega, da bi prihajal na predavanja točno. In potem se pogosto ni držal naslova predavanja. Moral je improvizirati. Ni bil kompulzivni karakter, ki bi sedel in se pripravil na predavanje [...] Prišel je [...] in če je šlo po sreči, ga je kdo ,zajahal' [...] potem se je razgovoril. Vendar je pogosto govoril o nečem drugem, kar pa je bilo vedno zanimivo in privlačno [...]« (Lipset, 1980: 185)

Nasploh sta si bila Gregory in Ruesch precej različna, a sta napetosti ustvarjajno izkoristila v plodnih teoretičnih diskusijah. Ruesch je vztrajal, da naj Gregory izvede etnografske intervjuje v »plemenu z imenom psihiatri«. Gregory je iz sogovornikov spretno izvabljal poleg javno oznanjenih ciljev tudi temeljne predpostavke njihovega psihiatričnega oziroma psihoterapevtskega mišljenja in delovanja. Napisala sta knjigo *Komunikacija: socialna matrica psihiatrije* (*Communication - The Social Matrix of Psychiatry*) (izšla je 1951) (Ruesch in Bateson, 1951), kjer sta razgrnila tako prevladujoča psihiatrična epistemološka prepričanja kot tudi svoja, ki sta jih poimenovala »krožna znanost«.

Temeljni koncept je bil *kodifikacija* ali pretvorba dogodkov v svetu v simbolično informacijo. Gregory je potegnil analogijo z računalniškimi kodifikacijskimi sistemi, o katerih je zvedel na Macy konferencah. Jezikovna kodifikacija je ustrezala »digitalni« in neverbalna »analogni«. Ljudje oddajamo in kodificiramo po obeh kanalih komunikacije - digitalna in analogna sporocila izmenjujemo simultano. Nato je napravil še eno hevristično analogijo s teorijo logičnih tipov Bertranda Russella. Kot osrednjo je vzel trditev, da »razred ne more biti član razreda. Razred slonov nima rilca in ni slon [...] Ta truzem mora biti enako uporaben, ko člani razreda niso stvari, temveč imena ali signali. Razred ukazov ni ukaz sam in ti ne more povedati, kaj naj napraviš.« (Bateson v Lipset, 1980: 190)

Zdi se, da je bil med prvimi, ki je zagovarjal, da bi se dalo komunikacijo koristno opredeliti v smislu hierarhije ravni abstrakcije ali logičnih tipov. »Ustrezno hierarhiji imen, razredov in razredov obstaja tudi hierarhija trditev in sporocil in znotraj te mora obstajati tudi Russellova prekinjenost. Govorimo o sporocilih, metasporocilih in metametasporocilih.« (prav tam)

Analogna sporocila, vse neverbalne vidike komunikacije, ki izražajo potekajoče odnose med sodelujočimi, je poimenoval metasporocila ali metakomunikacija. Sledič analogiji z logičnimi tipi je sklepal, da ta metaraven klasificira ali ureja digitalna-verbalna sporocila z višje ali logično različne ravni abstrakcije. »Obstaja vrzel med [...] metasporocilom in spročilom [...], ki je po svoji naravi enaka kot vrzel med stvarjo in besedo ali znakom, ki stoji za to stvar ali kot je vrzel med člani razreda in imenom razreda. Metasporocilo klasificira sporocilo, a ga ne more nikoli srečati pod istimi pogoji.« (Bateson, 1972: 252)

Leta 1949 je Ruesch zaposlil na projektu tajnico, svojo bivšo pacientko, Elisabeth (Betty) Summer, s katero se je Gregory poročil dve leti kasneje. Rodil se jima je sin John. Njun dom je bil poln živali. Na obiske je prihajala tudi hčerka Cathy. Leta 1958 sta se prijateljsko in sporazumno ločila. Betty je njuno ločitev komentirala, češ da je bil hiper-

protektiven do nje in do otrok. Njeno telo v zadnjem obdobju njunega zakona ni zdržalo tega odnosa, zelo je shujšala. Hkrati je Gregory žezel še več otrok, a potem ko sta trikrat izgubila dvojčke, je bilo jasno, da z njene strani ne bo šlo več.

Gregory je nadaljeval s proučevanjem metakomunikacije pri vidrah. Posnel je film z naslovom *Narava igre: rečne vidre*, ki ga je pokazal na Macy konferenci leta 1955 bolj kot metaforo za svoje razmišljjanje o igri, »v kateri sodelujoči organizmi zrahljajo pravila komunikacije - strukture podobne čebuli, znotraj katerih delujejo. Igrajo se s temi strukturami ali pravili in se na ta način premaknejo naprej do novih pravil, novih filozofij itn.« (Bateson v Lipset, 1980: 193) Iz igre izhajajo človeški koncepti, zdravljenje in domišljija.

Leta 1952 je dobil podporo Rockefellerjevega sklada za raziskovalni projekt *Paradoksi abstrakcije v komunikaciji*. Ob sebi je v Palo Altu v Kaliforniji zbral še Johna H. Weaklanda, Jaya Haleya, Dona D. Jacksona in Williama F. Frya. Vsak se je zagnal v razne oblike paradoksov v komunikaciji: v humor, govor iz trebuha, hipnozo (s psihiatrom Miltonom H. Ericksonom), razne oblike psihoterapije, shizofrenijo, komunikacijo med slepci in psi, med mongoloidnimi otroki, med vidrami. Glavno vprašanje v timu prvi dve leti je bilo: za kaj sploh gre v tem projektu? Idejo, da se sporocila dogajajo v simultani kombinaciji z drugimi spročili, so si pojasnjevali s t. i. Hajahava paradoksom:

Vse trditve znotraj tega okvira so neresnične.

Začeli so govoriti, da metasporocilo uokvirja sporocilo, na primer ton uokvirja govor. Neobičajno shizofrenikovo vedenje so si razlagali kot nesposobnost ali nepripravljenost kodificirati konvencionalna »uokvirjajoča« sporocila. „Patološka“ vidra bi lahko odgovorila na igrivi udarec z brutalnostjo - napačno uokvirjajoč sporocilo »to je igra«. Ali pa če shizofrenega bolnika v bolnišnični kantini vpraša prodajalka: »Kaj lahko storim za vas?«, on tega ne poveže s kontekstom in mu zato pomen ni jasen. Ne ve, ali je to spolna ponudba, grožnja ali ponudba kave.

Leta 1954 se je iztekla Rockefellerjeva podpora in zabredli so v resne finančne probleme. Objavili niso še nobenega članka. Gregory se je pančno obračal na razne ljudi in iskal finančni vir. Med drugimi je pisal tudi Wienerju in med pisanjem je prišel do intuitivnega prebliska, kjer je definiral hipotetični učni kontekst za shizofreno komunikacijo, t. i. dvojno vez (double bind). Projekt, ki ga je podprla fundacija Macy, je iz finančnih razlogov preimenoval v *Logični tipi v shizofreni komunikaciji* in postavil glavno vprašanje v zvezi z otrokovim učenjem v odnosu z materjo: „Ali je mogoče otroka nevede vzbujati v shizofrenika?“

Leta 1955 je težišče projekta postala shizofrenija in psihiatre Jackson je imel vse pomembnejšo vlogo. Na njegovo spodbudo so leta 1956 izdelali pregled raziskave v članku *Toward a Theory of Schizophrenia (K teoriji shizofrenije)* (Bateson, 1972), kjer je prikazan tudi koncept dvojne vezi, po katerem je Batesonovo ime tudi pri nas najbolj znano. Od leta 1956 naprej je psihoterapevtski vidik v projektu vse bolj prevladoval. Za nekaj časa so k sodelovanju povabili tudi psihoanalitičarko Friedo Fromm-Reichmann, ki jo je Gregory zelo cenil. Sam se ni nikoli imel za psihoterapevta, čeprav so mnogi (na primer psihiatrer Ronald Laing) v njem prepoznalni odličnega hevrističnega psihoterapevta.

V letih od 1948 do 1963 je navezel intenzivne stike z mnogimi pacienti in njihovimi družinami. Nenamerno se je ob raziskovalnem delu z družinami, kjer bil en član shizofren, razvil tudi družinski terapevtski pristop. T. i. družinska terapija duševnih težav se je od takrat silovito razmahnila po celi svetu. Jackson je v Palo Altu ustanovil inštitut (Mental Research Institute), ki deluje še danes, Gregory pa se je od leta 1959 vse bolj umikal. Napisal je članek *Minimal Requirements for a Theory of Schizophrenia (Minimalni pogoji za teorijo shizofrenije)* (Bateson, 1972), kjer razpravlja o pomenu teorije dvojne vezi za evolucijsko teorijo in biološko epistemologijo. Verjet je, da je učenje organizirano v smislu vse širše, prekinjene hierarhije kontekstov. Poudarek na metaorganizaciji učenja v komunikacijskih sistemih, torej na odnosih med konteksti, je razlikoval novo znanost od materializma 19. stoletja v dveh pogledih: (i) v takih sistemih se ne izmenjuje energija in (ii) v Newtonovi fiziki na gibanje prosto padajočega objekta širši kontekst ne vpliva.

Komunikacijski sistemi sploh ne vsebujejo »objektov«, temveč samo izmenjavo pretvorb sporočil v hierarhijah kontekstov. Posameznik ni omejen s telesom, temveč s kanali, po katerih potujejo sporočila. »Ali sta slepčeva palica ali znanstvenikov mikroskop ‚dela‘ človeka, ki ju uporablja, z vidika komunikacije ni pomembno vprašanje.« (Bateson, 1972: 256)

V timu je bilo predvsem med Gregoryjem in Haleyem veliko vroče krvi okoli vprašanja moči, manipulacije, kontrole, tehnike, spontanosti, svobodne volje. V omenjenem članku je Gregory zapisal: »Mi, družboslovni znanstveniki, bi dobro ravnali, če bi zadrževali svojo vnemo po nadzorovanju tega sveta, ki ga tako nepopolno razumemo. Dejstvu, da ga nepopolno razumemo, ne bi smeli dovoliti, da hrani naš strah in tako poveča potrebo po kontroli. Bolje bi bilo, če bi naše raziskovanje navdihoval starejši, a danes manj spoštovani motiv: radovednost o svetu, katerega del smo. Nagrada za tako delo ni moč temveč lepota [...] Čudno je dejstvo, [...] da je vsak velik znanstveni napredok eleganten.« (Bateson, 1972: 273)

Potem ko je leta 1960 napisal esej *Vloga somatske spremembe v evoluciji (The Role of Somatic Change in Evolution)* (Bateson, 1972), je dobil finančno podporo za raziskovanje komunikacije pri hobotnicah. Pri tem mu je pomagala Lois Cammack, ki je leta 1961 po poroki postala Lois Bateson. Po desetih letih dela v Palo Altu je leta 1962 skupaj z njo odšel na Deviške otoke v komunikacijski laboratorij za delfine, kjer je postal vodja raziskovanja. Sodelavci v Kaliforniji so težko verjeli, da je pred novim profesionalnim in osebnim poglavjem svojega plodnega življenja.

Kot etolog

Okvir nove raziskave za Gregoryja »ni bil, da bi odkrili, da uporabljajo delfini zapleten jezik niti da bi jih naučili govoriti angleško (kot so neki raziskovalci takrat poskušali), temveč da bi premostili vrzeli v našem teoretičnem znanju o komunikaciji.« (Bateson, 1972: 370) Želel je najti (podobno kot v projektu s hobotnicami) splošno veljavna komunikacijska načela, ki bi veljala za različne vrste organizmov. Delfini so bili zanimivi, ker so zelo razvili glas in ker so se njihovi možgani specializirali za analizo slušnih informacij. Vendar je delo napredovalo počasi (tudi zaradi tehničnih težav z bazeni). Zdelen se je, da njihove vokalizacije nimajo karakterja jezika niti čustvenega izraza kot pri mačkah ali psih. Pozimi 1964 je Gregory v pismu Karlu Pribramu, profesorju psihiatrije in psihologije na Stanford University, zapisal: »Če niso njihovi zvoki deli digitalnega jezika in niso

čustveni signali [...], kaj za vraga so potem?« (Lipset, 1980: 242)

Leta 1964 je od Nacionalnega inštituta za mentalno zdravje (National Institute of Mental Health) dobil petletno štipendijo za razvoj strokovne kariere, tako da je izjavil: »To je večje priznanje, kot sem kdajkoli pričakoval in mi vzbuja mi čudne občutke.« (Lipset, 1980: 245) Celo življenje je ohranjalo veliko avtonomijo in svobodo svojega dela predvsem tako, da je imel večinoma več finančnih virov in šefov hkrati. Tudi interdisciplinarnost njegove znanosti mu je to omogočala. Ko je odgovarjal na pismo študenta iz Cambridgea, ki je bil zainteresiran za študij psihologije Batesonove vrste, je naravnost izrazil svojo institucionalno in intelektualno izoliranost. »Ni učnega programa na univerzah, kjer bi lahko diplomiral iz mojih [...] tem [...]« (Lipset, 1980: 244)

Leta 1965 je postal vodja raziskovanja na Oceanskem institutu na Havajih, kjer so zgradili nov laboratorij za proučevanje delfinov. Z ženo Lois, njenim sinom Ericom in svojim Johnom je ostal tam sedem let. Leta 1969 se jima je rodila še Nora. Doma je bilo polno živali in obiskovalcev. Ljudje, prijatelji, sodelavci so se nanj stalno obračali kot na učitelja, filozofskega vodnika in tudi kot na zakonskega in družinskega svetovalca. Seveda pa je znanost ostajala v središču. Žena Lois ga je takole opisala: »Zelo je potrežljiv s študenti, ki se hočejo od njega učiti. Če jih ima, imajo prednost pred tem, da je z družino. Njegovo delo je vedno na prvem mestu. Glede tega je bil zelo jasen od vsega začetka [...] Ustvarjanje idej je zanj najvažnejša stvar v življenju [...] V tem vidi razlog za svoje bitje [...] Na nek način plačuje ceno, da nima tega, v čemer drugi ljudje uživajo, več družinskega življenja in počitnic.« (Lipset, 1980: 246)

Delfini, ki jih je preučeval, so nastopali tudi na predstavah za občinstvo. Trenerji so jih učili po principih Skinnerjeve behavioristične teorije, nad čemer se je Gregory zgražal, vendar je ostajal odprt za kritičen dialog z njimi. Konec leta 1966 je na obisk na Havaje prišel sam B. F. Skinner (njegova hčerka je delala tam kot trenerka). Izmenjala sta mnenji in baje so se jasno pokazale razlike med njima, kot da bi posebljala dva nasprotujuča si koncepta.

Trenerji so sčasoma postali nezadovoljni z monotonijo nastopov in so začeli nagrajevati enega od delfinov, samo če je pred občinstvom spontano in slučajno izvedel novo figuro. Tisto, kar je bilo včeraj novo, danes ni bilo več in ni dobil ribe. Po treh dneh je izčrpal repertoar »svobodnega« vedenja in je bil pred nastopom zelo razburjen, agitiran. Nato je v bazenu pred občinstvom pokazal do tedaj še nevidene figure in ga sploh ni več zanimalo, ali bo dobil ribo ali ne. Poklicali so Batesona, ki je bil navdušen, zato so poskusili ponovili. Menil je, da je delfin izluščil komplikirano posplošitev: »Spodbujajo samo stvari, ki jih prej niso spodbudili.« (Lipset, 1980: 250) To je bil zanj primer devteroučenja, v katerem je prisilna - dvojna vez - trening tehnika spodbudila ustvarjalno spremembo. Ko so snemali naslednjega delfina, so bili trenerji začudenici tudi nad tem, da se je prej ubogljiva, medla, dolgočasna žival v procesu spremenila v divje domiselno.

Ti dogodki so bili nazorna ponazoritev nekaterih Batesonovih doganj v zvezi s teorijo učenja. Nekaj časa pred tem je v svojih člankih *Logične kategorije učenja in komunikacije ter Dvojna vez* (*The Logical Categories of Learning and Communication; Double-bind* 1969) (Bateson, 1972) ponovno predstavil koncept devteroučenja v povezavi z Russellovo teorijo logičnih tipov. V ponavljajočem se kontekstu je učenje zagledalo v smislu med seboj odvisne hierarhije razredov sporočil. Hierarhija je bila po njegovem mnenju posledica stohastičnega (učenja po principu poskusov in napak) procesa in ekonomičnosti v adap-

taciji. »Niso potrebne samo spremembe prvega reda, ki odgovarjajo trenutnim zahtevam okolja (ali psihološkim zahtevam) [...] temveč tudi spremembe drugega reda, ki zmanjšajo obseg poskusov in napak, potrebnih za doseganje sprememb prvega reda [...] Prek nalaščanja in povezovanja mnogih zank povratne zveze, mi (in vsi drugi biološki sistemi) ne rešujemo le določenih problemov, temveč tudi oblikujemo navade, ki jih uporabljamo za reševanje razredov problemov [...] Ravnamo, kot da bi celoten razred problemov lahko rešili prek domnev ali predpostavk, ki so manj številne kot člani razreda problemov. Z drugimi besedami, mi (organizmi) se učimo učiti ali v bolj tehničnem jeziku, mi se devteroučimo.« (Bateson, 1972: 279)

Učenje prvega reda, ki ga je zdaj imenoval *učenje 1*, je definiral kot kodifikacijo specifičnega zaporedja sporočil: delfin se nauči določenega vedenja kot odgovor na določen dražljaj, kar mu bo prineslo nagrado. To učenje je neločljivo povezano z bolj abstraktnim in na splošno manj zavestnim učenjem, ki gaje imenoval *učenje 2*. Delfin se devterouči, da obstaja interakcijsko zaporedje, oblika konteksta, med njim in trenerjem, ki služi kot model za bodoči trening. Te kontekste se da razlikovati prek signalov - označevalcev konteksta - katerih funkcija naj bi bila klasifikacijska (na primer pes zagleda pasji konopec svojega gospodarja in »pričakuje« sprechod). Spremembe v učenju 2 lahko dosežemo, če živali na vedenjski ravni pokažemo, da ravna napak. To, kar se je na primer delfin devteronaučil, da se bo zgodilo v zaporedju, je zdaj neustrezno. Vendar je to težak in potencialno boleč preklop. Drugi delfin, ki je šel skozi kreativni trening, je na primer kazal znake hude ogroženosti v celotnem poteku interakcije in je mnogokrat ponavljal prej utrjeno vedenje, preden je popolnoma razumel. Navade učenja 2, je Gregory poudaril, »so, kot je splošno znano, rigidne in njihova rigidnost je neizogibna posledica njihovega statusa v hierarhiji adaptacije. Ekonomičnost poskusov in napak, ki jo dosežemo prek oblikovanja navad, je možna le zato, ker so navade relativno ‚trdo programirane‘, če uporabimo tehnični besednjak. Bistvo ekonomičnosti je prav v tem, da vsakokrat ko navado uporabimo, predpostavk navade NE raziskujemo ali odkrivamo vedno znova.« (Bateson, 1972: 279)

Konec šestdesetih let je Gregory razmišljjal tudi o redkem pojavu *učenja 3*, ki naj bi bil značilen samo za ljudi. Nikoli ni tega pojma natančno opredelil, tako da je težko dognati, kaj je mislil. Če izhajamo iz »nasprotij«, ki se ustvarjajo na devteroravnini, je posledica učenja 3 popolna redefinicija jaza oziroma osebnosti. Če je učenje 1 pogojeno s specifično interakcijo in učenje 2 s klasifikacijo teh interakcij, potem je učenje 3 povezano s samo klasifikacije – to je s procesom kodifikacije, preko katerega se odvija učenje 2. Za nekatere se spremembe na tej ravni lahko končajo v psihozi, vendar to ni edini možni izhod. Za druge lahko celota, ki jo tvorijo kategorije devteroučenja, razпадa in razkrije se »svet, v katerem se osebna identiteta potopi v vse procese odnosov v neki ogromni ekologiji ali estetiki kozmične interakcije.« (Bateson, 1972: 311) Ta vrsta spremembe, ki jo je Batesonov učenec Keeney (1983) imenoval sprememba epistemologije oziroma paradigmе, se včasih zgodi v »psihoterapiji, verskih spreobrnitvah in drugih zaporedjih, v katerih pride do globoke reorganizacije značaja.« (Bateson, 1972: 307)

Ob vsem razburjenju v zvezi z nepričakovanimi dogodki z delfini na predstavah je Gregory vsak dan sistematično opazoval organizacijo sedmih ujetih delfinov v bazenu: vedenje posameznih živali, interakcije v diadah in triadah, bolj kompleksne formacije in odnose med podskupinami. Zanimivo je bilo odkritje posebnega vzorca organizacije v spanju. Žal se je en delfin smrtno ponesrečil in celoten utečeni vzorec v skupini je razpadel, da se je lahko izoblikoval nov. Leta 1967 je rekel svojemu bivšemu direktorju

z Deviških otokov: »Uspehi so majhni in kolikor toliko zadovoljen sem le s pisanjem občasnih teoretičnih člankov.« (Lipset, 1980: 254) Med drugimi je na primer napisal članka *Redundanca in kodiranje ter Kibernetika razлага* (*Redundancy and Coding; Cybernetic Explanation*; (Bateson, 1972)) Kljub temu si je še nekaj let prizadeval najti smisel v interakciji med delfini in posebej njemu v čast so zgradili večji bazen za raziskave in ga poimenovali po njem.

Ekologija uma

V Navenu je pokazal veliko občutljivost za popredmetenje konceptov oziroma za razliko med naravo in mislijo. Zaradi tega je bilo njegovo fotografiranje in snemanje z Margaret Mead na Baliju deloma pogojeno z željo po ohranitvi integrirate podatkov. Med drugo svetovno vojno je njegovo zanimanje za proučevanje učenja in nacionalnega značaja v glavnem izključilo, celo obsodilo, podjetnost in podjetneže, ki so hoteli uporabiti znanstvene izsledke v totalističnem smislu. Podobno so bila leta, ki jih je prebil med psihiatri in drugimi strokovnjaki s področja mentalnega zdravja, polna odpora proti premišljeni manipulaciji ljudi in proti moči terapevtov, ki je služila surovi manipulaciji. Zaradi zgrajanja nad tem se je usmeril k etologiji, kjer je bil način raziskovanja - izostrena pozornost za svobodni izraz narave - zanj ustreznejši. Po prihodu na Deviške otoke je bil njegov prvi odgovor kritika poskusov, kjer so delfine posiljevali s človeškim jezikom. Ni prese netljivo, da se mu je leto dni kasneje na Havajih behavioristično pogojevanje živali zdelo brutalno. Ta celo življenje trajajoča skrb - zavarovati avtonomijo narave pred reduktivno analizo ali pred uporabo znanosti - se je še bolj izrazila konec šestdesetih let (na primer v esejih *Od Versailles do kibernetike, From Versailles to Cybernetics* - 1966; *Slog, milina in informacija v primitivni umetnosti, Style, Grace and Information in Primitive Art* 1967; *Zavestni namen proti naravi, Conscious Purpose Versus Nature* 1968; (Bateson, 1972)).

Leta 1966 je zapisal, da se je do začetka 19. stoletja zahodni človek za razlagu naravnega sveta skliceval na svoje božanstvo, na svetega Duha. Ta pogled je bil urejen v brezčasni, nespremenljivi, spuščajoči se hierarhiji, od popolnega Duha na vrhu tja dol do najpreprostejših infuzorij. Potem je leta 1809, natančno pol stoletja pred Darwinovo študijo *O nastanku vrst*, izšla knjiga *Philosophie Zoologique*, v kateri je Lamarck razglasil spremenljivost (mutabilnost) vrst. Predstavljalna je velik premik v znanstveni paradigmi. Lamarck je postavil smer ustoličene hierarhije na glavo: namesto uma, ki razлага naravo, je vzel naravo ali evolucijo za temelj razlage uma. Glede tega je bil »verjetno največji biolog v zgodovini.« (Bateson, 1972: 435) Pomen njegovega prispevka, kot ga je tolmačil Gregory, je bil v poudarjanju enotnosti uma in telesa. Lamarck je oblikoval številne zelo moderne ideje: da ne moremo pripisati nobenemu bitju psiholoških sposobnosti, za katere nima organov; da mora imeti mentalni proces vedno tudi fizično reprezentacijo; in da je kompleksnost živčnega sistema povezana s kompleksnostjo uma. Z izjemo herojskih heretikov, kot je bil na primer Butler, pa je pojem duha oziroma uma izginil iz materialističnega evolucijskega mišljenja za naslednjih 140 let, do razvoja kibernetičnega modela med drugo svetovno vojno. S tem ko so bile sprejete samouravnavače lastnosti sistemov, je bila razprava o duhu oziroma umu spet dopuščena.

Gregory se je strinjal s Freudovimi koncepti o nezavednem, ki naj bi vsebovalo primarni proces, tvorilo sanje in metafore in ki naj bi bilo klet za shranjevanje strašljivih in bolečih spominov. Vendar je tudi opozoril na omejenost tega pogleda. »Menim, da je velik del zgodnje Freudove teorije postavljen na glavo. Takrat so mnogi misleci menili,

da je zavestni namen normalen in samorazlagajoč, medtem ko so nezavedno imeli za skrivnostno, potrebno dokazovanja in razlag. Potlačevanje je bila razlaga in nezavedno so razumeli kot polno misli, ki bi lahko bile zavestne, ki pa jih je potlačevanje in delo sanj izkrivilo. Danes mislimo, da je zavest skrivnostna in da so metode obdelave informacij v nezavednem, to je v okviru primarnega procesa, stalno aktivne, nujne in zajemajo, zaobsegajo celoto.« (Bateson, 1972: 145)

Rad je citiral Blaisa Pascala (1986), da ima srce svoje razloge, o katerih razum nič ne ve (»le coeur a ses raisons que la raison ne connaît point«). S tem je sugeriral, da obstajajo dodatni nezavedni procesi, ki delujejo avtomatično brez introspekcije. Gregory je predpostavljal, da morajo za ekonomično delovanje uma biti zavesti nujno postavljene meje. Je bil to odmev Butlerjeve trditve, da je misel toliko pokvarjena, kolikor je zavestna? Zavest je kot TV aparat - lahko prikaže na zaslonu del sebe, zaslon, ne more pa predvajati sporočil o celotnem sistemu, ki proizvaja sliko. »Tako poročilo [...] o celotnem procesu bi zahtevalo dodatno vezje. Da pa bi poročala o dogodkih v tem dodatnem vezju, bi rabila še nov dodatek vezja itn. Vsak nadaljnji korak k širši zavesti bi odpeljal sistem dlje stran od celotne zavesti.« (Bateson, 1972: 152) Zaznava, ki je neopazna in nehotna, je podobna televiziji. Organizem, je trdil Gregory, potrebuje samo informacijo o tem, kaj zaznava, ne kako se to zgodi. Zadrega veščega umetnika je podobna. Mora vaditi obrt, vendar se pri tem vse manj zaveda celote svojega dosežka. Umetniška storitev je mnogoreferenčna, ne vsebuje le informacij o namenu, temveč tudi o nezavedni veščini.

Umetnik zato lahko poda samo delno in izkrivljeno poročilo o svojem delu. »Če bi poskušali prevesti v besede, kar [...] vsak umetnik poskuša posredovati [...], bi se glasilo nekako takole: ‚To je določena vrsta deloma nezavednega sporočila, zato se posvetimo tej vrsti deloma nezavedne komunikacije.‘« (Bateson, 1972: 147) Če umetnikovo pomanjkanje besed nakazuje na meje zavesti, potem je za sodobno medicinsko znanost značilno maligno razraščanje zavesti. S preiskovanjem specifičnih bolezni ene za drugo, brez povezovanja razvijajočega se znanja z enotnim konceptom med seboj odvisnih organizmov, je medicina posredovala atomizirano sliko človeškega telesa. Gregory problema ni videl v stroki, temveč v naravi zavesti, ki vsebuje zavestne in kratkovidne cilje, postavlja ad hoc vprašanja, ki so brez celostnega okvirja. Menil je, da povsod primanjkuje modrosti, ki jo je definiral kot »vredenje o širšem interakcijskem sistemu«. (Bateson, 1972: 441)

Rad se je pošalil, da je bil svetopisemski greh začetek namenskega, linjskega mišljenja. Ko sta pojedla jabolko, sta Adam in Eva podlegla svojemu prvemu namenu in sta »izgnala iz rajskega vrta koncept svoje lastne in skupne celostne sistemskne narave.« (Bateson, 1972: 442) Načrtovanje je začelo zastrupljati njuni življenji. Rastline so postale plevel, živali so postale mrčes, golazen, škodljivci, delo je postalo orodje in medosebni odnosi so postali nadležni. »Evi sta se seks in reprodukcija zamerila in ko je prišlo do poroda, se ji je ta proces zazdel bolče.« (Bateson, 1972: 443) Zavest je izgubila občutek za širši kibernetični učinek. Življenje »je odvisno od sprepletenih zank naključij, medtem ko mora zavest vedno zaplesti človeka v neko vrsto neumnosti [...].« (prav tam) Ta situacija, ki je z razvojem tehnologije postala letalna, je omogočila zavestnemu namenu, da »poruši ravnovesje telesa, družbe in biološkega sveta okoli nas. Grozi nam patologija v obliku izgube ravnovesja.« (Bateson, 1972: 441) Nasprotno pa bi lahko bilo negovanje umetnosti korekcija tega izgubljenega ravnovesja, ker umetnost osredotoči um na integracijo zavestnega namena, veščin in metafor primarnega procesa.

Ko je leta 1967 pripravil za konferenco fundacije Wenner-Gren analizo balineškega

slikarstva z naslovom *Slog, milina in informacija v primitivni umesnoti (Style, Grace and Information in Primitive Art)* (1), je s svojo taoistično držo odigral osrednjo vlogo na srečanju. Pri večerji je mimogrede omenil, kakšna bi konferenca lahko bila, če bi razpravljali o človeški zavesti. Lita Osmundsen, vodja raziskovanja pri fundaciji Wenner-Gren, mu je takoj ponudila, da bi naslednje leto vodil konferenco na to temo. Imel je odprte roke, da lahko povabi kogarkoli. Kmalu je izdelal elaborat za konferenco, ki jo je poimenoval *Učinek zavestnega namena na človeško adaptacijo*. »Za znanost zelo zanimivo, morda zelo pomembno, vprašanje je, če je informacija, ki jo predela zavest, ustrezna in primerna za človeško adaptacijo. Obstaječe politične in ekonomske organizacije ne nudijo rešitev, ker se ukvarjajo samo z ‚deli ljudi‘ in so orientirane k omejenim ciljem racionalnega samostopnjevanja. Morda nam grozi, da se bo zavestni namen odcepil in izoliral od korektivnih procesov, ki bi morda lahko prišli iz manj zavestnih delov uma.« (Bateson, 1972: 453)

S pismi je pazljivo poskušal spodbuditi interes vsakega sodelujočega in oblikovati ravnovesje po strokah in starosti. Svojo hčerko, takrat že lingvistko in antropologinjo, Mary Catherine je povabil kot poročevalko, ki je potem o tej zelo ustvarjalni konferenci napisala knjigo *Our Own Metaphor (Naša lastna metafora)* (Bateson, 2004). Gregory je vztrajal, da bo srečanje trajalo sedem dni in da bodo sodelujoči ves čas prebili skupaj, v interakciji. Poleg hčerke je povabil še 12 strokovnjakov iz različnih področij (ekologija, antropologija, kibernetika, matematika, filozofija, psihiatrija, psihologija), tako da je pravzaprav našel govornike za različne dele samega sebe, svoje lastne psihe. V enem od pisem, v katerem je odklonil sodelovanje Arthurja Koestlerja, ker je imel samo dva dni časa, je podal predstavo dela skupine, ki naj bi tako v mišljenju kot v interakciji dosegl spremembo paradigm. »To ne bo konferenca, kjer naj bi sodelujoči povedali svoj delček in odšli. To bo delovna skupina in okoli dva do tri dni bomo potrebovali, da bomo to postali. Program bom ohlapno začrpal, vendar če bom kot predseduječi uspel, bo prišlo v splošni strukturi naše razprave do neke vrste enotnosti [...] Odkrito povedano, ne vem, kako umetniško delo doseže enotnost, ki jo umetnik komaj zazna, ko začne slikati [...] Kakorkoli že, to je vrsta procesa, za katerega upam, da nam ga bo uspelo izpeljati in ne verjamem, da bo to možno, če bi se sestava skupine med procesom spremenjala.« (Lipset, 1980: 263)

Julija 1968 so se zbrali v konferenčnem centru, srednjeveškem gradu Burg Wartenstein v Avstriji, in v veliki meri je Batesonova zamisel uspela. Skupina je sicer doživelila tudi mnogo napetosti, a na koncu je večina udeležencev odšla z občutkom in prepričanjem, da je to bil pomemben dogodek tako v njihovem osebnem kot tudi profesionalnem razvoju. Gregory je odšel iz Burg Wartensteina evforičen. »Na koncu so se izkristalizirale mnoge patologije naše kulture, ki izhajajo iz predpostavke, da je bog transcendenten, namesto da je immanenten v telesu in v planetarni ekologiji.« (Lipset, 1980: 266) Tudi v fundaciji Wenner-Gren so bili navdušeni in mu dali zeleno luč za ponovno srečanje prihodnje leto, ki ga je naslovil *Moralna in estetska struktura človeške adaptacije*.

Žal je bila konferenca naslednje leto neuspešna. Gregory je odprl srečanje s priponedljivo o Sol Taxu, ki je v skupini ustvarila zmedo, ki se je potem vlekla skozi celo srečanje. Je pa leta 1968 in 1969 verjetno tudi zahvaljujoč kreativni spodbudi s prejšnje konference napisal nekaj pomembnih esejev oziroma predavanj: *Kibernetika „jaza“: teorija alkoholizma; Oblika, snov in razlika; Patologije epistemologije, Dvojna vez; The Cybernetics of »Self«: A Theory of Alcoholism; Form, Substance and Difference; Pathologies of Epistemology; Double-bind* 1969 (Bateson, 1972).

V prvem od naštetih esejev, *Kibernetika »jaza«: teorija alkoholizma*, je poskušal pojasniti logiko alkoholne zasvojenosti in logiko terapije, ki jo uspešno izvaja organizacija Anonimnih alkoholikov (AA). Prva je primer patoloških predpostavk zahodne epistemologije z množico napačnih dihotomij, medtem ko druga poskuša pokazati rešilno pot iz tega. »Alkoholiki so filozofi v tistem splošnem smislu, da nas vse ljudi (in vse sesalce) vodijo zelo abstraktna načela, ki se jih ne zavedamo, ker so v nezavednem. V tem smislu lahko rečemo, da je načelo, ki vodi zaznavo in dejanja alkoholikov, filozofsko.« (Bateson, 1972: 326) Logika alkoholne patologije do absurdna razkriva zmotno epistemologijo samokontrole in mit o moči lastne volje, ki sta v zahodni kulturi zelo razširjeni. Mnogi alkoholiki se jima ne odrečajo in ponosno zatrjujejo, da oni lahko kadarkoli prenehajo piti (dokler se na koncu »v grob ne zvrnejo«). Mnogi pa ob pomoči teologije AA preklopijo (se »spreobrнеjo, preden se v grob zvrnejo«) v komplementarni odnos, s tem da »pokleknejo« pred močjo steklenice, ki v fazi odvisnosti postane simbol širše kibernetično-sistemske zasnove njihovih življenj in hkrati ključ k spremembji zmotne epistemologije zahodnega »jaza«. Mesto kontrole se premakne z »jaza« v immanentni ekološki princip, ki ga nekateri imenujejo »Bog«. »Posamezni um je immanenten ne le v telesu, immanenten je tudi v poteh komunikacije in sporočilih zunaj telesa. In obstaja tudi večji Um, v katerem je posamezni um samo pod sistem. Ta večji Um je primerljiv z Bogom in je mogoče tisto, kar nekateri ljudje mislijo pod ‚Bog‘, vendar je še vedno immanenten v celotnem sprepletenu, med seboj povezanem socialnem sistemu in planetarni ekologiji.« (Bateson, 1972: 468)

V zaključku svojega t.i. »Korzybski predavanja« *Oblika, snov in razlika* je priznal, da korekcija zahodne epistemologije oziroma paradigmе ni lahka in da je njegov ego obzidan z bolno zahodno predpostavko transcendence. »Najvažnejša naloga danes (januar 1970) je, [...] da se naučimo misliti na nov način. Naj povem, da ne vem, kako naj mislim na ta nov način [...] Če sekam drevo, še vedno mislim 'Gregory Bateson' sekam drevo. JAZ sekam drevo. JAZ je zame še vedno pretirano konkreten objekt, različen od vsega ostalega, kar imenujem ‚um‘.« (Bateson, 1972: 469)

Opogumljen z jasnostjo »Korzybski predavanja« je istega leta tudi začel z urejanjem antologije svojega življenjskega opusa. Zbral je 35 vzorčnih esejev, ki jih je napisal med leti 1935 in 1970. Dodal je še uvod in leta 1971 so izšli znameniti *Koraki k ekologiji uma* (*Steps to an ecology of mind*) (1), ki so izzvali veliko odzivov in mu prinesli še več ugleda in priznanj.

Definicija »ideje«, ki jo je razvil v esejih, je veliko širša od običajnih opredelitev, tako da mu je s pomočjo »ekologije idej« uspelo oblikovati nov način razumevanja in povezovanja takoj raznolikih tem, kot so bilateralna simetrija v strukturi živali, vzorec razporeditve listov rastlin, stopnjevanje oboroževanja, rituali dvorjenja, narava igre, stavčna zgradba, skrivnosti biološke evolucije, ekološka kriza, kibernetika, tehnološki razvoj, populacijska eksplozija, zavest, čustva, shizofrenija, morala, primitivna umetnost, energija, epistemologija, modrost, ljubezen, lepota idr. Vprašanja, na katera odgovarja v knjigi, so ekološka in zato izjemno aktualna za današnji čas, na primer: Kakšni so odnosi med idejami in kako se razvijajo? Ali deluje neke vrste naravna selekcija, ki določa, katere od njih bodo preživele in katere izginile? Kaj omejuje njihovo množenje na določenih področjih mentalne aktivnosti? Katere ideje lahko ključno pripomorejo k izbrisu sodobne civilizacije in človeštva in kateri so nujni pogoji za stabilnost in preživetje ekoloških sistemov?

Ko je končal knjigo, je dobil zanimivo ponudbo, da bi manjšo skupino ameriških studentov skupaj z ženo Lois vodil po azijskih deželah. To mu je ustrezalo, saj se je začel zanimati za vzporednice med kibernetiko in budizmom. Pripravil je program z naslovom *Narava in človeška kultura*, ki bi bil bolj raziskovalen kot didaktičen.

Dva meseca pred potovanjem je težje zbolel za emfizemom (bil je straten kadilec). Opomogel si je toliko, da je lahko vseeno odšel na pot, kjer ga je tudi prvič srečal David Lipset, že omenjeni pisec Batesonove biografije. Gregory se je na poti med drugimi z zanimanjem pogovarjal z zenovskimi menihi, na Šrilanki s Teravada budisti in v Pondoncheriju v Indiji z oboževalci Šri Aurobinda. Na Baliju je bil razočaran, ker je ugotovil, da je trans rituale okužil turizem. Ko sta se z ženo poleti 1972 vrnila na Havaje, sta našla svoj inštitut v finančni krizi. Raziskovalno delo je bilo ustavljen. Umaknila sta se nazaj v srednjo Kalifornijo.

Kot modrec

Ko ga je Lipset konec leta 1972 obiskal, ga je našel samega in potrtega. Lois je z Noro odšla k sorodnikom, nezadovoljna z vlogo gostiteljice stalnih moževih seminarjev. Naj bi se sicer vrnila, a to takrat ni bilo povsem verjetno. Batesonu so zavrnili prošnjo za finančno podporo raziskave o treningu in učenju religiozne razsvetlitve. Januarja 1973 sta se Lois in Nora vrnila. Vsi trije so se nato preselili v Santa Cruz, kjer je dobil mesto predavatelja na univerzi.

Konec leta 1973 se je za štiri leta povezel s kolidžem Kresge, ki je bil takrat najbolj radikalni študijski eksperiment v Santa Cruzu. Poskušali so uvesti ideje humanistične psihologije (Rogers, Maslow) s poudarkom na človeških odnosih. Pouk je potekal v malih skupinah, redni so bili sestanki osebja in študentov v t.i. »encounter« grupah s poudarkom na odkritosti v čustvenem komuniciraju. V vsebini je bil poudarek na obrteh, meditaciji, vrtnarstvu, pisani poeziji. Po začetnem zagonu je nastala kriza. Predstojnik Robert Edgar je menil, da je razlog ta, da manjka »glavno akademsko poslanstvo«. Upal je, da bo tu Gregory zapolnil vrzel. Bil je očaran nad njim, ko sta se prvič srečala, čeprav ni še ničesar njegovega prebral. »Bil sem očaran nad samo njegovo prisotnostjo - velik, okoren, na nek način sramežljiv, pa vendar vajen tega, da je središče pogovora. Obleka se mu je slabo prilegal in ni nosil nobenih nogavic - jasen vtis človeka, ki se ni dobro prilegal temu svetu.« (Lipset, 1980: 280)

Serija Batesonovih predavanj na kolidžu je imela naslov *Ekologija uma*. Njegov vpliv na celoten program je bil majhen. Študentje so se lažje približali njegovim idejam kot kolegi učitelji, ki so bili navajeni tradicionalnih načinov mišljenja. Pri mnogih študentih je vzbujal strahospoščevanje. Taka vrsta pozornosti je bila nenavadna za moža, katerega heroji - Lamarck, Blake, Butler, William Bateson - so bili veliki, izolirani odpadniki. »Počutim se v zadregi, ko stojim pred avditorijem, kjer je ena tretjina poslušalcev že vnaprej pripravljenih, da se bodo z mano strinjali. Precej čudno je in neverjetno, da so ideje, za katerimi je tipal moj oče, postale skoraj moderne. In zelo čudno se počutim, potem ko sem se navadil biti glas vpijočega v puščavi, da sem zdaj bolj slaven kot obratno.« (Lipset, 1980: 281) Leta 1974 je imel občutek, da so njegova predavanja za študente zahtevna. Večina je bila zelo prijazna, vendar so ga v intelektualnem smislu razočarali. Bili so nemotivirani za učenje in brez akademskih veščin.

Potem ko je bila knjiga *Koraki k ekologiji uma* toplo sprejeta, so ga vabili povsod po ZDA na konference, predavanja in seminarje. V teh nastopih, ki jih je imel v glavnem brez pismene predloge, je ustvarjal zmedo s svojim neobičajnim načinom razmišljanja, vendar so se mu občudovalci dobrikali in mu priznavali modrost.

S Stewartom Brandom, ustanoviteljem revije *CoEvolution Quarterly*, je prišlo do plodnega sodelovanja. V reviji je Gregory veliko objavljal. Prav tako sta bila v dobrih stikih praktično do konca življenja z Margaret Mead. Brand ga je seznanil z guvernerjem Kalifornije Edmundom G. (Jerry) Brownom. Moža sta se kar ujela in Brown ga je povabil, naj predava na t. i. letnem molitvenem zajtrku - srečanju okoli tisoč politikov, poslovnežev in državnih uradnikov. V časopisih je njegovo izvajanje dvignilo precej prahu, Brown pa je bil zadovoljen in ga je pregovoril, da postane član t. i. Upravnega sveta (Board of governors) kalifornijske univerze. To je bil častni odbor, v katerem je običajno sedela elita poslovnežev, finančnikov, odvetnikov, politikov in visoke družbe. Le-ti so imeli nadzor nad finančnimi zadevami univerze, a so redko odločali o načinu dela univerze. Brown je menil, da so sestanki sveta dolgočasni in da bi jih Gregory lahko poživil.

Po devetih sestankih je imel Gregory občutek, da stvari ne gredo nikamor in je napisal odprto pismo, v katerem je odklonil debate o politiki sprejema na univerze in o statusu standardiziranih testov. Zanj je bilo bistveno vprašanje - kam usmeriti univerzo. Da bo ustrezaла večini študentov, ki se potem izgubi v družbi? Ali v izobraževanje s standardiziranimi testi, v katerih je bilo znanje komaj kaj več kot množica podatkov? »Razbijte vzorec, ki povezuje podatke, in neizogibno boste uničili vso kvaliteto.« (Lipset, 1980: 292)

Pomembno se mu je zdelo, da povprečni izobraževalni sistem polni družbo z ljudmi, ki s sovraštvom do narave in intelekta pospešujejo patologije zahodne civilizacije. »Na koncu se jih 90 ali 98% izgubi na področjih, ki niso življenjsko pomembna, kjer se naši nekdanji študentje ne morejo spomniti, za kaj je sploh šlo. Kaj so videli pod mikroskopom? Kaj je rekel Sofokles ali Shakespeare?« (Lipset, 1980: 293) Glede na razdejalo moč tehnologije, bi naj bile po Batesonovem mnenju glavne odgovornosti univerze, da neguje »večne resnice« civiliziranega življenja, kot so na primer enačbe relativnosti, matematika, temeljne ekološke predpostavke in humanistične modrosti o ljubezni in sovraštvu. Ta orientacija je bila, tako je menil, realni in nujni elitizem. »Tisti, ki imajo raje sredino in začasni blažev žegen uporabnih znanosti, iščejo torto na nebu.« (prav tam) Usmerjati univerzo v pridobivanje najboljših študentov in raziskovalcev bi bila težka, a truda vredna tema Upravnega odbora: »Odličnost je naša naloga.« (prav tam)

Marca 1977 je zaradi velikega strokovnega zanimanja za teorijo dvojne vezi Milton M. Berger organiziral dvodnevno srečanje z naslovom *Za dvojno vezjo (Beyond Double Bind)* (Berger, 1978), da bi ponovno pregledali to teorijo in njene posledice. Poleg Gregoryja so bili povabljeni Haley, Weakland in drugi znani družinski terapeuti. Prišlo je okoli tisoč poslušalcev, ki so lahko slišali, da Gregory obžaluje, da je prišlo do dobesednih interpretacij začetne formulacije njegove teorije in je poudaril, da je bila mišljena samo kot groba matrica abstrakcij. Matrica je navsezadnje epistemologija, predvsem rekurzivna epistemologija. »Epistemologija rekurzivnosti je istočasno epistemologija o tem, kakšne so stvari, kako jih razumemo, če so rekurzivne, vračajoče se ves čas na začetek.« (Lipset, 1980: 294)

Spet se je poskušal razmejiti od posledic, ki so nastale zaradi uporabe te ideje. »Ne rabim shizofrenih pacientov ali nesrečnih družin, da bi dal svojemu mišljenju empi-

rično podlago. Lahko uporabljam umetnost, poezijo, želje, kulturo v Novi Gvineji ali na Manhattnu, svoje sanje ali primerjalno anatomijo cvetočih rastlin. Navsezadnje nisem omejen z induktivnim sklepanjem.« (Lipset, 1980: 296) Gregory ni imel rad učbenikov, ker je menil, da predstavljajo znanje v preveč dokončni obliki. Preprosto nikoli ni mogel prenehati odkrivati novega. Tu se je izražal njegov pogum - nepripravljenost, da bi prenehal izzivati drobeče predpostavke znanosti. To pa je bila tudi njegova pomanjkljivost, kot je rekla Margaret Mead, da ni bil pripravljen popustiti normalnim empiričnim zahtevam. Medtem ko je po eni strani dajal vtis empiričnega anarhista, je po drugi strani stalno vztrajal pri novih načinih usklajevanja podatkov in teorije. Mnogi so ga napačno razumeli. Tudi zato, ker je rad uporabljal analogije, ki so hkrati bogatile in oteževale komunikacijo z njim.

Batesonov predsodek do učbenikov, izostrena občutljivost za socialne odnose v komunikaciji, nerazumevajoča občinstva, antagonizmi med duhovnim in materialističnim mišljenjem in uporaba analogij - vse to je našlo svoje mesto v knjigi *Um in narava: nujna enotnost* (Bateson, 1985). To je nekakšen abecednik njegovega znanstvenega poslanstva, odprt didaktičen poskus sinteze ene od napetosti pozne viktorijanske dobe. Poskušal je izdelati analogijo med mentalnim in evolucijskim procesom. »Kateri vzorec povezuje rakovico in jastoga ter orhidejo s tropentico in vse te štiri z menoj? In mene s teboj? In vseh nas šest z amebo v eni smeri in s shizofrenikom na psihiatričnem oddelku v drugi smeri?« (Bateson, 1985: 8)

Med ostalim je navedel tudi rahlo popravljeno definicijo uma oziroma šest kriterijev, ki morajo biti izpolnjeni, da se nek skupek pojavov ali sestavin pojmenuje um. Kot celota je knjiga sama primer procesa, na katerega je kazal v evoluciji in misli. Je hkrati povzetek in iskanje. Tako zaključek v obliki metaloga med hčerko in očetom že odpira vprašanje za naslednjo knjigo - kako bi lahko bila povezana lepota, zavest in sveto? Nova knjiga z naslovom *Kamor se angeli bojijo stopiti* ali skrajšano *Angeli se bojijo (Angels Fear)* (Bateson in Bateson, 1987) je žal ostala le kot osnutek v rokopisih, ki jih je po Batesonovi smrti uredila hčerka Mary Catherine. Gre za korake k epistemologiji svetega.

Ko je bil januarja 1978 rokopis knjige *Um in narava* še daleč od svoje končne oblike, je bolezen spet močno zarezala v Batesonovo življenjsko pot. Potem ko je začel pljuvati kri, je rentgenski posnetek v bolnici odkril veliko senco na pljučih, biopsija pa je pokazala, da gre za maligni tumor. Kirurgi so so bili mnenja, da je prevelik, da bi ga lahko varno odstranili. Predpisali so mu radioterapijo, ki pa jo je odklonil, misleč, da bi stranski učinki zmanjšali njegove moči. Rešitev v trenutkih dvoma je bila še vedno intelektualno delo.

Bližina smrti ga je celo poživila. Hčerka Cathy mu je po odpstu iz bolnice prišla pomagat pri pisanku knjige *Um in narava* in do avgusta 1978 je bila končana. Bolezen je bila v remisiji. Z ženo sta se preselila v Esalen, skupnost za alternativno in nadnaravnou psihoterapijo v Big Suru v Kaliforniji. Hčerka Mary Catherine (Bateson M. C., 1984) pravi, da so ga tam imeli za hišnega guruja in skeptika. Občasno je tudi poučeval. Spomladi 1980 je njegova vitalnost začela usihati, zbolel je za pljučnico in ponovno je šel v bolnico. Tam je postajal vse bolj nestrenjen do bolnišnične nege. Lois se je po dveh tednih odločila in ga odpeljala v zenovsko skupnost v San Franciscu. Zenovski študentje so z družinskimi člani negovali umirajočega in meditirali ob njegovi postelji. Nobenih katetrov ni imel in ko je odklonil hrano in si izpulil kisikove sonde iz nosnic, se domači niso upirali.

V okviru skrbi za detajle v zenovskem centru je vsak družinski član izbral svoj mali ritual slovesa. Hčerka Cathy mu je zadnjo noč pred smrtjo, ko ni mogel več govoriti, brala njemu tako ljub odlomek iz *Knjige o Jobu*, kjer Bog govori o skrivnostnih čudežih narave, in mu držala pred očmi cvet, kot nekateri držijo nad umirajočim kristjanom križ. Njegovo dihanje je postajalo vse bolj počasno in potem je umrl.

Lois je zaprla njegove oči, umili so ga in preoblekli in se nato še dva dni izmenjevali v tihem poslavljaju od trupla. Po treh dneh so skupaj z zenovskimi prijatelji odšli v krematorij. Truplo so obsuli z divjimi cvetovi in poslovilnimi darili, med drugimi rakovico, ki sta jo sin John in Loisin sin Eric ujela prejšnjo noč na obali, kot simbol najdragocenejših trenutkov iz otroštva in vseh »strah vzbujajočih simetrij« uma in narave. Zenovski prijatelji so peli. Lois je pritisnila na gumb velike peči in nato so odšli ven, kjer so lahko stali in opazovali sled dima, ki se je dvigala v nebo.

VIRI

- Bateson, G. (1958). *Naven*. Stanford: Stanford University Press.
- Bateson, G. (1972/1987). *Steps to an Ecology of Mind*. Northvale: Jason Aronson.
- Bateson, G. (1985). *Mind and Nature - A Necessary Unity*. London: Flamingo edition, Fontane Paperbacks.
- Bateson, G. in Bateson, M. C. (1987). *Angels Fear: Toward an Epistemology of the Sacred*. New York: MacMillan.
- Bateson, M. C. (1984). *With a Daughter's Eye - A Memoir of Margaret Mead and Gregory Bateson*. New York: William Morrow and Company.
- Bateson, M. C. (2004). *Our Own Metaphor: A Personal Account of a Conference on the Effects of Conscious Purpose on Human Adaptation*. New York: Hampton Press.
- Berger, M. M. (1978). *Beyond the Double Bind*. New York: Brunner Mazel.
- Butler, S. (1960). *Pot vsega živega*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Keeney, B. P. (1983). *Aesthetics of Change*. New York: The Guilford Press.
- Lipset, D. (1980). *Gregory Bateson - The Legacy of the Scientist*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall Inc..
- Pascal, B. (1986). *Misli*. Celje: Mohorjeva družba.
- Ruesch, J. in Bateson, G. (1951). *Communication - The Social Matrix of Psychiatry*. New York: Norton.

Lea Šugman Bohinc¹

Gregory Bateson – vizonarski, nerazumljeni in spregledani snovalec korakov k ekologiji uma

Gregory Bateson –
visionary, misunderstood and disregarded creator
of steps to an ecology of mind

POVZETEK

Avtorica vzame v članku pod drobnogled biologa, antropologa, kibernetika in epistemologa Gregoryja Batesona (1904-1980) in njegovo najznamenitejše delo *Koraki k ekologiji uma* (1972). Predstavi njegove glavne konceptualne prispevke k razvoju kibernetske epistemologije, inovativni transdisciplinarni način razmišljanja in empiričnega proučevanja kulture vzajemno soodvisnih vzorcev odnosov med duševnimi, biološkimi, socialnimi in ekološkimi sistemi in njihovim okoljem. Kratko povzame nekatere njegove izvirne pojme, ki so pomembno vplivali in še vedno vplivajo na področjih psihiatrije in psihoterapije in drugih disciplin - npr. simetrična in komplementarna shizmogeneza, dvojna vez, devteroučenje, pojasni tudi način dialoga, imenovan metalog. Avtorica Batesonove ideje umesti v čas izida in prvih recenzij knjige, nato pa razišče široko razprostrte sledi njegovih zamisli in njegov položaj (zlasti citiranost) v današnjem kontekstu številnih družboslovnih in naravoslovnih znanosti. Opozori na protislovje med visokim deležem navajanja Batesonovih del in nizko stopnjo konkretnega udejanjanja njegovih idej v sistemski psihoterapiji. Članek sklene z interpretacijo Batesona kot pretežno nerazumljenega in spregledanega, a vizonarskega misleca, čigar kompleksni, celoviti, razvojni, mrežni pogled na vzorce skupnega prilagajanja in razvoja življenjskih oblik se v luči grožnje ekološkega uničenja danes zdi skrajno aktualen in nujno potreben.

Ključne besede: Gregory Bateson, *Koraki k ekologiji uma*, kibernetika epistemologija, simetrična in komplementarna shizmogeneza, dvojna vez, devteroučenje, metalog, skupno prilaganje in razvoj

¹ Dr. Lea Šugman Bohinc, psihologinja in psihoterapeutka, docentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani in na Fakulteti za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani,
Lea.SugmanBohinc@fsd.uni-lj.si.

ABSTRACT

This article reassesses Gregory Bateson (1904 – 1980), a biologist, anthropologist, cyberneticist and epistemologist and his most famous work *Steps to an Ecology of Mind* (1972). The article introduces his main conceptual contribution to the development of cybernetic epistemology, an innovative transdisciplinary way of thinking and empirical inquiry into the culture of mutually co-dependent patterns of relationship between psychological, biological, social and ecological systems and their environment. Bateson's ideas in the *Steps* are contextualised against the time of its first publication and the first reviews of his book. Some of his original concepts which had significant influence and continue to have influence in the fields of psychiatry and psychotherapy as well as in other disciplines are briefly summarised – e.g. symmetrical and complementary schismogenesis, double bind, deutero-learning, in addition to the metadialogue as a way of dialogue. The widely spread traces of Bateson's ideas and his position (especially the number of citations) in the contemporary context of numerous social and natural sciences are explored. The reader is reminded of a contradiction between the high number of citations of Bateson's works in contrast to the low degree of concrete realisation of his ideas in systems psychotherapy. The article is concluded with an interpretation of Bateson as a predominantly misunderstood and disregarded though visionary thinker whose complex, holistic, developmental, networking perspective regarding the patterns of co-adaptation and co-evolution of life forms seems – in the light of a threat of ecological destruction – extremely up-to-date and necessary.

Key words: Gregory Bateson, *Steps to an Ecology of Mind*, cybernetic epistemology, symmetrical and complementary schismogenesis, double bind, deutero-learning, metadialogue, co-adaptation and co-evolution

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This article has been inspired by the forthcoming publication of the book *Steps to an Ecology of Mind* (1972) written forty-seven years ago by Gregory Bateson (1904-1980) and now translated into the Slovenian language. The main purposes of the article are to answer the following questions: What can a nearly half-century old work, encompassing thirty-five years of the author's essayistic legacy, tell a contemplative person in our contemporary globalised world? How was the book received at the time of its first release? What, if any, trace has it left in the fields of humanistic, naturalistic and social sciences?

Steps to an Ecology of Mind reassessed

Bateson - a biologist, anthropologist, cyberneticist and epistemologist - and his most famous work *Steps to an Ecology of Mind* are re-examined looking at his main conceptual contribution to the development of cybernetic epistemology, an innovative transdisciplinary way of thinking and empirical inquiry into the culture of mutually co-dependent patterns of relationship between psychological, biological, social and ecological systems and their environment. The author's ideas in the *Steps* are contextualised against the

time of its first publication and the first reviews of the book. The intellectual public, including many reviewers (e.g. Slobodkin who wrote a review of the *Steps* in 1974), have defined Bateson as one of the most misunderstood thinkers and scientists of the 20th century, often commenting also on his occasionally very demanding writing style and interpreting his at that time unusually complex way of thinking as too abstract to be theoretically comprehensible and practically realisable. Bateson propounds a science as a map of drawing new cognitive patterns (e.g. regarding the concept of 'mind' and 'ecology of mind'), connected with the learning of more complex orders, such as deutero-learning – 'learning to learn' - occurring simultaneously with more simple, operational learning (proto-learning). The author's combination of both rigorous (logically precise and thorough) and loose (playful, relaxed, open for inspiration) thinking is demonstrated in what is termed the metadialogue – a special dialogical form constructed in the *Steps* as a conversation between Bateson-the father and his daughter that can be interpreted as a precursor of the later dialogic and narrative systems therapy approaches known as 'the not knowing position'.

Schismogenesis and cybernetic epistemology in theory and everyday life

Some of Bateson's original concepts which had significant influence in the past and continue to have influence in the fields of contemporary psychiatry and psychotherapy as well as in other disciplines are briefly summarised. His concept of symmetrical and complementary schismogenesis, i.e. intragroup differentiation, is still regarded as one of the profound principles of systems communication theory, used in disciplines dealing with the organisation and behaviour of complex systems and phenomena. Bateson's collaboration with a transdisciplinary team of systems scientists – cyberneticists – gathered around Norbert Wiener in Palo Alto, has resulted in many innovative, complex ideas referring to the concept of circular causality in describing and interpreting self-organising, i.e. self-regulatory processes and behavioural patterns of living and non-living systems. The ability of a system to respond to the interpreted stimulus, i.e. information ('difference that makes a difference') in a self-regulative manner, was understood by Bateson as a common property of life and mind in general. He illustrated cybernetic epistemology and connected communicative acts with a (symmetrical) relationship that a person addicted to alcohol had with a bottle in which the former's belief that one can control and overcome the latter was doomed to be a lost battle. The case was used by Bateson as a metaphor for logical mistakes and its potentially dramatic consequences when one experiences oneself as separated from the environment and tries to purposefully control nature.

Contradictory responses to double bind theory

Based on clinical and experimental data, the Palo Alto project group (Bateson, Jackson, Haley & Weakland, 1956) developed a theory of schizophrenia, named the 'double bind theory', a communication analysis using logical types (Whitehead & Russell, 1963, orig. 1910), which has become one of the most contradictory - both inspiring and criticised – psychological theories of contemporary science. The authors defined the necessary conditions for establishing a communication, i.e. relational, context, called a 'double bind' pattern. The conditions include contradictions between a message (one logical type)

and connected meta-message (different logical type) that contextualises the first one. If such communicational circumstances keep repeating within the same interpersonal relationship in which one person adopts the role of a 'victim', his or her behaviour can get caught in a habit of a 'double bind' without any possibility of breaking out of it and a person can develop symptoms of a psychological disorder diagnosed as schizophrenia. Bateson and his colleagues emphasised their understanding that the behaviour of a person caught in a 'double bind' relational pattern is his or her self-corrective, most viable adaptation to the personal interpretation of the situation.

In response to many critical voices raised against that theory, the authors (Bateson et al., 1963) wrote another article arguing that they hadn't suggested their concept as an absolute explanation for the emergence and maintenance of every psychotic disorder but rather as a plausible hypothesis comparable with others, i.e. genetic and psychodynamic hypotheses. In the following years, Bateson repeatedly explained his original understanding regarding the development of communication paradoxes. He emphasized – as in his works published many years before the *Steps* – his interpretation of abstract patterns that connected a variety of phenomena, such as art, poetry and humour as well as communication forms unrelated to human language and human interactions that were related to fundamental biological processes of adaptation and evolution (Tramonti, 2018).

Bateson warned against reification of the 'double bind' metaphor as it was only an *idea*, a construct of a pattern, not a *thing* in a human mind. It is sad how the ideas of such an innovative, lucid and ethically sensitive thinker had been reshaped and twisted to the extent that its result then became the object of severe condemnation and persecution. One could argue that it is not Bateson's double bind theory that is contradictory but its reified interpretation, constructed and then heavily criticized by theoreticians and practitioners who 'applied' it in their clinical work.

Four decades after the *Steps* Bateson's daughter Nora Bateson (Bateson & Sieburg, 2011) defines a 'social double bind', referring to the self-reinforcing, paradoxical relationship between the problem of social inequalities and unsuccessful attempts to solve the problem by increasing economic growth leading to even more social inequalities. In addition, Nora Bateson also defines a 'global, i.e. ecological double bind' as a result of the contradictory relationship between humankind's endeavours to preserve our natural environment along with attempts to maintain and raise our life standard by means of continuous economic growth with disastrous effects for the system of Earth. Possible desired ways out of such 'double binds' are suggested by contemporary transdisciplinary movements usually connected with ecosystems and ecosocial perspectives regarding our current life circumstances (Fine et al., 2008; Laurie et al., 2016; Steffen et al., 2015). Though promising, the originators of these movements do not seem to be familiar with Bateson's visionary concepts, such as ecosystems epistemology and his many metaphors for humankind's inevitably much needed ecological awareness of interdependency with nature if we are to preserve life on our planet for the future generations of all life forms.

Traces of Bateson's ideas in contemporary sciences

The widely spread traces of Bateson's ideas and his position (especially the number of citations) in the contemporary context of numerous social and natural sciences are explored in the article. The reader is reminded of a contradiction between the high number

of citations of Bateson's works (Thomas, Waits & Hartsfield, 2007) in social and natural sciences (SSCI and SCI-E) and the low degree of concrete realisation of his ideas in systems psychotherapy. Despite quite pessimistic conclusions regarding this contradiction (Thomas, Waits & Hartsfield, 2007), Tramonti (2018) offers a more optimistic view for future systems psychotherapy, referring to the more recent transtheoretical research findings concerning the contextual factors of psychotherapy outcome. His perspective can be supported and extended with the knowledge contributed by the contemporary sciences of complex systems (Schiepek, Tominschek & Heinzel, 2014). What these two research directions have in common with Bateson, is the idea of communication, i.e. of quality (therapeutic) relationship as the precondition for the processes of constructive change in a system's patterns as the viable adaptation and co-adaptation to life's challenges.

The above-mentioned views have (con)firmed my belief of a valuable and rare work performed by a group of colleagues at the Faculty of Psychotherapy Science, Sigmund Freud University in Ljubljana (Možina, 2007, 2016), and the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. Since as long ago as the middle 80's, we've continuously studied and taught theoretical ideas of Bateson and other systems theory authors while offering systems-based psychological support and psychotherapy to the people in distress. The history of our endeavours, unique by its cybernetic epistemological framework, originated in our educational collaboration with Graham Barnes already in ex-Yugoslavia and after the establishment of International School for Cybernetics of Psychotherapy as a postgraduate study programme at the Medical Faculty, University of Zagreb. The cooperation of Slovenian and Croatian colleagues has continued even after the foundation of the Faculty of Psychotherapy Science of the Sigmund Freud University in Ljubljana (Možina, 2007, 2016) and the consequent division of the International School for Cybernetics of Psychotherapy – Systems Approach in two separate systems of psychotherapy training (Možina & Makovec, 2010; Možina et al., 2011).

Inspired by the work of those who had been building the body of systems knowledge and drawing maps of systems social work and psychotherapy practice since the middle of the 20th century, we've been contributing to its further evolution (Barnes, 1994, 2001, 2002, 2008; Kobal, 2004, 2005; Kobal & Možina, 2004; Kordič, 2004, 2005; Kordič & Jeriček, 2001; Miškulin, 2014, 2016 a, b, 2017; Možina, 1991, 2005, 2007, 2010, 2013, 2016; Možina & Kordič, 1998; Možina & Makovec, 2010; Čačinović Vogrinčič, Kobal, Mešl & Možina, 2005; Možina, 2005; Možina et al., 2011; Stritih, 1992, 1993 a, b, 1994; Stritih & Možina, 1992, 2000; Štajduhar, 2010; Šugman Bohinc, 1997, 1998, 2000 a, b, 2005, 2010, 2011, 2013, 2016 a, b, c).

Conclusion

It is now possible to answer the questions posed in the *Introduction*. Yes, Bateson's forty-seven years old work *Steps to an ecology of mind* is worth translating as this exceptional, although during his lifetime and up to today more or less incomprehensible thinker still has a lot to say to us. It is possible that - with regard to the current state of our society and our planet - his ideas are even more relevant today than they were half a century ago. With the prospect of the contributions made by the contemporary psychotherapy outcome research and the sciences of complexity along with the paradigm of social constructionism it is likely that we will understand and use Bateson's ideas more than was possible for his contemporary fellow scientists. The article is concluded with an interpre-

tation of Bateson as a predominantly misunderstood and disregarded though visionary thinker whose complex, holistic, developmental, networking perspective regarding the patterns of co-adaptation and co-evolution of life forms seems – in the light of a threat of ecological destruction - extremely up-to-date and necessary.

UVOD

K pisanju tega prispevka me je nagovoril za letošnjo jesen napovedani Beletrinin izid prvič v slovenščino prevedene knjige *Koraki k ekologiji uma* (Bateson, 1972), ki jo je biolog, antropolog, kibernetik in epistemolog Gregory Bateson objavil pred sedeminštiridesetimi leti. Kot sistemski znanstvenik in transdisciplinarni mislec je pomembno vplival na psihiatrično, psihološko in psihoterapevtsko razumevanje duševnega zdravja in duševnih motenj. Utemeljeno se lahko sprašujemo po razlogih za izdajo tako 'starega' dela v času, ko je knjižni trg preplavljen z znanstvenimi, strokovnimi in literarnimi novitetami in je ena od značilnih bralno nakupovalnih navad večine sodobnega brahstva, poklicnega in laičnega, 'zasvojenost' z dostopanjem do čim bolj svežih, ravnokar objavljenih izdaj, njihova dostopnost pa večja kot kadarkoli in poznani zgodovini človeštva.

Kaj – razen dokumenta nekega zgodovinskega, kulturnega, znanstvenega itn. obdobja in inovativnega konceptualnega in metodološkega pristopa – lahko knjiga, ki je stara skoraj pol stoletja in povrh vsega vključuje petintridesetletno esejistično dediščino enega avtorja, pove razmišljajočemu človeku v današnjem, kot radi poudarimo, globaliziranem svetu? Kako so pričujoče delo sprejeli v času njene prve objave? In kakšno, če sploh, sled je pustilo na področjih humanističnih, naravoslovnih in družboslovnih ved?

Poskusila bom odgovoriti na zastavljena vprašanja ali, bolje rečeno, lotila se bom risanja svojega zemljevida razumevanja idej, ki jih je razvil, rigorozno miselno ter empirično preveril in potrdil, zavrnil ali pa pustil odprte za nadaljnje proučevanje Gregory Bateson (1904-1980) v svojem snovanju transdisciplinarne znanosti o kulturi vzajemno soodvisnih vzorcev odnosov med duševnimi, biološkimi, socialnimi in ekološkimi sistemi in njihovim okoljem. Poskusila bom tudi oceniti aktualni vpliv Batesonovih zamisli, predstavljenih v knjigi *Koraki k ekologiji uma* na področjih, ki jih je raziskoval. Zvesta kibernetički konstruktivistični epistemologiji bom ubrala prvoosebni, avtorski slog poročanja, ki je značilen tudi za večino Batesonovega pisanja, kar je še danes prej izjema kot pravilo znanstvenega objavljanja.

Koraki k ekologiji uma od časa izida do danes

Naloga vzeti pod drobnogled *Korake*, ki veljajo za Batesonovo najbolj znamenito in najuspešnejše znanstveno delo, me je od trenutka dalje, ko sem jo prevzela, navdajala z dvojnimi občutki – s pritajenim ponosom, radovednostjo in ustvarjalnim vznemirjenjem ter sočasnim frustrirajočim dvomom vase in strahospoštovanjem. S strahospoštovanjem do avtorja in njegove proslavljenih knjige, pa tudi do znanstvenikov in strokovnjakov na meni malo poznanih poljih raziskovanja in delovanja, zlasti antropologije in evolucije ter ekologije, in v precejšnji meri psihiatrije in filozofske epistemologije, ki so vse domene, na katere je bolj ali manj izrazito segel vpliv Batesonovih idej. Področje, kjer se počutim nekoliko bolj kompetentna za spoprijemanje z Batesonovimi besedili, je kibernetika – transdisciplinarna, na sistemski teoriji utemeljena znanost o kompleksnosti, v povezavi z njo pa tudi ožje področje sistema (družinske) psihoterapije in drugih pomagajočih poklicev.

Omenjena protislovna občutja ob pisanju tega besedila so se napajala iz še enega vira. Branje Batesona je namreč zelo zahtevno miselno opravilo, s čimer se strinjajo domala vsi njegovi biografi, raziskovalci, recenzenti in komentatorji. Izjemno eleganten, s slikovitim metaforami in pogosto duhovitim analogijami bogat slog pisanja, konceptualno

izviren, pronicljiv in logično dosleden ter razviden miseln proces vodi bralko in bralca korak po korak, od ene do naslednje zanke v včasih enostavnih, drugič zapletenih vzorcih idejnega pletiva. Mnogi eseji so me dobesedno ponesli v višave ganjenosti, očaranosti in navdušenja nad brezčasno vsebino in ustvarjalnim, izostrenim načinom avtorjevega razmišljanja. Pri določenih besedilih sem se morala večkrat vrniti k branju meni težko razumljivih sestavkov. Nekateri prispevki pa me ali niso posebno pritegnili (skoraj vedno v povezavi z meni manj domačim znanstvenim področjem) ali sem njihov študij odložila na prihodnost, ko se jim bom lahko bolj zbrano posvetila. Veliko olajšanje sem začutila, ko sem v recenzijah in komentarjih drugih zasledila podobne bralske izkušnje.

V desetletjih, ki so minila od objave knjige, so različni ocenjevalci večkrat menili, da je Gregory Bateson eden od najbolj nerazumljenih mislecev in znanstvenikov dvajsetega stoletja. Eden prvih recenzentov *Korakov* je bil Slobodkin (1974), ki so ga Batesonove ideje navdihovale pri njegovem lastnem ukvarjanju z evolucijsko teorijo in je v zvezi s tem objavil članek. Ta je naletel na zelo mlačen odziv bralcev, kar je Slobodkin razložil z navezavo na nenavaden način Batesonovega razmišljanja, do katerega je bila mainstreamovska družbena in naravoslovna znanstvena javnost nezaupljiva. *Korake* opisuje kot nabor med seboj slabo povezanih ali nepovezanih prispevkov brez razvidno postavljenih formalnih teorij, kot niz 'intelektualnih vinjet', ki vzbujajo vtis, da je njihov avtor pomemben mislec z zelo formalno, abstraktno teorijo, ki pa je iz nekega razloga ne razgrne pred oči bralcev. Mislim, da zapisano nazorno kaže, kako težko je bilo celo Batesonu naklonjenim članom visoko izobražene znanstvene skupnosti slediti kompleksno razmišljajočemu vizionarju na območje zunaj uhojenih interpretativnih poti.

Slobodkin med pomembnimi teoretskimi temami navede teorijo dvojne vezi, analizo alkoholizma in delovanja Anonimnih alkoholikov (AA) kot primera terapevtske dvojne vezi, omeni tudi proučevanje komunikacije pri kitih in delfinih. Del knjige, ki ga je po njegovih besedah najbolj navdihoval že pred izidom *Korakov*, se nanaša na biologijo in evolucijo, čeprav so ravno biologi in razvojni znanstveniki Batesona najmanj podprli. Slobodkin uporabi zanimivo analogijo, ko Batesona imenuje semenodajalca oziroma sejalca idej, ki se otepa vloge očeta in se pogosto znajde v vlogi guruja. Svojo oceno sklene z ugottovitvijo, da so ga *Koraki* navdušili in hkrati spravili v svojevrstno nelagodje. Ko se sprašuje, kaj vse delo 'ni' – niti ni formalna znanstvena teorija s preverljivimi predpostavkami niti ni moralna filozofija –, svoje razmišljanje konča z zanimivo in pronicljivo domnevo, da gre v *Korakih* za oblikovanje in korekcijo mita: »Mogoče je, da Bateson govoriti zahodnim intelektualcem, naj spremenijo strukturo svoje mitologije« (Slobodkin, 1974: 74). Bateson (1972: 119) govorí o znanosti, ki ljudem ponuja nekaj podobnega zemljevidu, le da gre za zemljevid naših običajnih načinov gledanja na svet z našimi lastnimi obnašanji vred, mi pa potrebujemo nove smeri oziroma navade mišlenja, povezane s kompleksnejšimi redi učenja, denimo, z učenjem učenja oziroma devteroučenjem. In *Koraki* rišejo obrise možnega novega zemljevida.

Navduhujoč je Batesonov uvodni nagovor z naslovom *Znanost uma in reda* (Bateson, 1972: xvii–xxvi), v katerem opredeli novi način razmišljanja o idejah, vključno z omrežji idej oziroma povezavami, ki jih imenuje 'um', predlagani način razmišljanja pa označi za 'ekologijo uma' oziroma 'ekologijo idej'. Ekološko razsežnost *Korakom* dajejo vprašanja o interakciji idej, o okoliščinah, v katerih nekatere ideje preživijo in se utrdijo oziroma stabilizirajo, druge pa propadejo in izzvenijo.

Ker dokumentirajo tri in pol desetletja avtorjevega dela, je za kompleksnejše razume-

vanje *Korakov* smiselno spoznati njegovo osebno zgodovino interakcij, družinsko mrežo, zgodovinski, družbeno kulturni in idejni kontekst njegovega življenja in raziskovanja. Za kratek, a pronicljiv pregled v branje sta primerna članka, ki ju je z zornega kota družinske terapije v počastitev že omenjene stoletnice Batesonovega rojstva napisal Stagoll (2005, 2006), antropološka perspektiva pa je, denimo, zajeta v prvi biografiji takratnega Batesonovega študenta Lipseta (1980) in jo je za slovenske bralke in bralce povzel Možina (1991; in v tej številki Kairoso ponovno objavil v posodobljeni obliki). Dragoceno antropološko interpretacijo Batesonovega življenja je prispeval Wardle (1999), za najizčrpnejšo pa velja biografija, ki jo je ustvaril Charlton (2003).

Bateson je zagovarjal kombinacijo natančnega (»rigoroznega«) in ohlapnega mišljenja in bil znan po svojih neobičajnih, interaktivnih predavanjih, v katerih je učno snov in način njenega podajanja prilagajal odzivom in pobudam študentk in študentov (Stagoll, 2006). Njegovi *metalogi* – po vzoru dejanskih pogovorov med njim-očetom in hčerko ustvarjeni dialogi o določeni nejasni temi in tako izvedeni, da se njihova struktura prilega dotedčni temi – kažejo podoben spoj miselne strogosti in igrivosti, umske discipliniranosti in sproščenega prepričanja navdihu. Velik vtis je name naredila prav lepota Batesonove filozofske argumentacije, izražene v procesu dialoga med odraslim in otrokom, ki se spoštljivo poslušata, povzemata in si vzajemno zastavljata ključno vprašanje, ki odpira prostor za raziskovanje pomenov drugega kot podlage za sporazumevanje: »Kako to misliš?« Opisani pristop, ki ga lahko v jeziku dialoških in narativnih sistemskih terapevtskih pristopov imenujemo 'drža nevednosti' (Anderson & Goolishian, 1992), Bateson demonstrira s svojimi opisi sodelovanja s psihiatričnimi pacienti veliko let pred konstrukcijo omenjenega stališča.

Shizmogeneza ter kibernetska epistemologija v teoriji in vsakdanjem življenju

V *Korakih* spremljamo začetke dela Batesona kot zoologa, ki so ga od vseh živali najbolj pritegnili ljudje, zato se je kmalu posvetil antropološkemu delu v Novi Britaniji in na Novi Gvineji. Proučeval je okoliščine, v katerih medskupinske interakcije vodijo do postopne diferenciacije oziroma shizmogeneze, se pravi, do jasno razlikujučih se vedenjskih skupinskih vzorcev, ki se v drugačnih razmerah ne bi tako močno izrazili. Razvil je koncepta simetrične in komplementarne shizmogeneze (interakcijskih oziroma odnosnih vzorcev), ki sta se do današnjega dne ohranila kot eno od temeljnih načel sistemskih komunikacijskih teorij, vgrajene v različna disciplinarna področja, ki vključujejo ukvarjanje z organiziranjem in obnašanjem kompleksnih sistemov. S pomočjo antropološkega empiričnega gradiva je opisal in pojasnil načine komuniciranja, s katerimi se lahko skupini, ki stopnjujeta simetrične vzorce interakcije, zavarujeta pred vzajemnim uničenjem s ponovno vzpostavitvijo komplementarnih odnosov. Zelo drugačne, neshizmogene interakcijske vzorce je spoznal v proučevanju balidske kulture skupaj z ženo, znamenito kulturno antropologinjo Margaret Mead (1901–1978), kar je interpretativno povezal z izrazito močno, v otroštvu privzgojeno težnjo ljudi k vzpostavljivosti in vzdrževanju dinamičnega ravnotežja na različnih ravnih delovanja skupnosti.

Z opisanimi interakcijskimi načeli lahko v kontekstu aktualnega časa razmišljamo o vrednosti učenja in prakticiranja medvrstniške (in medgeneracijske) mediacije, če želimo ustvariti spodbudne pogoje za razvoj družbene kulture miroljubnega reševanja sporov.

Skoz optiko dveh prototipičnih sistemov s kulturo povezanih interakcijskih modelov – shizmogenega simetričnega oziroma tekmovalnega in neshizmogenega komplementarnega oziroma vzajemno dopoljujočega interakcijskega sistema - lahko interpretiramo najrazličnejše druge pojave. Vzemimo za primer dominantno naracijo o razklanosti slovenskega naroda in naš odpor do neshizmogenih teženj v politiki, kjer tudi sredinsko politično usmerjenost cepimo na levo- in desnosredinsko.

V času druge svetovne vojne je Bateson v Indiji in na Cejlonu dve leti opravljal antropološko delo za ameriško obveščevalno službo z nalogami sprožiti dezinformacije in prispevati k nastanku začaranega kroga shizmogeneze v sovražnikovih vrstah, vendar je kasneje to epizodo svojega življenja obžaloval. Globoko je bil tudi nesrečen zaradi odnosa, ki so ga imeli pripadniki zavezniške vojske do lokalnega prebivalstva. Je pa verjetno logika shizmogeneze kot stalne, dialektične krepitve (na primer medskupinskih, mednarodnih, po analogiji pa tudi znotrajdružinskih idr.) nasprotij, potem ko se enkrat vzpostavijo, tlakovala pot povojnemu razvoju pojmovanja 'krožne vzročnosti' pri opisovanju in pojasnjevanju obnašanja opazovanih sistemov.

Bateson je postal član transdisciplinarne skupine znanstvenikov v Palo Altu, zbranih okrog genialnega matematika Wienerja. Ta je za namene poimenovanja (samo)organizirajočih oziroma (samo)regulativnih procesov in vzorcev vedenja kompleksnih živih in neživih sistemov (z uporabo povratnih informacij) v smeri postavljenih ciljev predlagal izraz 'kibernetika'. Bateson je sposobnost sistema, da odgovori na interpretirani dražljaj oziroma informacijo ('razliko, ki ustvari razliko') na samokorektivne načine, označil za splošno lastnost življenja in uma oziroma duha. Opisano idejo je razvijal vse življenje. Kibernetski besednjak je prispeval k integraciji družboslovnih in naravoslovnih znanosti na novi ravni abstrakcije, saj je priskrbel nov, transdisciplinarni jezik oziroma novo epistemologijo za opisovanje in razlaganje delovanja kompleksnih, komunikacijskih sistemov (Keeney, 1983; Možina & Kordeš, 1998).

Proučevanje kibernetike epistemologije in na njej utemeljenih načinov komunikacijskega ravnjanja na psihiatrični kliniki za vojne veterane v Palo Altu ob sočasnem delu z ljudmi, odvisnimi od alkohola, v okviru terapevtske skupnosti AA je Batesonu, potrtem po nedavni razvezi z Margaret Mead (Stagoll, 2006: 126), odprlo vrata v novo ustvarjalno obdobje. Z izvirno analizo je pokazal, kako bi lahko učinkovitost AA - ki so do takrat (in morda še danes) širom po svetu v primerjavi z drugimi programi pomagali največjemu številu zasvojenih z alkoholom - razumeli na podlagi kibernetike epistemologije. V temeljnih pravilih delovanja AA je namreč prepoznal njen praktično uporabo, čeprav AA omenjenih načel niso izpeljali iz kibernetike teorije, temveč bolj na podlagi svojih življenjskih izkušenj in intuicije. Dokler alkoholik vztraja v simetričnem oziroma tekmovalnem odnosu s steklenico, prepričan, da jo lahko nadzira in premaga, izgublja bitko. Šele ko zavzame komplementaren odnos do steklenice – ko na podlagi travmatske izkušnje 'udarca ob dno' svojega zasvojenskega vedenja sprejme 'višjo silo', ki je ne more zavestno nadzorovati ali premagati, se dvoboje s steklenico lahko ustavi (Bateson, 1972: 309-337).

Opisani primer je Bateson kasneje uporabljal kot metaforo za logično napako v mnogo kompleksnejših sistemih s potencialno še bolj dramatičnimi posledicami za človekov odnos z okoljem. Dokler se doživljamo ločene od narave in si jo prizadevamo zavestno nadzorovati, tvegamo pot v pogubo. Možnosti za preživetje in kakovostno življenje imamo, le če razvijemo razumevanje, da smo ljudje del okolja, s katerim skupaj oblikujemo sistem drugega reda (Bateson, 1972: 477-513).

Nasprotojoči si odzivi na teorijo dvojne vezi

Ena od Batesonovih idej, ki mi je kot sistemski psihoterapeutki, socialni svetovalki in učiteljici zelo blizu, je razumevanje, da je vsako vedenje prilagoditev sistema posameznika, para, družine, skupine ali skupnosti na s strani teh sistemov interpretirane življenjske razmere, tudi kadar je vedenje označeno kot duševna motnja. Tako lahko celo 'besedno solato' osebe s psihiatrično diagnozo shizofrenije razumemo kot njen posebni jezik ali opis oziroma kot izraz njene življenjske (običajno travmatske) izkušnje, ki pa na ravni metakomunikacije zameša logične tipe (različne rede abstrakcije, katerih zamenjavanje povzroči paradokse), kar osebi otežuje ali onemogoča ustrezno interpretirati signale, izmenjane v medosebnih interakcijah.

Temeljno izhodišče teorije shizofrenije, ki jo je razvila projektna delovna skupina v Palo Altu (Bateson, Jackson, Haley & Weakland, 1956), je komunikacijska analiza s poudarkom na teoriji logičnih tipov (Whitehead & Russell, 1963, izv. 1910). Avtorji so opredelili nujne pogoje za vzpostavitev (učenje) komunikacijskega oziroma odnosnega konteksta, imenovanega vzorec 'dvojne vezi'. Ti pogoji vključujejo protislovje med sporočilom (en logični tip) in z njim povezanim metasporočilom (drugi logični tip), ki prvo sporočilo kontekstualizira, opisane okoliščine pa se dlje časa ponavljajo znotraj medosebnega odnosa, v katerem se ena oseba nahaja v vlogi 'žrtve'. Pri osebi, ujeti v dvojno vez, se lahko razvijejo znaki duševne motnje shizofrenije. To teorijo psihosocijalno povzročenih težav v duševnem zdravju so njeni avtorji utemeljili na kliničnih in eksperimentalnih podatkih. Vedenje osebe, ujete v komunikacijsko oziroma odnosno navado dvojne vezi, iz katere se ne more rešiti, so Bateson in njegovi sodelavci razumeli kot zanjo najbolj smiseln preživetveni odgovor, s katerim se samokorektivno (četudi brez običajnega 'krmilnika') prilagodi na svoje (boleče) doživljjanje situacije, tako da se pred tem doživljjanjem zavaruje.

Ko so se v znanstveni in strokovni literaturi pojavile kritične ocene te teorije, so Bateson in kolegi (Bateson idr., 1963) napisali nov članek, v katerem so poudarili, da svoje teorije niso predlagali kot absolutne razlage o nastanku in vzdrževanju psihotične motnje, temveč kot možno hipotezo, ki jo je možno postaviti ob bok drugim, na primer genetski in psihodinamski hipotezi. Kljub temu je teorija dvojne vezi obveljala za enega najbolj spornih razlagalnih konstruktov duševne motnje. Bateson je v naslednjih letih ponovno pojasnil svoje pojmovanje razvoja paradoksov v komunikaciji. Tako kot v svojih delih, objavljenih veliko let pred *Koraki*, je poudarjal svoje raziskovanje in razumevanje abstraktnih vzorcev, ki povezujejo tudi različne druge pojave, kot so (likovna) umetnost, poezija in humor pa tudi komunikacijske oblike, ki niso vezane na človeški jezik in človeške interakcije, temveč na temeljne biološke procese prilagoditve in razvoja (Tramonti, 2018). Že v svojem eseju o dvojni vezi, ki je izšel leta 1969, je opozoril na nevarnost in problem popredmetenja metafore dvojne vezi. Dvojna vez je *ideja*, ne pa *stvar* v človekovem umu. Je konstrukt vzorca (logični red abstrakcije), ki ga ni mogoče enačiti z nobenim posamičnim primerom konkretne komunikacije (logični red konkretnosti) (Stagoll, 2005).

Menim, da je naravnost tragično, kako so bile ideje tako izvirnega, pronicljivega in etično občutljivega misleca zaradi nenatančnega poznavanja in poenostavljenega razumevanja njegovega dela preoblikovane in potvorjene do podobe, ki je postala predmet silovitega obsojanja in pregnjanja. Sporna ni Batesonova teorija dvojne vezi, sporna in

utemeljeno kritizirana je njena popredmetena interpretacija, ki so jo razvili in nato pribili na križ teoretični in praktiki, ki so jo 'uporabljali' v svojem kliničnem delu.

Batesonova hči Nora Bateson (Bateson & Sieburg, 2011) v dokumentarnem filmu, posvečenem očetu, govori o 'družbeni dvojni vez' kot o samookrepljujočem protislovnom odnosu med družbeno neenakostjo in spodbujanjem gospodarske rasti, kar vodi k še več neenakosti, saj so bogati vse bogatejši, revni vse revnejši. Avtorica navaja še 'globalno oziroma ekološko dvojno vez' človekove ujetosti v protislovje prizadevanj za ohranitev naravnega okolja ob sočasnih poskusih ohraniti (in dvigniti) življenjski standard, kar zahteva nenehno gospodarsko rast z uničujočimi učinki na okolje. Izvod iz omenjenih destruktivnih samookrepljujočih protislovij nakazujejo sodobna transdisciplinarna gibanja, običajno povezana z ekosistemskimi in ekosocialnimi sistemskimi pogledi na naše aktualne življenjske razmere. Steffen, Richardson in Rockström s široko mednarodno mrežo sodelavcev (2015) opozarjajo, da nujno potrebujemo novo paradigmo, ki bo povezala razvoj človeških skupnosti s prizadevanji za ohranitev sistema Zemlje v stanju odpornosti in uspešnega prilagajanja. Zavezanost trajnemu obstaju našega planeta se počasi, a vztrajno prebija med glavne namene izobraževanja mladih (Laurie, Nonoyama-Tarumi, McKeown & Hopkins, 2016). V njih ekosistemsko razmišljajoči znanstveniki prepoznavajo tisto skupino ljudi, ki se lahko uspešno upre obstoječi kulturi potrošništva in z zagovarjanjem ter udejanjanjem postmaterialističnih vrednot povede človeštvo v ustvarjanje življenjskih slogov, s katerimi bomo sistemu Zemlje omogočili kakovostno preživetje in trajnostni razvoj (Fien, Neil & Bentley, 2008).

Kot izjemno značilnost Batesonovega pisanja od prvega do zadnjega eseja v *Korakih* razumem njegovo samokritičnost, pripravljenost, da z bralko in bralcem podeli svojo interpretacijo napak v miselnih in empiričnih raziskovalnih postopkih. Odprtlo piše tudi o svojih raziskovalnih zastojih in neuspehih, izkušnjah nerazumljenosti s strani stanovskih kolegov in o tem, kako so (zlasti na začetku Batesonovega antropološkega dela) pogosto ignorirali njegove objave. Poroča o svojih razočaranjih nad kolegi v sicer izredno ustvarjalni projektni skupini v Palo Altu, ko je po desetletju razburljivega inovativnega proučevanja in eksperimentiranja na področju duševnega zdravja zlasti med Batesonom in Haleyem prišlo do razkorakov v idejah glede uporabe kibernetike epistemologije in drugih vidikov kibernetike znanosti o vzorcih v kontekstu sistemskih (družinske) psihoterapije (Stagoll, 2006). Bateson je bil od nekdaj nezaupljiv do najrazličnejših 'taktik moći' in zavestno načrtovanih terapevtskih posegov na kateri koli ravni (velikosti, kompleksnosti) sistema, saj je to razumel kot neželeno vračanje k zastarelemu darvinističnemu modelu 'preživetja in prevlade najmočnejših', medtem ko je sam zagovarjal idejo 'vzajemnega prilagajanja' oziroma 'vzajemnega spreminjanja' (koevolucije) sobivajočih organizmov (Stagoll, 2006).

Sledi Batesonovih idej v sodobnih znanostih

Koliko so torej Batesonove objave – znanstvene monografije, poglavja in članki, objavljeni prispevki na znanstvenih, strokovnih in umetniških dogodkih, metalogi, govori, pisma, vizualni dokumenti in drugo natisnjeno gradivo – sploh še žive v kontekstu sedanjega trenutka in kakšno mesto v njem zasedajo *Koraki k ekologiji uma*?

Rezultati mojega površnega, nesistematičnega spletnega poizvedovanja so me presenetili: kljub časovni odmaknjenosti avtorjevih objav najdemo njihove vedno nove recenzije, komentarje in druge vrste omemb – od znanstvenih in strokovnih knjig ter

revij do blogov, poglavje zase pa so podatki o citiranosti. Samo za časovno obdobje med letoma 1996 in 2006 so Thomas, Waits in Hartsfield (2007) z uporabo iskalnikov citatov v družboslovnih in naravoslovnih vedah (SSCI in SCI-E) zgolj v angleških virih našeli navedbo prek 430 Batesonovih del in blizu 7400 citatov. Ko so svoje raziskovanje zožili na tri najbolj citirana avtorjeva dela, članek *K teoriji shizofrenije* (Bateson et al., 1956) in knjigi *Koraki k ekologiji uma* (Bateson, 1972) ter *Um in narava: nujna enotnost* (Bateson, 1979), so zmagali *Koraki* s prek 2800 sklicev v izbranem desetletnem časovnem okviru in na izjemno širokem spektru znanstvenih disciplin – v organizacijskih vedah, sociologiji, izobraževanju, antropologiji, komunikologiji, ekologiji, arhitekturi, biosemiotiki, zdravstveni negi idr. in, seveda, na področju duševnega zdravja, zlasti v (sistemske) psihoterapiji in psihiatriji. Ob tem se mi zdi zanimivo, da odlična izdaja novega sklopa Batesonovih esejev, ki jo je leta 1991 uredil Rodney E. Donaldson, ni našla večjega odmeva (Bateson, 1991).

Čeprav sta k visokemu številu ugotovljenih navedb Batesona prispevali (glede na omenjeno raziskavo) nedavna stota obletnica njegovega rojstva (2004) in malo zatem petdeseta obletnica objave odmevnega dela o shizofreniji (2006), se zdi, da se navzočnost avtorja v znanstvenih besedilih drugih raziskovalcev nadaljuje tudi po letu 2006.

O tem, kakšne sledi je pustilo Batesonovo življenje in delo na raznolikih znanstvenih področjih, so napisane mnoge monografije in znanstveni članki (ob plejadi na spletu objavljenih diplomskih, magistrskih in doktorskih del), precej tudi v zadnjem desetletju (med njimi Tramonti, 2018; Chaney, 2017; Borden, 2017; Harries-Jones, 2016; Savino, 2014; Summerson Carr, 2011; Strong & Wilder, 2009; Charlton, 2008; Morin, 2008). Iskalnik spletne knjižnice Questia za obdobje od leta 2006 do danes pokaže blizu 400 knjig, člankov, revij in časopisov, v katerih je omenjen Gregory Bateson.

Na podlagi svojega sistematičnega pregleda citiranosti Batesona v obdobju od leta 1996 do 2006 raziskovalci Thomas, Waits in Hartsfield (2007: 875-877) takole povzemajo svoje zanimive ugotovitve, ki jih bom dopolnila s še sodobnejšimi znanstvenimi viri:

1. Kljub visokemu indeksu citiranosti avtorja obstaja le peščica psihoterapevtskih objav, katerih pisci svoje terapevtske modele gradijo na temeljih Batesonovih pojmovanji. Njegovo navajanje se zdi bolj lepotni okras, kozmetični dodatek, ki naj bi izkazoval in zagotovil kredibilnost pisca, ne pa resno upoštevanje vsebine citatov. Sodobni družinski in drugi sistemski psihoterapevti zavzemajo eno od naslednjih treh stališč do Batesonovega dela, tako da:
 - a. njegove ideje integrirajo z drugimi konceptualnimi in celo drugimi epistemološkimi usmeritvami (pri čemer se avtorji malo vzajemno navajajo),
 - b. odprtovzvrščajo avtorjevo kibernetiko ali
 - c. zgodnjesistemske zamisli nasploh omalovažujejo kot napačne ali nepomembne.

Sklepamo lahko, da sistemski psihoterapevti slabo in le površno poznajo Batesonovo epistemologijo in njegove navdihajoče koncepte. Zahtevnost branja, ki v današnjem življenjskem tempu od terapevtov in terapevtov terja dodaten čas za intenzivno razmišljjanje in prevpraševanje njihovih ustaljenih miselnih navad, ne napoveduje, da se bo opisano stanje kaj kmalu spremenilo. Vendar avtorji raziskave niso povsem črnogledi glede terapevtske prihodnosti in pričakujejo spremembo obstoječega stanja ter vračanje sistemskih psihoterapevtov k epistemološkim in teoretskim sistemskim koreninam.

Njihov pogled me je utrdil v prepričanju, da na Fakulteti za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani (Možina, 2007, 2016) in Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani opravljamo izredno dragoceno in redko delo, ker od sredine osemdesetih let prejšnjega stoletja kontinuirano proučujemo in poučujemo teoretske ideje Batesona in drugih sistemsko teoretskih ustvarjalcev in ljudem, ki se na nas obračajo po pomoč, nudimo sistemske oblike psihosocialne podpore in psihoterapije. Po večletnem sodelovanju z Grahamom Barnesom v okviru seminarskega izobraževanja na ozemlju bivše Jugoslavije smo leta 1993 ustanovili Mednarodno šolo kibernetike psihoterapije kot podiplomski specialistični študij na Medicinski fakulteti Univerze v Zagrebu, glede na njegov kibernetički epistemološki okvir edini te vrste v svetovnem merilu (Možina, 1993 a, b; Barnes, 1994). V letih vzpostavljanja fakultetnega študija psihoterapevtske znanosti v Ljubljani (Možina, 2007, 2016) smo slovenski in hrvaški kolegi v Mednarodni šoli kibernetike psihoterapije – sistemski pristop naš dotedanji sistem izobraževanja razdvojili v dve samostojni enoti, naše sodelovanje pa se nadaljuje (Možina & Makovec, 2010; Možina et al., 2011).

Na temeljih dela tistih, ki so od sredine 20. stoletja gradili telo sistemskih znanj in risali zemljevide sistemske socialnodelovne in psihoterapevtske prakse, prispevamo k njihovemu nadaljnemu razvoju in nadgradnji (Barnes, 1994, 2001, 2002, 2008; Kobal, 2004, 2005; Kobal & Možina, 2004; Kerdeš, 2004, 2005; Kerdeš & Jeriček, 2001; Miškulin, 2014, 2016 a, b, 2017; Možina, 1991, 2005, 2007, 2010, 2013, 2016; Možina & Kerdeš, 1998; Možina & Makovec, 2010; Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl & Možina, 2005; Možina, 2005; Možina et al., 2011; Stritih, 1992, 1993 a, b, 1994; Stritih & Možina, 1992, 2000; Štajduhar, 2010; Šugman Bohinc, 1997, 1998, 2000 a, b, 2005, 2010, 2011, 2013, 2016 a, b, c). Ponosni smo, da smo s pedagoškim in raziskovalnim delom, številnimi objavami (žal pretežno v slovenskem jeziku) in mednarodnimi povezavami pokazali sebi in svetu, kako bogato obrodijo trte Batesonovih idej, če jih okopavamo, obrezujemo, gnojimo, zalivamo, proučujemo in redno okušamo ter izboljšujemo njihove sadove.

2. Kljub številnim omejitvam raziskave in analiziranega gradiva je navzočnost idejne zapuščine Gregorja Batesona še vedno močna v znanstvenih objavah na področju antropologije, kvalitativnega raziskovanja, izobraževanja, poslovanja in organizacijskega upravljanja, etike in sociologije in nekaterih posmičnih teorij, ki jih navdihujejo zlasti avtorjeve ideje v domeni ekologije. Žal med viri, na katere se sklicujejo sodobni avtorji ekosistemsko paradigme (kot že omenjeni Fien et al., 2008; Steffen et al., 2015; Laurie et al., 2016), ni Batesonovih idej, zraslih iz njegove ekosistemsko epistemologije.

Tramonti (2018) deluje nekoliko bolj optimistično, ko se v svojih napovedih za prihodnost sistemsko psihoterapije opira na novejša transteoretična raziskovalna spoznanja o kontekstualnih dejavnikih psihoterapevtske uspešnosti, čemur lahko dodam vse večje zavedanje uporabnosti sodobnih znanosti o kompleksnosti v psihoterapiji (glej na primer Možina & Kerdeš, 1998; Schiepek, Tominschek & Heinzel, 2014). Ne tehnične, temveč kakovosten terapevtski odnos in delovna zveza med pomagajočimi in njihovimi sogovorniki sta glavna podlaga za omogočanje procesov učinkovitega sodelovanja (Kobal, 2004, 2005; Čačinovič Vogrinčič et al., 2005; Možina, 2013). Bateson je svoje ideje ute-meljil na komunikaciji, odnosu, v katerem se ljudje učimo opustiti svoje manj zadovoljive miselne, čustvene in vedenjske navade in jih spremeniti v smeri uspešnejše prilagoditve na življenjske okoliščine, medtem ko prizadevanje po enosmernem nadzoru ne vodi k

potrebnemu (dinamičnemu) ravnovesju.

Sodobni raziskovalci značilnosti najuspešnejših psihoterapevtov pa med drugim navajajo (Miller, Huble, Chow & Seidel, 2013): redno kritično refleksijo o lastnih epistemoloških predpostavkah in njihovo korigiranje, prožno in empatično sprejemanje ljudi in predpostavljanje smiselnosti njihovih vzorcev delovanja kot načina prilagoditve na zahtevne (odnosne in druge) razmere in sprotno pridobivanje, dajanje in spremljanje povratnih informacij v terapevtskem odnosu, s čimer soustvarjajo potencialno spodbudne kontekste za uresničevanje dogovorjenih želenih sprememb.

Sklep

V uvodu v pričajoče besedilo sem si postavila vprašanje o smiselnosti izdaje *Korakov k ekologiji uma*. Odgovorim lahko, da je sedeminštirideset let staro delo Gregoryja Batesona še kako vredno prevoda, saj ta izjemni, za časa svojega življenja in po njem pretežno nerazumljeni in spregledani, a vizionarski mislec ostaja na seznamu najbolj citiranih in proučevanih sistemskih teoretikov. Vredno je tudi zato, ker si lahko obetamo, da se bo znanstvena in strokovna javnost ob uveljavljanju novejših transdisciplinarnih znanosti o kompleksnih sistemih in paradigm socialnega konstrukcionizma (znova) ovedla dragocenosti in naprednosti kibernetike epistemologije ter sistemskih konceptov komunikacije, učenja in vzajemnega razvoja.

Zaradi dinamike hitre rasti ob prepočasnom gospodarskem in širšem družbenem reorganiziraju in prestrukturiraju, zaradi prisilnega preseljevanja prebivalstva, onesnaženosti planeta in ekoloških nesreč ob vztrajnem povečevanju družbenih neenakosti danes nujno potrebujemo kompleksne odgovore na kompleksna vprašanja (Šugman Bohinc, 2016 a, b) in razvijamo gotovost v negotovost (Možina, 2010), pri čemer se lahko opremo na mestoma težko razumljivo, večinoma pa navdihujčo Batesonovo knjigo *Koraki k ekologiji uma* in na dela, ki jih je avtor napisal ali so bila objavljena v letih po njenem izidu (Bateson, 1979, 1991; Bateson & Bateson, 1987). Pričujočo številko Kairosa, v kateri smo tematski sklop posvetili Gregoryju Batesonu, smo izkoristili kot priložnost, da izrazimo zaslужeno spoštovanje in čast njegovemu opusu, katerega znanstveno in etično kvaliteto lahko vse bolj razumemo in cenimo.

LITERATURA

- Anderson, H. & Goolishian, H. (1992). The Client is the Expert: A Not-knowing Approach to Therapy. V S. McNamee & K. J. Gergen (ur.). *Therapy as Social Construction* (str. 25–39). London: Sage.
- Barnes, G. (1994). *Justice, Love & Wisdom. Linking Psychotherapy to Second-Order Cybernetics*. Zagreb: Medicinska Naklada.
- Barnes, G. (2001). Voices of Sanity in the Conversation of Psychotherapy. *Kybernetes*, 30 (5-6), 526-552.
- Barnes, G. (2002). *Hypnosis as a Condition for Psychotherapy*. *Hypnos*, 29 (4), 149-163.
- Barnes, G. (2008). An Introduction to Dialogotherapy. *Kairos. Slovenska revija za psihoterapijo*, (2/3-4), 25-59.
- Bateson, G., Jackson, D. D., Haley, J. & Weakland, J. H. (1963). A Note on the Double Bind - 1962. *Family Process*, 2 (1), 154-161. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.00154.x> (12. 4. 2019).
- Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books.
- Bateson, G. (1979). *Mind and Nature: A Necessary Unity*. New York: Ballantine Books.
- Bateson, G. (1991). *A Sacred Unity: Further Steps to an Ecology of Mind*. Edited by Donaldson, R. E. New York: HarperCollinsPublishers.
- Bateson, G., Bateson, M. C. (1987). *Angels Fear: Towards an Epistemology of the Sacred*. Macmillan: New York.
- Bateson, N. & Sieburg, D. (2011). *An Ecology of Mind*. Narrated by Nora Bateson. Oley, PA: Bullfrog Films. DVD ISBN: 1-59458-905-4.
- Borden, R. J. (2017). Gregory Bateson's Search for "Patterns Which Connect" Ecology and Mind. *Human Ecology Review*, 23 (2), 87-96.
- Chaney, A. (2017). *Runaway: Gregory Bateson, the Double Bind, and the Rise of Ecological Consciousness*. University of North Carolina Press.
- Charlton, N. G. (2008). *Understanding Gregory Bateson: Mind, Beauty, and the Sacred Earth*. Albany: State University of New York Press.
- Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N. & Možina, M. (2005). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika [Establishment of Working Relationship and Personal Contact]*. Zbirka Katalog socialnega dela. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Fien, J., Neil, C. & Bentley, M. (2008). Youth Can Lead the Way to Sustainable Consumption. *Journal of Education for Sustainable Development*, 2 (1), 51-60. <https://doi.org/10.1177/097340820800200111> (20. 4. 2019).
- Harries-Jones, P. (2016). *Upside-Down Gods: Gregory Bateson's World of Difference*. New York: Fordham University Press.
- Hoffmeyer, J. (ur.) (2008). *A Legacy for Living Systems. Gregory Bateson as Precursor to Biosemiotics*. Berlin: Springer Science + Business Media B.V.
- Keeney, B. P. (1983). *Aesthetics of Change*. New York: The Guilford Press.
- Kobal, L. (2004). Terapevtska delovna zveza: integrativni koncept sodobne psihoterapije. [Therapeutic Alliance: Integrative Concept of Contemporary Psychotherapy]. V Bohak, J. & Možina, M. (ur.). *Kompetentni psihotrapevt: prispevki na naslovno temo, druge delavnice, prispevki iz drugih virov* (str. 152-160). Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo.
- Kobal, L. (2005). Psihotrapevtski odnos: sodobni tokovi v psihoterapiji. [Psychotherapeutic Relationship: Current Trends in Psychotherapy]. V Bohak, J. & Možina, M. (ur.). *Sodobni tokovi v psihoterapiji: od patogeneze k salutogenezi* (str. 84-97). Maribor: Slovenska krovna

- zveza za psihoterapijo.
- Kobal, L. & Možina, M. (2004). Razvijanje sistemske kompetentnosti in sistemske psihoterapije v okviru društva Odmev [The Development of Systemic Competence in Systemic Psychotherapy in the Association Echo]. V Bohak, J. & Možina, M. (ur.). *Kompetentni psihoterapevt* (str. 19-28). Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo.
- Kordeš, U. (2004). *Od resnice k zaupanju [From Truth to Trust]*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Kordeš, U. (2005). Znanost s stališča udeleženosti [Science from Participatory Position]. *Časopis za kritiko znanosti*, 33 (221), 206-221.
- Kordeš, U. & Jeriček, H. (2001). Komunikacija kot spiralno približevanje [Communication as Spiral Approaching]. *Socialno delo*, 40 (5), 275-289.
- Laurie, R., Nonoyama-Tarumi, Y., McKeown, R. & Hopkins, C. (2016). Contributions of Education for Sustainable Development (ESD) to Quality Education: A Synthesis of Research. *Journal of Education for Sustainable Development*, 10 (2), 226-242. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0973408216661442> (20. 4. 2019).
- Lipset, D. (2005). Author and Hero - Rereading Gregory Bateson: The Legacy of a Scientist. *Anthropological Quarterly*, 78 (4), 899-915.
- Lipset, D. (1981). *Gregory Bateson: The Legacy of a Scientist*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Miller, S. D., Hubble, M. A., Chow, D. L. & Seidel, J. A. (2013). The Outcome of Psychotherapy: Yesterday, Today, and Tomorrow. *Psychotherapy*, 50 (1), 88-97.
- Miškulin, I. (2014). Kibernetika psihoterapije [Cybernetics of Psychotherapy]. V Kozarić-Kovačić, D. & Frančišković, T. (ur.). *Psihoterapijski pravci* (str. 327-338). Zagreb: Medicinska Naklada.
- Miškulin, I. (2016 a). Svjedočanstvo u hermeneutičkoj psihoterapiji [Testimony in Hermeneutic Psychotherapy]. V Prijić-Samaržija, S., Malatesti, L. & Baccarini, E. (ur.). *Moralni, politički i društveni odgovori na društvene devijacije* (str. 51-82). Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Miškulin, I. (2016 b). Epistemologija vrline u psihoterapiji [Virtue Epistemology in Psychotherapy]. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci (doktorska disertacija).
- Miškulin, I. (2017). Psychotherapist's Epistemic Responsibility. *Kairos. Slovenska revija za psihoterapijo*, 11 (1-2), 25-60.
- Morin, E. (2008). *On Complexity*. Cresskill, NJ: Hampton Press, Inc.
- Možina, M. (1991). Glasnik nove paradigm v znanosti [Messenger of a New Paradigm in Science]. *Nova revija*, 10 (105/106), 163-183.
- Možina, M. (1993 a). School of Psychotherapy Cybernetics introduces itself: Effective organization of effective psychotherapy. *Psychiatria Danubina*, 5 (1-2), 63-68.
- Možina, M. (1993 b). Metologue: What is the School of Psychotherapy Cybernetics all about. *Psychiatria Danubina*, 5 (1-2), 69-74.
- Možina, M. (2005). Prispevek sistemske psihoterapije k sodobnim tokovom v psihoterapiji [The Contribution of Systemic Therapy to the Modern Streams in Psychotherapy]. V Bohak, J. & Možina, M. (ur.). *Sodobni tokovi v psihoterapiji: od patogeneze k salutogenezi*. (str. 8-24). Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo.
- Možina, M. (2007). V Sloveniji se je začel fakultetni študij psihoterapije [In Slovenia the Faculty Study of Psychotherapy has started]. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, 1 (1-2), 83-103.
- Možina, M. (2010). O psihoterapevtovi gotovosti v negotovost, dvojni vezi in paradoksih [About Psychotherapist's Certainty to Uncertainty, Double Bind and Paradoxes]. *Kairos. Slovenska revija za psihoterapijo*, 4 (1-2), 67-96.
- Možina, M. (2013). Shema za opazovanje in izvajanje učinkovite psihoterapije utemeljena na psihoterapevtski znanosti [Scheme for Observing and Implementing Effective Psychotherapy Based on the Psychotherapy Science]. *Kairos. Slovenska revija za psihoterapijo*, 7 (3-4), 25-62.
- Možina, M. (2016). Tako mladi pa že psihoterapevti: Akademizacija psihoterapije v Sloveniji in neposredni študij psihoterapevtske znanosti na Fakulteti za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani. [So young and already psychotherapists: Academization of psychotherapy in Slovenia and direct study of psychotherapy science at the Faculty of psychotherapy science of Sigmund Freud University in Ljubljana]. V Fiegl, J. *Tako mlad pa že psihoterapevt: Empirična raziskava o neposrednem študiju psihoterapije* (str. 165-190). Ljubljana Vienna: Sigmund Freud University Press.
- Možina, M. & Kobal, L. (2005). Razvijanje stališča udeleženosti v psihoterapiji [Developing a Participatory Position in Psychotherapy]. *Časopis za kritiko znanosti*, 33 (221), 195-205.
- Možina, M. & Kordeš, U. (1998). Obiranje sadov z Drevesa spoznanja [Harvesting Fruit from the Tree of Knowledge]. V Maturana, H. R. & Varela, F. J., *Drevo spoznanja* (str. 219-248). Ljubljana: Studia humanitatis (spremna beseda).
- Možina, M. & Rus-Makovec, M. (2010). Sistemska psihoterapija [Systemic Psychotherapy]. V Lojk, B. (ur.). *Psihoterapija na Slovenskem : pregled psihoterapevtskih šol, udeleženek strokovnega srečanja Psihoterapija na Slovenskem* (str. 195-224). Kranj: Inštitut za realitetno terapijo.
- Možina, M., Štajduhar, D., Kačič, M. & Šugman Bohinc, L. (2011). Sistemska psihoterapija [Systemic Psychotherapy]. V Žvelc, M., Možina, M. & Bohak, J. (ur.). *Psihoterapija* (str. 415-501). Zbirka Psihoterapevtske študije. Ljubljana: IPSA.
- Questia library (<https://www.questia.com/#/library>). Podatki o omembi G. Batesona po 31.12.2006 pridobljeni dne 6. 4. 2019 s: <https://www.questia.com/searchglobal#!/?keywords=%22gregory%20bateson%22%20or%20%22bateson%20gregory%22!AllWords&publicationDateStart=12%2F31%2F2006&PeerReviewedType=o&pageNumber=1&mediaType=books#books41>
- Savino, G. (2014). *Ontology of Complexity. A Reading of Gregory Bateson*. Scotts Valley, CA: Createspace.
- Schiepek, G. K., Tominschek, I. & Heinzel, S. (2014). Self-organization in Psychotherapy: Testing the Synergetic Model of Change Processes. *Frontiers of Psychology*, 5 (1089), 1-11.
- Slobodkin, L. B. (1974). Mind, Bind, and Ecology: A Review of Gregory Bateson's Collected Papers. *Human Ecology*, 2 (1), 67-74.
- Stagoll, B. (2005). Gregory Bateson (1904-1980): A Reappraisal. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 39 (11-12), 1036-1045.
- Stagoll, B. (2006). Gregory Bateson at 100. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 27 (3), 121-134.
- Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzer, I., Bennett, E. M. et al., (2015). Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science*, 347 (6223), 1259855-1 – 1259855-10. DOI: 10.1126/science.1259855.
- Stritih, B. (1992). *Skupinsko delo v procesu psihosocialne pomoči*. [Group Work in the Process of Psychosocial Help]. Ljubljana: Filozofska fakulteta (doktorska disertacija).
- Stritih, B. (1993 a). Samoorganizacija in samopomoč – sistemski pristop v procesu psihosocialne pomoči. [Self-organization and Self-help]. *Nova revija*, 12, 101-134.
- Stritih, B. (1993 b). Iskanje novih možnosti pri reševanju kompleksnih osebnih in socialnih problemov [Searching for New Possibilities in Solving Complex Personal and Social Problems]. *Socialno delo*, 32 (5-6), 19-28.
- Stritih, B. (1994). *Prispevki za študij socialnega dela*. [Contributions for the Study of Social Work]. Ljubljana: VŠSD.

- Stritih, B. & Možina, M. (1992). Avtopoeza: procesi samoorganiziranja in samopomoči. [Auto-poiesis: Processes of Self-organization and Self-help]. *Socialno delo*, 31 (1-2), 19-79.
- Stritih, B. & Možina, M. (2000). Social Work with Psychiatric Patients in Slovenia: The Rise of Users' Organizations and the Dialectic between Control Strategy and Helping Strategy. *Dynamische Psychiatrie*, 33 (3), 299-311.
- Strong, M. & Wilder, L. (2009). *Viewpoints: Visual Anthropologist at Work*. Austin: University of Texas Press.
- Summerson Carr, E. (2011). *Scripting Addiction: The Politics of Therapeutic Talk and American Sobriety*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Štajduhar, D. (2010). Uvod v konstruktivizem za psihoterapevte [An Introduction to Constructivism for Psychotherapists]. *Kairos. Slovenska revija za psihoterapijo*, 4 (1-2), 29-48.
- Šugman Bohinc, L. (1997). Epistemologija socialnega dela [Epistemology of Social Work]. *Socialno delo*, 36 (4), 289-308.
- Šugman Bohinc, L. (1998). Epistemologija socialnega dela II [Epistemology of Social Work II]. *Socialno delo*, 37 (6), 417-440.
- Šugman Bohinc, L. (2000 a). *Kibernetika konverzacije - o spremjanju razumevanja sebe in drugega skozi razgovor* [Cybernetics of Conversation – on Changing the Understanding of Oneself and the Other through Dialogue]. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Šugman Bohinc, L. (2000 b). Kibernetika spremembe in stabilnosti [Cybernetics of Change and Stability]. *Socialno delo*, 39 (2): 93-108.
- Šugman Bohinc, L. (2005). Epistemologija podpore in pomoči [Epistemology of Support and Help]. *Časopis za kritiko znanosti*, 33 (221), 167-181.
- Šugman Bohinc, L. (2010). Od objektivizma h konstruktivizmu in socialnemu konstrukcionizmu v sistemski psihoterapiji [From Objectivism to Constructivism and Social Constructionism in Systemic Psychotherapy]. *Kairos. Slovenska revija za psihoterapijo*, 4 (1-2), 51-65.
- Šugman Bohinc, L. (2011). Sinergetika soustvarjanja učenja in pomoči v šoli [Synergetics of Co-creating Learning and Help in School]. V Šugman Bohinc, L. (ur.). *Izvirni delovni projekt pomoči* (str. 36-79). Zbirka Učenci z učnimi težavami. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Šugman Bohinc, L. (2013). Sinergetika učenja in pomoči v šoli [Synergetics of Learning and Help in School]. V Kodele, T., Mešl, N. (ur.). *Otrokov glas v procesu učenja in pomoči. Priročnik za vrtce, šole in starše* (str. 98-135). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Šugman Bohinc, L. (2016 a). Cybernetics and Synergetics as Foundations for Complex Approach towards Complexities of Life. *Constructivist Foundations*, 11 (3), 530-532.
- Šugman Bohinc, L. (2016 b). Social Work : The Science, Profession and Art of Complex Dealing with Complexity. V Mešl, N. & Kodele, T. (ur.). *Co-creating processes of help : collaboration with families in the community* (str. 41-63). Ljubljana: Faculty of Social Work.
- Šugman Bohinc, L. (2016 c). Sinergetični sodelovalni model socialnega dela z družino v skupnosti v družbi [Synergetic Collaborative Model of Family-in-a-Community Social Work]. V Kodele, T. & Mešl, N. (ur.). Družine s številnimi izvivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti (str. 113-134). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Thomas, F. N., Waits, R. A. & Hartsfield, G. L. (2007). The Influence of Gregory Bateson: Legacy or Vestige? *Kybernetes*, 36 (7/8), 871-883.
- Tramonti, F. (2018). Steps to an Ecology of Psychotherapy: The Legacy of Gregory Bateson. *Systems Research and Behavioral Science*. Published online in Wiley Online Library: wileyonlinelibrary.com. DOI: 10.1002/sres.2549.

- Wardle, H. (1999). Gregory Bateson's Lost World: The Anthropology of Haddon and Rivers Continued and Deflected. *Journal of History of the Behavioral Sciences*, 35 (4), 379-389.
- Whitehead, A. N. & Russell, B. (1963, 2. izd., 1910, izv.). *Principia Mathematica*. Prvi letnik. Cambridge: The University Press.

Francesco Tramonti¹

Toward an ecological responsibility: Bateson's aesthetic sensibility as a guiding principle for therapeutic relationships

K ekološki odgovornosti:
Batesonova estetska občutljivost
kot vodilno načelo za terapevtske odnose

ABSTRACT

Current times place a number of demands on psychotherapists, which need to be acknowledged in order to appropriately manage a role that is inevitably embedded in the wider context of social and cultural developments. The position of psychotherapy thus needs to be monitored in order to find a balance between the in-depth study of the factors that promote psychological well-being and the self-reflective stance that is needed to play an active and responsible role within any given society and also from a wider global perspective. The teachings of Gregory Bateson are valuable principles with which to frame most of the issues that psychotherapists today have to face, and to develop an ecological responsibility in clinical and professional practice. The more we study the functioning of the mind, the primacy of relationships and the well-being of larger communities, the closer we get to what Bateson named aesthetic sensibility. Bearing relationships and interconnectedness in mind, and acting accordingly, is the meaning behind this powerful construct, which could also be a crucial mandate for psychotherapy in this age of atomized individuals, power imbalances and fetishized self-fulfilment.

Keywords: Bateson, ecology, mind, psychotherapy, therapeutic responsibility, aesthetic sensibility

POVZETEK

Sodobni časi postavljajo psihoterapevte pred številne izzive, s katerimi se moramo nujno soočiti, v kolikor želimo odigrati ustrezno vlogo v širšem kontekstu in kulturnem razvoju. Potrebno je budno spremljati položaj psihoterapije, da bi lahko med poglobljenim proučevanjem dejavnikov, ki spodbujajo psihološko dobrobit, in samorefleksivno držo našli ravnovesje, brez katerega ni možno odigrati aktivne in odgovorne vloge znotraj družbe in globalno. Opus Gregoryja Batesona nam ponuja dragocena načela, s pomočjo

¹ Francesco Tramonti, psychologist and psychotherapist, *tramonti.francesco@gmail.com*

katerih lahko psihoterapevti uokvirimo večino dilem, s katerimi se moramo danes soočati. Bolj kot proučujemo delovanje uma, ključno vlogo odnosov in dobrobit skupnosti, bližje smo tistemu, kar je Bateson poimenoval estetska občutljivost. Ključni pomen tega pomembnega konstrukta je, da je važno ohranjati pozornost na odnose in medsebojno povezanost ter temu ustrezno ravnati. Prav to pa je lahko v teh časih, ko se soočamo z atomiziranimi posamezniki, neravnovesji moči in fetišiziranim samoizpopolnjevanjem, ključno poslanstvo psihoterapije.

Ključne besede: Bateson, ekologija, um, psihoterapija, terapevtska odgovornost, estetska občutljivost

Introduction

Psychotherapy is a professional practice aimed at helping people who have mental health problems, which can take the form of mere discomfort or full-blown psychopathological symptoms. Psychotherapy could thus be regarded as a simple duty or mandate to develop appropriate strategies and techniques to cure mental disorders. In fact, research on the efficacy and effectiveness of specific treatments is today a core issue of the debate on psychotherapy (Wampold & Imel, 2011). There is nothing strange, or wrong, in this emphasis on accountability, since psychotherapy needs to join the wider call for *evidence-based* treatments in general and mental health. Too many years of fragmentation and auto-referentiality may have been detrimental for the credibility of psychological treatments. The community of psychotherapists now has a duty to gather evidence from different but converging fields of research in order to promote and strengthen the profession's scientific background (Melchert, 2015; Miller, Duncan, & Hubble, 1997).

However, the debate on the efficacy and effectiveness is far from reaching a general consensus, and several points of disagreement remain. What are the most important outcomes in proving efficacy and effectiveness? What are the best approaches and research methods? These are two of the most important open questions in the field. For instance, the movement promoting the validation of *empirically supported treatments* puts special emphasis on replicability, manualization and on the control of specific variables, thus sponsoring the use of randomized controlled trials and related methods. These are research strategies that have proven to provide the highest quality of evidence for most pharmacological and medical treatments. However, many concerns have been raised regarding their applicability in psychotherapy research (Deacon, 2013; Westen, Novotny, & Thompson-Brenner, 2004).

The underlying assumption of such research methods is that one or more specific ingredients of treatment may be isolated and identified as being responsible for the outcomes. When applied to psychotherapy, this approach maintains that the therapeutic method, or a specific technique, is the ingredient to be investigated. However, growing evidence suggests that factors that are not ascribable to specific therapeutic strategies are probably more important than techniques in fostering positive outcomes in psychotherapy (Lambert & Ogles, 2004).

As I have written elsewhere (Tramonti, 2019), it is problematic to describe psychotherapy as an *active principle* to be administered in a standard way, because the highest potential for an effective cure resides in the therapeutic relationship itself. Although to different

degrees, the utmost importance of the patient or therapist variables, and of their shared objectives and alliance, is indeed emphasised by many scholars in the field (Bohart & Greaves-Wade, 2013; Sprengle, Davis, & Lebow, 2009).

Gregory Bateson's lesson on *control* is thus more relevant than ever: psychotherapy is not a *bag of tricks* for solving specific problems once and for all (Bateson, 1972). In addition to the obvious importance of competence and professional knowledge, there is something more in psychotherapy, and the *something more* seems even more important than the codified elements of clinical practice. This has led to a lively debate on the relative weight of specific and common factors in psychotherapy, and the most insightful viewpoints on this issue underscore that this could be a false dichotomy, given the close interdependence between common and unique factors (McAleavey & Castonguay, 2015). Obviously professional competence facilitates the building of strong therapeutic alliances and increases the likelihood of meeting patients' needs – thus improving their motivation –, but only the construction of a *real* relationship can pave the way for an effective cure (Wampold, 2015).

Relationships and the mind

In his long and multifaceted scientific career, Gregory Bateson has tried to capture the *pattern which connects*, the organized interconnectedness of living organisms (Bateson, 1972; 1979; 1991). His most original contribution lies in the belief that such a pattern is nothing but the *mind*, where the mind is not simply a human being's individual cognition, but the *ecology* of all those wider processes of organization that can be described as chains of circular relationships among interconnected elements. The *criteria* for the mental process, detailed in his book *Mind and Nature* (Bateson, 1979), are thus applicable to both individual minds and networks of relevant relationships among different entities. This thus means that the mind of an individual is inextricably connected with the external world, and is part of an extended mind. The same laws of stochastic selection that pertain to the development of biological processes are thus also applicable to the mind.

The notable developments of the last few decades in the fields of infant research and interpersonal neurobiology have confirmed that the human mind develops through relationships within domains of intersubjectivity (Cozolino, 2006; Siegel, 1999). The nervous system is an extremely plastic organ that enables us to interact flexibly with the external world and to be part of meaningful relationships that shape our minds by interacting with genetic constraints. We are "wired to connect" (Fishbane, 2007), and the mind is a relational process in its very nature. Such a process, in Bateson's view, is activated by the perception of *differences*: "*The interaction between parts of mind is triggered by difference*, and difference is a nonsubstantial phenomenon, not located in space or time; difference is related to negentropy and entropy rather than energy" (Bateson, 1979, p. 92). In other words, differences are signs that enable the mind to differentiate between – and attribute a meaning to – perceived stimuli, and the mind goes through a transformation in response to any kind of perception: "*In the mental process, the effects of difference are to be regarded as transforms (i.e., coded versions) of events which preceded them*" (Bateson, 1979, p. 92).

This is indeed what happens to the nervous system, which modifies its connections and structure through experience. As Bateson said: "When we think of coconuts or pigs, there are no coconuts or pigs in the brain" (Bateson, 1972, p. 32). Experience is not a

transcription of external stimuli inside the mind; the mind transforms itself in the act of perception, refining its fitness within the environment by appraising differences and similarities. In this sense, the mind is a *metaphor on its own* (Bateson, 1972; 1991), and the theory of *autopoiesis* has advanced our knowledge of such a process (Maturana & Varela, 1980).

According to such a theory, living organisms constantly create and regenerate their components throughout development, thus maintaining their organisation, just like it happens to human cells. By interacting with the world, autopoietic systems modify their structure without changing their organisation. For instance, human beings can be fatter or thinner depending on their lifestyles or other variables, but this does not affect the composition of their body: one heart, a stomach, two lungs, two hands etc. Thus, by interacting one with the other, living systems co-evolve through what Maturana and Varela named *structural coupling*, and their autopoietic nature makes them *operationally closed*, their processes of life and cognition being dependent on their organisation.

This has critical implications for psychotherapy, as any attempt to modify the mind with external *instructions* seems in sharp contrast with such evidence. As extensively described by Dell (1982; 1985), even the classic psychoanalytic concept of *resistance*, or the misuse of the *homeostasis* metaphor in the old systemic literature may be misleading. Such concepts seem to imply an instructive model of therapy, where the therapist has the task of managing change, whereas change results from a relationship between systems that are dependent on their organisation. This means that patients, like any other living system, tend to preserve their *coherence*, despite being open to change. Furthermore, given that patients and therapists are part of a larger web of relationships – and thus a therapeutic system within cultural, social and environmental domains – this is also consistent with Bateson's view of control, since “in no system which shows mental characteristics can any part have unilateral control over the whole” (Bateson, 1972, p. 316).

To summarize, human beings are simultaneously auto-referential in their cognition processes and open to change and development through their constant and inescapable relationships within the world in which they live. Bateson strongly believed that our ordinary way of thinking about the relationship between individuals and the environment should be rethought, also in terms of development, in the sense that as the *unit of evolution* we should not consider human beings and their environment separately, but together (Bateson, 1972).

This thus also highlights the importance of attachment relationships in humans and other mammals. Early attachment relationships are supposed to represent a crucial moment in the development of an appropriate balance in terms of regulating both emotions and interpersonal relationships, and indeed many psychopathological features show an imbalance in such functions (Mikulincer & Shaver, 2012). Furthermore, research on the psychotherapeutic process seems to show that psychotherapy promotes change through specific features of attunement which resemble the tuning of attachment relationships (Boston Change Process Study Group, 2010; Stern, 2004).

Psychotherapy could thus be described as a *corrective relational experience* (Constantino & Westra, 2012).

Nonetheless, attachment relationships – as with all relationships that are important across the life cycle – must be framed within the wider picture of family or social relations,

and within the cultural context (Crittenden & Dallos, 2009; Fonagy & Allison, 2014), since a dyadic focus is not enough for a true contextualization of human experience.

The same holds for psychotherapy.

The therapist in context

In 1975, the artist Marina Abramovic exchanged roles with Suze, a Dutch prostitute: for four hours the artist exposed her figure through a window in the Red Light District in Amsterdam, while Suze took the place of Marina at the opening of her exhibition (Galansino, 2018). This famous performance was interpreted as a reflection on the perception of women's bodies in different contexts and spaces, but also as a wider insight into the concept of identity, showing how much our identities are shaped by social expectations and rituals. Countless contributions in the fields of social psychology and sociology show that our identities are not *things*, or static reifiable qualities, but evolving processes embedded in shared meanings and narratives (Combs & Freedman, 2016). This approach is well-established, as highlighted by all the psychotherapeutic models that have been influenced by social constructionism, which is commonly applied in the exploration of the therapeutic process (McNamee & Shawver, 2004; Real, 1990). From that perspective, psychotherapy is viewed as a context where meaning emerges through interactions and relationships within the therapeutic system, and not as an exchange where meaning is *transferred* from one person to the other(s). This is definitely consistent with the aforementioned notion of information in Bateson's *Mind and Nature*, and also with the implications of autopoiesis and couple structuring as they are conceptualized in Maturana and Varela's theory of cognition.

However, such an awareness is typically extended to include the cultural and social worlds where psychotherapy is conducted. In 1953, Whitaker and Malone wrote that psychotherapy should position itself within the social context, maintaining a proper distance from the cultural domain, in order to avoid tendencies that could be detrimental to psychological well-being. Today, there is growing evidence that the quality of close relationships is one of the variables with the strongest association with individual well-being and quality of life (Feeney & Collins, 2015). Despite this, current cultural trends of most modern societies put a special value on egoistic self-fulfilment, competitiveness and on the devaluation of relational bonding or involvement in committed relationships. In fact, this has been defined as the *age of narcissism* (Paris, 2013).

Psychotherapists thus occupy a possibly uncomfortable position: they take on the requests for help by people who may be profoundly influenced by such cultural pressures and want to know who they *really* are, who want to be more *assertive* or to experience a fully developed *self*. At times there may be good reasons for these requests, as they are put forward by people who are oppressed by suffocating relationships or situations. However, some requests are also signs of a perverted or distorted view of relational and social life, where the *self* is worshipped at the expense of others. Psychotherapists have to put such requests in context, to inform and share therapeutic ends that need to be tailored to patient needs, which are not merely individual needs, but are also relational needs. The aforementioned reflections of Gregory Bateson on coevolution are relevant here, within the context of the cultural and historical evolution of present times.

A relational perspective means always having the context in mind and carefully considering the ecology of human relationships, whether we work with individuals, families or groups (Tramonti & Fanali, 2015). This is not a moralistic slogan, but an ethical stance based on the recognition of the role of interpersonal relationships in shaping individual and social well-being. This is why psychotherapy “must promote moral responsibility”, to use the words of William Doherty (1996), and such a focus on the quality of relationships could even be seen as a kind of *psychoeducation*.

Thus, *relational* psychotherapists need to be particularly aware of themselves, both in terms of their inner feelings and of their position and role within the community and the social context. Promoting healthy relationships through a meaningful therapeutic relationship is thus the ultimate goal. Any attempt to ameliorate emotion regulation, assertiveness or any other skill related to individual well-being needs to be balanced and sustained by the strengthening of relational competencies, since all these variables of psychological functioning are closely interdependent as already mentioned.

A fundamental aim of therapy is thus to promote what Mona Fishbane (2001) calls the “readiness to be relational”. The therapist must therefore be particularly aware of what constitutes a *healthy* relationship, and decades of research and clinical insights can guide such work (Walsh, 2003; Walsh, 2012).

Yet any attempt to exploit this awareness can only be successful if it is genuinely understood by patients, families and groups. Psychotherapists need to be aware of what sustains psychological well-being and be ready to share information with patients. However, at the same time, they need to remember that patients are not machines to be repaired but partners in a joint endeavour toward reciprocal understanding and *mutual learning* (Bateson, 2016). Again, taking inspiration from the words of Gregory Bateson, we need a “*Theory of Action* within large complex systems where the active agent is himself a part of and a product of the system” (Bateson, 1991, p. 254). This also means that we should abandon any pretence of unidirectional control or any excessive faith in the *power* of techniques. Therapists have no power on their own; their power resides in how they use their competencies within the therapeutic relationship, and a genuine and competent therapeutic relationship is a strong tool, and a powerful model, to promote insights into what makes a healthy relationship.

Therapeutic responsibility in context

The issue of therapeutic responsibility is a kind of *litmus test* for the evolution of systemic-relational psychotherapies. At the dawn of systemic therapy, the main focus was on technical competence and effective treatment strategies, whereas with the advent of second-order cybernetics – and also with a deeper rereading of Bateson’s writings – systemic therapists ceased to see themselves as neutral dispensers of effective cures and became aware of their prejudices, their personal involvement and their role in the therapeutic process (Goldenberg & Goldenberg, 2009).

According to Laura Fruggeri (1995), this evolution can be described as a shift from a *technical* to an *epistemological* responsibility. Especially under the revitalizing influence of gender and cultural studies, further developments have shed light on the political implications of psychotherapy. It thus comes as no surprise that the main section of a recent issue of *Family Process* was devoted to social justice in family therapy (Lebow, 2019).

In that issue, McDowell and colleagues (McDowell, Kundson-Martin, & Bermudez, 2019) suggest and renew the call for *third-order* thinking, also taking inspiration from the logical categories of learning proposed by Bateson (1972). According to this view, therapists should not only be aware of the contexts in which they operate, but they should help patients to build more just relationships if they want to promote psychological and relational well-being. This means considering the issue of power and helping patients, couples and families to build reciprocal and balanced relationships, and to gain insights into the cultural and societal premises and drives that may sustain injustice. Psychotherapists are not moral *persuaders* – and, as already mentioned, they cannot *convince* or *change* the patients at will –, but they need to be clear about what is beneficial for mental health, especially in view of the fact that unhealthy family and group relationships, social injustice, discrimination, disadvantages and inequalities severely affect psychological well-being (World Health Organization and Calouste Gulbenkian Foundation, 2014). Helping patients to be aware of these factors and possible constraints, and to act against oppressive conditions, is not merely moral persuasion: it is, or it should be, a core feature of any systemic therapy. Scotomizing such aspects can only pave the way to unsuccessful clinical interventions, where the most important aspects of the problem fade into the background.

Psychotherapist associations also have an important role in this context, as they are able to promote important community projects and give appropriate advice on relevant issues. This leads to what may well be the ultimate, and probably most overlooked, issue of shared responsibility: the ecology of the planet and its biosphere. There is increasing evidence on the effects of climate change, environmental disasters and pollution on mental health (World Health Organization, 2013), and many scholars from different disciplines are now emphasizing how systems thinking should not neglect our relationship with the non-human environment (Stephens, Taket, & Gagliano, 2019).

All this takes us back to the most frequently overlooked lessons of Gregory Bateson, and to his warning against narrow thinking and the illusion of having unilateral control over ourselves, others, and the world. Bateson himself has named *aesthetic sensibility* the ability to conceive the world in terms of interconnections and relationships, and to act accordingly. This should be probably a major guiding principle for psychotherapists today.

Conclusions

There are many good reasons for returning to Bateson’s writings in framing the complex and topical issue of therapeutic responsibility. Psychotherapists are in the delicate position of being able to perceive the striking evidence of their inability to force any kind of change, but at the same time being powerful catalysts of change in the lives of the people they meet. Systemic and relational psychotherapists are by their very nature aware of the psychological importance of relationships, and many studies have now confirmed this evidence. Gregory Bateson was one of the greatest champions of the primacy of relationships and his writings still represent a fertile ground for framing topical issues in the field of psychotherapy.

It is the job of psychotherapists to help people build a satisfactory quality of life. A crucial part of this task is highlighting the importance of connections and promoting reciprocal and balanced relationships, while discouraging any abuse of power, egoistic

cravings and the submission to oppressive conditions. In this light, we could say that psychotherapists must assume an *ecological* responsibility.

There is no such thing as individual well-being outside the wider picture of communal well-being. Forgetting this unquestionable evidence prepares the ground for ineffective treatments or dangerous collusions. Too often the debate on the nature and efficacy of psychotherapy is limited to narrow objectives or symptoms needing a cure. However, we should never forget the risk we run whenever we treat “the symptom to make the world safe for the pathology” (Bateson, 1991, p. 296).

REFERENCES

- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind*. San Francisco: Chandler.
- Bateson, G. (1979). *Mind and nature: A necessary unity*. New York: Dutton.
- Bateson, G. (1991). *A sacred unity: Further steps to an ecology of mind*. San Francisco: Harper Collins.
- Bateson N. (2016). *Small arcs of larger circles: Framing through other patterns*. Axminster: Triarchy Press.
- Bohart, A. C., Greaves-Wade, A. (2013). The Client in Psychotherapy. In M. Lambert (Ed.), *Handbook of Psychotherapy and Behavior Change*. New York: Wiley.
- Boston Change Process Study Group. (2010). *Change in psychotherapy: A unifying paradigm*. New York: Norton.
- Combs, G., Freedman, J. (2016). Narrative therapy's relational understanding of identity. *Family Process*, 55, 211-224.
- Constantino, M. J., Westra, H. A. (2012). An expectancy-based approach to facilitating corrective experiences in psychotherapy. In L. G. Castonguay & C. E. Hill (Eds.), *Transformation in psychotherapy: Corrective experiences across cognitive behavioral, humanistic, and psychodynamic approaches*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Cozolino, L. J. (2006). *The neuroscience of human relationships: Attachment and the developing social brain*. New York: Norton.
- Crittenden, P. M., Dallos, R. (2009). All in the family: integrating attachment and family systems theory. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 14, 389-409.
- Deacon B. J. (2013). The biomedical model of mental disorder: a critical analysis of its validity, utility, and effects on psychotherapy research. *Clinical Psychology Review*, 33, 846-861.
- Dell, P. F. (1982), Beyond homeostasis: Toward a concept of coherence. *Family Process*, 21, 21-41.
- Dell, P. F. (1985). Understanding Maturana and Bateson: Toward a biological foundation for the social sciences. *Journal of Marital and Family Therapy*, 11, 1-20.
- Doherty, W. J. (1996). *Soul searching: Why psychotherapy must promote moral responsibility*. New York: Basic Books.
- Feeley, B. C., Collins, N. L. (2015). A new look at social support: a theoretical perspective on thriving through relationships. *Personality and Social Psychology Review*, 19, 113-147.
- Fishbane, M. D. (2001). Relational narratives of the self. *Family Process*, 40, 273-291.
- Fishbane, M. D. (2007). Wired to connect: neuroscience, relationships, and therapy. *Family Process*, 46, 395-412.
- Fonagy P, Allison E. (2014). The role of mentalizing and epistemic trust in the therapeutic relationship. *Psychotherapy*, 51: 372-380.
- Fruggeri, L. (1995). Rischio iatrogeno e livelli di responsabilità terapeutica. *Psicobiettivo*, 3, 11-22.
- Galansino, A. (Ed.) (2018). *Marina Abramovic: The cleaner*. Venezia: Marsilio.
- Goldenberg H, Goldenberg GI. (2009). The revolution and evolution of family therapy and family psychology. In J. H. Bray, & M. Stanton (Eds.) *Family Psychology*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Kerr, M. E., Bowen, M. (1988). *Family evaluation: An approach based on Bowen theory*. New York: Norton.

- Lambert, M. J., Ogles, B. M. (2004). The efficacy and effectiveness of psychotherapy. In M. J. Lambert (Ed.), *Handbook of psychotherapy and behavior change* (5th edition). New York: Wiley & Sons.
- Lebow, J. (2019). Editorial: Social justice in family therapy. *Family Process*, 58, 3-8.
- Maturana, H. R., Varela, F. J. (1980). *Autopoiesis and cognition: The realization of the living*. Dordrecht: Reidel.
- McAleavey, A. A., Castonguay, L. G (2015). The process of change in psychotherapy: Common and unique factors. In O. C. G. Gelo, A. Pritz, B. Rieken (Eds.), *Psychotherapy research: Foundations, process, and outcome*. New York: Springer.
- McDowell, T., Kundson-Martin, C., Bermudez, J.M. (2019). Third-order thinking in family therapy: addressing social justice across family therapy practice. *Family Process*, 58, 9-22.
- McNamee S., Shawver L. (2004). Therapy as social construction. In: T. Strong, D. Paré (Eds.) *Furthering talk: Advancings in the discursive therapies*. Boston: Springer.
- Melchert, T. P. (2015). *Biopsychosocial practice: A science-based framework for behavioral health care*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Mikulincer, M., Shaver, P.R. (2012). An attachment perspective on psychopathology. *World Psychiatry*, 11, 11-15.
- Miller, S. D., Duncan, B. L., Hubble, M. A. (1997). *Escape from Babel: Toward a unifying language for psychotherapy practice*. New York: Norton.
- Norcross, J. C., Lambert, M. J. (2011). *Evidence-based therapy relationships*. In J. C. Norcross (Ed.), *Psychotherapy relationships that work: Evidence-based responsiveness* (2nd edition). New York: Oxford University Press.
- Paris, J. B. (2013). *Psychotherapy in an age of narcissism: Modernity, science and society*. New York: Palgrave MacMillan.
- Real, T. (1990). The therapeutic use of self in constructionist/systemic therapy. *Family Process*, 29, 255-272.
- Siegel, D.J. (1999). *The developing mind*. New York: Guilford.
- Sprenkle, D. H., Davis, S. D., Lebow, J. L. 2009. *Common factors in couple and family therapy: The overlooked foundation for effective practice*. New York: Guilford Press.
- Stern, D. N. (2004). *The present moment in psychotherapy and everyday life*. New York: Norton.
- Stephens, A., Taket, A., Gagliano, M. (2019). Ecological justice for nature in critical systems thinking. *Systems Research and Behavioral Sciences*, 36, 3-19.
- Tramonti, F. (2019). Steps to an ecology of psychotherapy: the legacy of Gregory Bateson. *Systems Research and Behavioral Science*, 36, 128-139.
- Tramonti, F., Fanali, A. (2015). Toward an integrative model for systemic therapy with individuals. *Journal of Family Psychotherapy*, 26, 178-189.
- Walsh, F. (2003). Family Resilience: a framework for clinical practice. *Family Process*, 42, 1-18.
- Walsh, F. (2012). *Normal family processes: Growing diversity and complexity* (4th edition). New York: Guilford.
- Wampold, B.E. (2015). How important are the common factors in psychotherapy? An update. *World Psychiatry*, 14, 270-277.
- Wampold BE, Imel ZE. (2011). *The great psychotherapy debate: The evidence for what makes psychotherapy work* (2nd edition). Florence: Routledge.
- Westen D, Novotny CM, Thompson-Brenner H. (2004). The empirical status of empirically supported psychotherapies: assumptions, findings, and reporting in controlled clinical trials. *Psychological Bulletin*, 130, 631-663.
- Whitaker, C. A., Malone, T. (1953). *The roots of psychotherapy*. London: Blakiston.

- World Health Organization. (2013). *Mental health action plan 2013-2020*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization and Calouste Gulbenkian Foundation. (2014). *Social determinants of mental health*. Geneva: World Health Organization.

Gregory Bateson¹

Epistemologija organizacije²

Terapevti, ki izvajajo TA (transakcijsko analizo), pripovedujejo zgodbe. Menim, da za to najbrž obstajajo razlogi. Ker je vaš vodja že pripovedoval zgodbe o meni, naj odgovorim še z eno, namreč zakaj ljudje, ki izvajajo TA, pripovedujejo zgodbe. Pravijo, da je živel mož, ki je imel velik računalnik, in je želel vedeti, ali bodo računalniki sploh kdaj razmišljali kot ljudje. Zato ga je sprogramiral, da razišče to vprašanje in nanj odgovori. Računalnik je ropotal, dredral, končal svoja preračunavanja in končno napisal odgovor na košček papirja. Mož je stekel ponj. Na papirju je bilo napisano: »To me spominja na zgodbo.«

Ni naključje, da terapevti, ki izvajajo TA, in včasih antropologi pripovedujejo zgodbe. To izvira iz dejstva, da je mentalni proces, mišljenje ali karkoli, kar označimo z besedo »mišljenje«, tako kot človeško bitje dejansko sestavljeni iz tkanja, primerjanja, ustvarjanja, mešanja in obdelovanja zgodb. To je tisto, kar bomo danes tukaj počeli. In iz tega je sestavljena psihoterapija, mišljenje in celo evolucija, če človeško bitje razumemo kot nekoliko spremenjeno antropoidno opico.

Prav tako nagovarjam spoštovanega Erica Bernea, klasicista, enega redkih meni znanih ljudi, ki je črpal iz klasične grščine. Ni znal le črkovati, česar se naučiš v britanskih javnih šolah, ampak je grška besedila dejansko znal uporabljati kot vir informacij. Grki so vedeli veliko o zgodbah, ki smo jih skorajda pozabili. Ne smete pozabiti, da živimo v zelo dekadentnem času, ki dejansko nujno potrebuje veliko psihoterapije, o kateri teče naš pogovor.

Grki so vedeli, da so prave zgodbe od začetka do konca zlepiljene in zgrajene iz tega, kar so poimenovali *ananke*, to je iz nuje. Če na primer začnemo pri Atreusovi ženi, ki je spala s Thyestesom, lahko nato do finala Ajshilove trilogije Oresteja spremljamo tri generacije groze. To je nekaj, česar v naših zgodbah dejansko ne zahtevamo več. Da, značilnost velikih zgodb je cement nepretrgane *ananke*, ki jih drži skupaj. Toda v večini našega mišljenja imamo komaj kaj občutka za nujo, brez česar pa zgodbe postanejo zabava.

Zabava je zelo nevarna droga, ki navidezno za hip pozdravi različne vrste dolgčasa in depresije, ampak te dejansko zasvoji. Nekaj ur pozneje te pusti še bolj zdolgočasenega in bolj potrtega, kot si bil prej. Če kdo od vas trpi zaradi depresije ali dolgčasa, odločno svetujem izogibanje zabavi. Brčnite v TV ekran in začnite brati klasično književnost, kjer nuja kot rdeča nit povezuje zaplete, pa naj bodo še tako strašni. Zabava je ena od smrti civilizacije. Ali pa je vsaj zelo resna bolezen civilizacije, ki v sedanjem času ni redka. Če primerjate Ajshila in Sofokleja iz začetka nam znanih, do danes ohranjenih zbirk grških tragedij, z Menandrom na koncu, boste natančno razumeli, kaj mislim: v 100 do 150 letih je umetnost, ki je imela religiozni pridih, postala neke vrste neumnost sobotnih večerov. Zabava bo požrla religijo, pogolnila bo umetnost, uničila bo vsak resen napor,

¹ To je predavanje v čast spominu na utemeljitelja transakcijske analize Erica Bernea, ki ga je imel Gregory Bateson na Jugovzhodnem inštitutu (Southeast Institute) marca 1977.

² © Southeast Institute. Angleško verzijo je uredil Graham Barnes, poslovenil pa Miran Možina. V angleščini je bilo predavanje prvič objavljeno v Transactional Analysis Journal, 27(2), April 1997, str. 138-145.

da bi razumeli človeško usodo in človeške dileme. Zato smo danes tukaj. Torej ne bomo poskušali biti zabavni.

Naše *ananke* – naše nuje sedanjega časa – se zgoščajo v naših prepričanjih. To je zelo čudna zadeva. Prepričanja niso samo to, kar beremo v časopisu na najbolj očitni ravni, ampak na tisti ravni pod njo. Zakaj so strukturirana na tak način? Kaj zares verjamemo o nekem hotelu, industriji, narodu, vojski, osebi, družini?

Imamo veliko število zelo dobro sprejetih, precej nezanimivih prepričanj. Prepričani smo, da je preferenca prenosljiva. To pomeni, da će daste prednost A pred B in B pred C, boste seveda dali prednost A pred C. Pogosto to ni res, ampak mi verjamemo, da je. Dejansko verjamemo, da imajo biološka bitja (in mi spadamo mednje) različne zgradbe, tako kot če je A boljši od B in je B več od C, A več od B, B več od C, potem je A dober, B slabši, C še slabši in A veliko boljši od C. (Opomba urednika: Bateson razpravlja, kako se nagibamo k razmišljanju s pojmi velikosti; tako da namerno preklaplja med »boljši« in »več«.)

To delno drži pri denarju. To pomeni, da ima \$1,001.00 prednost pred \$1,000.00. In to se celo nadaljuje pri večjih vsotah. Kolikor je meni znano, to ne drži za nobeno biološko potrebo, ki jo poznamo. Če potrebujete kisik, kar vsekakor drži, je preveč kisika strupeno. Če potrebujete vodo, kar tudi drži, je preveč vode strupeno. Enako velja za proteine, kalcij, vitamine, ljubezen, sovraštvo in celo psihoterapijo. Ničesar takega ne obstaja, da v kolikor je več dobro, potem bo še več tega gotovo še boljše. V naravi organizma je, da skuša doseči optimum in ne maksimum. Mi pa verjamemo prav nasprotno. Naše prepričanje je okvir za našo *ananke*, za našo nujo, za zaplet, katerega del smo.

Nadalje smo prepričani, da je duh ločen od telesa. Gre za zelo čudno prepričanje, ki je gotovo mučilo človeški rod že pred začetki zgodovine. Spomnimo se jamskih slik, tistega čudnega čarovnika z jelenovim rogovjem na glavi, kot neko vrsto maske v znani jamski poslikavi v Aurignacianu. Ta kaže, da je bil človek že v tistem obdobju močno razcepjen v sebi in med sabo ter svojim telesom. Ta razcep je rasel, se prerinil skozi različne civilizacije in dosegel vrhunc z Descartesom, ki je uveljavil dualizem duh-telo. Bodite pozorni, da gre za istega Descartesa, ki je izumil kartezijanski graf, ki ste se ga učili v šoli: pravokotni prostor med absciso in ordinato, v katerega narišete črto. Ta predstavlja kvantitativno obnašanje neke spremenljivke. Zelo pameten izum, toda poguben. Če ločite duh in snov (in trdite, da je nekaj ločenega ali transcendentnega, da ima svoj lasten red obstoja), ostanete z materijo. Odstranili ste vzorec in kvalitativne spremenljivke. Ostane vam kvantiteta. Velikanski poudarek znanosti na kvantiteti, ki je dejansko pravilna ali napačna na ravni, na kateri znanost podaja svoje trditve, je izkrivljanje univerzuma, ki je bilo ustvarjeno z očiščenjem materije in z izrivanjem duha ven kot nepomembnega. Tako dobimo kvantitativno znanost in njene izjemne dosežke. Verjetno nas bo to ubilo. Če pogledate celo fizike 19. stoletja, preden je fizika postala tako resna znanost (ljudi, kot je na primer William Crookes), in če berete Darwinovo evolucijo, boste opazili ves ta napor 19. stoletja, ki poskuša izriniti duh iz pojasnjevalnega postopka. Rezultat je nezadovoljiv. Opazili boste, da vaši vodilni fiziki sprašujejo po nasvetih spiritualistične medije, da bi lahko prejeli sporočila od svojih pokojnih tet. Čisti materializem postane neznosen. To je del zapleta zgodbe, v katerem se znajdete, če sprejmete predpostavko o ločnosti duha in materije.

Kar razvijam v svojem predavanju, so zapleti, ki nastajajo na temelju epistemoloških

predpostavk. Zato naj nadaljujem s tistim, ki je tesno povezan z razcepom med duhom in materijo. Ta pravi, da »vi lahko vidite mene in jaz lahko vidim vas«. To ne drži! Moja slika nastane zaradi čudežnega procesa in sam bog ve, kako se ustvari. Vendar na svoji sliki lahko vidim tisto rumeno obleko. Lahko vidim te modre proge, to rdečo in oranžno barvo itn. Ne mislite si, da je ta slika, ki jo imam o vas, vi, ali da je slika, ki jo imate vi o meni, jaz. Korzybski opozarja, da zemljevid ni teritorij. To so zemljevidi, ki nastajajo v skoraj popolnoma nezavednem procesu. Zakoni zaznavanja so taki, da lahko opazujemo rezultat, toda nikoli procesa. Svoje procese zaznavanja lahko spremingnjate le z veliko krvi, znoja in solz. Lahko se pripravite do tega, da odpravite optične iluzije, ki ste jim verjeli pred tremi meseci. To je stvar prakse in urjenja. Lahko se naučite videti stvari »bolj take, kot so«. Toda še vedno ne boste vedeli, kako vam je to uspelo. Te zadeve nimate pod hotnim nadzorom. Le z večmesečnim delom ter z veliko znoja in urjenja, lahko spremenite svoj mentalni proces. Je približno enako zahtevno kot učenje novega glasbenega dela na klavirju in približno enako nezavedno. Lahko kritizirate, lahko rečete, da je pravilno ali napačno, toda dejanskega procesa, s katerim se zaznavanje in delovanje povežeta, v celoti ne dojamemo. Morda je to zelo dobro.

Imamo torej cel niz varljivih predstav. Omenil sem le tri. Prva je, da će je nekaj dobro, je več boljše. Druga je, da je duh ločen od telesa. In tretja je, da lahko veste, kako zaznavate.

Če vam zagotovijo dobro tehnologijo, je dovolj, da vas motivirajo za uničenje sveta in tehnologija vam bo to omogočila. Enak niz idej vas bo prav tako motiviral, da izboljšate tehnologijo, kakor hitro zmorete.

Mimogrede, obstaja še ena pomembna zmota, na katero sem nedavno naletel v pogovoru z genetikom, ki se je nameraval igratičkati z vašo DNK. Trdil je, da je evolucija to počela dve milijardi let. Da. Toda to ne pomeni, da je to, kar je naredila evolucija v dveh milijardah let, nekaj, kar bi lahko naredili v sto letih. Proses, izpeljan z drugačno hitrostjo, ni enak proces. To je zelo pomembna misel za tiste, ki govorijo o procesu kot dozorevanju, razvoju, rasti itn. To velja za vse družbene spremembe. Ena od stvari, zaradi katere danes trpimo, je velikanska hitrost družbenih sprememb. Celo najboljše stvari se dogajajo prehitro.

Naj sedaj po splošnem pregledu treh predpostavk (kar zahteva, da jih preverimo pri nas samih, in vi ste ena od skupin, ki je na to pripravljena in je zato vredna resnega pogovora), na katerih bom gradil zgodbo tega predavanja rahlo skrenem in omenim, kaj smo počeli v Palo Altu pred skoraj 20 leti, ko smo oblikovali teorijo dvojne vezi in sorodne stvari. To nam bo pomagalo, da preučimo, kaj se dogaja, ko je duh del celotnega dogajanja; ko vemo, da je posameznik v določeni meri izmišljotina in da so preference nepresnosljive itn.

Naj vam opišem tri paradigm dvojne vezi. Prvo je Bertrand Russell poimenoval paradoks abstrakcije. Naj jo predstavim v obliki zgodbe. Ta filozof je oblikoval razrede. Rekel je: »Obstaja razred stolov, razred miz, razred mikrofonov itn.« Opazil je, da v trenutku oblikovanja nekega razreda prav s tem dejanjem ustvaril drugi razred ne-stolov, ne-mikrofonov, ne-miz itn., kar je bil to razred nečlanov prvega razreda stolov, mikrofonov, miz itn. Opazil je, da razred mikrofonov ni mikrofon, vanj ne moremo govoriti. Razred stolov ni stol, na njem ne moremo sedeti. Razred slonov ne daje zvoka. Rekel je: »Obstaja nekaj razredov, ki niso člani samih sebe.« Vendar je opazil, da je njegov razred »nemikrofonov« kot nemikrofon član samega sebe. In razred idej je gotovo ideja in je videti kot član samega sebe. In je rekel: »Imamo razrede razredov. Ko se vzpenjamo po

lestvi abstrakcije, pridemo do razredov razredov. In eden od teh razredov razredov ima člane, ki so člani samega sebe, in drugi ima člane, ki niso člani samega sebe. Razred slonov ni član samega sebe. Razred idej je član samega sebe.« Vprašal je: »Ali je razred razredov, ki niso člani samega sebe, član samega sebe?« Ugotovili boste, da je odgovor: »Če da, potem ne,« in »Če ne, potem da.« To je bil tavtološki osnutek, na katerem je prvotno temeljila teorija dvojne vezi.

Naj vam opišem drugo paradigmo dvojne vezi. Vzel jo bom iz *Alice v čudežni deželi: Skozi ogledalo* Lewisa Carolla. Gre za biologijo kruha in metulja. Mislim, da gre za Lewis Carollovo ironično karikaturo Darwinove evolucije ali Darwinove naravne selekcije. Zgodba je takšna. Alice je v železniškem vagonu. Zasliši brenčanje in ugotovi, da je komar, ki ji govorji, da ji bo pokazal žuželke skozi ogledalo: tam, kjer nimajo metuljev (angl. butterflies), ampak kruh (angl. bread) in muhe iz masla (angl. butter-flies) (Opomba prevajalca: tukaj gre za besedno igro v angleščini, ki jo je nemogoče prevesti v slovenščino). Alice vidi vzorec kruha (angl. bread) in muho iz masla (angl. butter-fly). Ima krila, narejena iz tanke rezine kruha in masla na angleški način in njegova glava je narejena iz kosa sladkorja. Alice sprašuje kot pri vsaki žuželki: »Od česa živi?« In komar odvrne: »Od čaja s smetano.« Na tem mestu je Alice opazila težavo, namreč da se bo njegova glava raztopila v njegovi hrani. Torej vpraša: »Kaj se zgodi, če ne najde ničesar?« Komar odvrne: »Umre.« Alice reče: »To se mora dogajati precej pogosto.« Komar odgovori: »To se zgodi vedno.«

Kar je tu Caroll opisal, je prilagoditev. Primer kruha in metulja ni popolnoma ustrezan, ker vemo, da je statičen. Nastane iz nič. Težko si je predstavljati njegovo evolucijo. Vendar ima velik del evolucije to značilnost, da postane spremembra, ki predstavlja prilagoditev v eni smeri, smrtonosna, ker sproži drugo značilnost bitja iz sistema, ki se ne more prilagoditi na to spremembo.

Nedavno smo na kalifornijski univerzi razpravljali o problemu laboratorijskega Lawrence. To so laboratoriji atomske fizike, ki se ukvarjajo tudi z manj zaželenimi uporabami atomske fizike, kot so bombe in drugo. Toda sistem je odvisen od izdelave teh bomb. Ni le odvisen na ravni laboratorijski univerze ali dela posameznega industrijskega koncerna, temveč na nacionalni in mednarodni ravni ter verjetno na ravni posameznikov. Da bi prenehali početi, kar je postal naša zasvojenost, je v bistvu problem dvojne vezi. Ali ste pripravljeni oziroma ali ste sploh zmožni, da se spoprimete z agonijo abstinenčnih težav, da bi dosegli nekoliko daljše začasno bivanje na zemlji? Ali bi rajši, da vas odnese k vragu na gobastem oblaku in nočete trpeti zaradi razkroja družbe, ki bi vključeval prenehanje izdelave atomskih bomb? In to je problem v zvezi z atomskimi bombami, kakor tudi problem alkoholikov.

Poudariti želim, da gre v isti meri za problem dvojne vezi kot tudi za problem kruha in metuljev ali razreda razredov, ki niso člani samih sebe. Vse to spada v isto družino formalnosti (ne natančnih formalnosti, če se smem tako izraziti), ki je značilna za vse te stvari. Je ista družina formalnosti, ki je značilna za probleme, povezane s spremenjanjem osebnosti in za moč ter iznajdljivost, s katerima se ljudje izogibajo temu, da bi jih spremenili dobronamerni spremenjevalci, kot ste vi, kolegi. Vi vsi ste se spremenili, da ste prispeли tja, kjer ste.

Pravzaprav gre za družino t. i. problemov dvojnih vezi. Odprejo ravni organizacije: od vrst do rodu, od razreda do razreda razredov, od takojšnjega dejanja (spiti še en kozarček),

ki kratkoročno olajša abstinenčne težave do bolj oddaljene perspektive. Bolj abstraktna perspektiva lahko pomeni preživetje, bližnja perspektiva pa zelo verjetno smrt. Verjemite mi, da ni šala naenkrat se odreči tobaku. Bolj ali manj nor si še nekaj časa po prenehanju kajenja. Mislim, da sem sedaj s tem zaključil, vendar sem imel najmanj dve leti simptome raztresenosti, ki so bili posledica opustitve tobaka. In družbe so prav tako organizirane kot ljudje in bi se morale soočiti s posledicami odvajanja od zasvojenosti.

Kaj so dejansko koraki in postopki, s katerimi lahko naredimo naslednjo potezo, kjer se pokaže, da smo kruh in metulj, ali da se izdelujejo atomske bombe in da je veliko bolj udobno izdelovati atomske bombe in biti uničen, kot pa opustiti izdelavo atomske bomb in se soočiti z abstinenčnimi težavami? Naj odgovorim z zgodbo o delfinu.

Ko sem prispel na Havaje na t.i. Oceanski inštitut, na katerem so med drugim trenirali delfine za predstave pred občinstvom, sem opazil, da so trenerji, ki so lahko svobodno načrtovali svoje predstave, rekli gledalcem: »Ko bo delfin prišel iz bazena za počivanje v bazen za predstave, vam bom pokazal, kako treniramo delfine.« Na inštitutu so verjeli, da so trenirali delfine po neke vrste Skinnerjevi teoriji. Menim, da še nikoli ni nihče ničesar treniral po Skinnerjevi teoriji, od golobov naprej. Vendar je možno izvajati nekaj, kar izgleda kot Skinnerjeve operacije in deluje. To drži. »Kar bom počel,« je rekel trener, »je to, da bom opazoval delfina, ko pride na prizorišče. Ko naredi tisto, kar želim, da ponovi, zažvižgam s piščalko in označim ta trenutek (s tem označim delfinovo dejanje), potem mu dam ribo. Prišel bo in prosil za ribo. Nato se bo vrnil nazaj, vse ponovil in dobil še en signal z žvižgom in ribo.« Delfin je prišel na prizorišče, naredil to ali ono in vse je delovalo. Približno pet minut je trajalo, da so občinstvu pokazali, da se je delfin naučil nekaj »novega«. Imeli so pet predstav na dan, šest dni v tednu. Očitno je bilo nemogoče, da bi delfin počel enake stvari v vsaki predstavi, ker se v tem primeru ne bi ničesar naučil. Trenerji so bili razumni, pošteni ljudje. Dejansko so vztrajali, da delfin počne nekaj drugega. In delfin se je naučil, da počne nekaj drugega, ko pride pred občinstvo.

To sem si ogledal in komentiral: »Zelo zanimivo! Tu imamo opraviti z učenjem višjega reda ne pa z neposrednim učenjem in pogojevanjem, kot to počnejo v psiholoških laboratorijskih.« Nato smo izdelali načrt in izvedli nov poizkus, ki smo ga tudi ustrezno dokumentirali. Iz morja smo vzeli novega delfina ter ga trenirali s piščalko in z ribo. Potem smo nadaljevali z nizom učnih ur, v katerih je veljalo pravilo, da naj ne bo nikoli nagrajen v učni uri $n+1$ za tisto, za kar je bil nagrajen v učni uri n . Torej ga nismo več nagradili za nekaj, za kar je bil že nagrajen. Moral je narediti nekaj novega.

Tipična učna ura je trajala približno deset minut. Tri četrtine časa je porabil, da je počel, za kar je bil nagrajen v predhodni učni uri. Potem je bolj ali manj naključno naredil nekaj drugega, kar je trener lahko imel za »nekaj novega« in je to nagradil. Delfin je preostanek te učne ure nadaljeval z vedenjem, za katerega je bil nagrajen. V dveh tretjinah naslednje učne ure je to spet ponavljalo, vendar nagrade ni dobil in je postal precej nestrep, kot bi sporočal: »To ni pravično.« Kaj se mu je dogajalo? Ko ljudje rečejo, da nekaj »ni pravično«, je velika verjetnost, da gre za neko vrsto dvojne vezi. Med štirinajsto in petnajsto učno uro se je delfin v bazenih za počivanje zelo razburil. Skakal je iz vode, škropil, se vrtel in obračal. Ko je prišel na prizorišče za petnajsto učno uro, je pokazal dvanajst popolnoma novih vedenj, enega za drugim. Številnih figur še nikoli niso videli, da bi jih kateri izmed delfinov sploh kdaj prej izvedel. To pomeni, da je prišlo do diskontinuiranega preskoka v logičnem tipu učenja navzgor na naslednjo raven. Ob tem bi rad poudaril še dve stvari.

Prvo je bilo to, da delfinove trenerke nismo mogli pripraviti do tega, da bi ubogala pravila. Povedala je: »Če temu delfinu ne dam ribe (ki je ni zaslužil), ga bom izgubila.« To pomeni, da delfin ne bi več verjel, da ga ima trenerka rada. Skrbno je izbrala trenutek, da mu ni vrgla ribe takrat, ko je delfin mislil, da je delal prav, pa ni. Dala mu jo je v določenem »nerelevantnem«, nepomembnem trenutku, da je ohranila odnos z njim. Sicer pa je v ravnanju s situacijami dvojne vezi vedno izziv, kako se povzpeti na naslednjo, višje raven logičnega tipa, kjer lahko pogledamo na težave, v katerih smo se znašli, iz ptičje perspektive. Ta ugotovitev nam odpira zanimive povezave.

Vračam se nazaj na vprašanje, zakaj ljudje v TA nadaljujejo s pripovedovanjem zgodb in nenehno vstopajo v dvojno vez drug z drugim. Ne vem, koliko vas je bilo na sinočnji večerji, ko je bila takšna predstava uprizorjena vsem za zabavo. [Opomba urednika: Bateson se je skliceval na poizpitno večerjo v čast temu, da je Mednarodno združenje za transakcijsko analizo - ITAA potrdilo izpite. Večerjo je spremljalo veliko šal, drugih izrazov humorja in splošne šaljivosti.] V trenutku, ko uspe preskok navzgor, je ena od možnosti, da ugledaš položaj, v katerem si bil prej – ali dejanje, ki je omogočilo preskok – kot neverjetno smešen. Seks je seveda vedno smešen zaradi razlogov, ki so povezani s preskokom. S tem mislim, da predstavlja položaj, v katerem smo bili pred spolnim aktom, nižji logični tip od tistega, ko se vzpnemo na naslednjo raven. To prav tako pomeni, da ima teorija dvojne vezi precej drugačen položaj. Ni samo način razlage vedenja delfinov, ki so se odločili, da so neljubljeni in so na osnovi tega postali rahlo psihični. Je tudi nekaj, kar leži za – kako naj to poimenujem? – bolečinami abstinence, če poskusiš prekiniti z zasvojenostjo z nenadno popolno prekinjitvijo.

Prav tako vsebuje neko vrsto formalne razlage, zakaj se ljudje vzpenjajo na gore. Običajno razmišljamo tako, da če si zasvojen z drogo, potem vzameš nov odmerek, kar bo odpravilo simptome. Prav tako je običajna predstava, da se med vzponom na goro usedeš pod drevo in pojš svoje kosilo. Toda človeški rod iz neznanega razloga vztraja pri vzpenjanju na goro (in s tem pri povečanju bolečin v rokah, nogah in drugih delih telesa) do neke vrste zmage, ki je zelo čudna. V formalnem smislu tega ne bi smeli resnično imenovati zmaga. Ni zmaga A nad B. Seveda ni zmaga duha nad materijo, kar je, kot sem že utemeljil, nesmiseln način govorjenja.

Predstava o premoči duha nad materijo napeljuje na to, da ima duh moč, ampak moč je fizična lastnost. Podobno bi lahko rekli, da obstaja »pokorčina materije duhu«, kar bi pomenilo, da ima materija mentalno lastnost. Da bi se duh in materija srečala v kakšni takšni lastnosti, ju morate zamenjati. Ob tem pa lahko spoznate, da je v celotnem diskurzu o premoči duha nad materijo, nekaj absurdnega.

Ampak ti alpinisti plezajo kar naprej in naprej ter gredo včasih celo v smrt, in ta disciplina (ali je to prava beseda? Ne poznam prave besede.) ima osrednje mesto v celotni naravi človeškega bitja. Če se dejansko popolnoma rešite te precej čudne neresničnosti, je alpinizem zares neresnično početje, ali če se podredite disciplini in postanete učitelj transakcijske analize, ali čemurkoli že, ali če se sam posvetim disciplini javnega nastopanja na odru in govorjenja, kot počnem ravnokar. Toda zdi se človeško in morda celo človeško nujno vztrajati v takšnih stvareh. Videli boste, da je človeško nujno vzdržati v takem početju, ker obstaja učenje in brez dvoma obstaja prenos in posploševanje učenja, tako da imajo tisti, ki se naučijo smejati situacijam dvojne vezi, ali tisti, ki se naučijo prenašati muke alpinizma, dejansko določene prednosti in določene življenske radosti, ki jih drugi ljudje nimajo.

Diskusija

Bateson: Poglejmo, na kaj lahko še navežemo v diskusiji.

Vprašanje (V): Sem v svoji lastni dvojni vezi. Obtičal sem pri delfinu. Ali je delfin dobil 12 rib?

B: Ne.

V: Nisem razumel dileme trenerjev. Zakaj so poskušali delfinu dati 12 rib?

B: Nezaslužene ribe? Vedeti morate, da je šlo za psihološki poskus in v takih poskusih obstajajo določena pravila, ki nimajo zveze z medsebojnimi odnosi sesalcev. Pravilo igre je bilo, da naj bi bil delfin nagrajen za eno vedenje v vsaki učni uri in to vedenje naj bi bilo drugačno od tistega, za katerega je bil predhodno nagrajen. Delfin nastopi, naredi nekaj novega in je nagrajen za to. Potem delfin izvede 11 novih stvari in ne dobi nagrade. In v sledečih učnih urah se je delfin moral naučiti izvesti samo eno novo stvar v vsaki učni uri. Psihologi so zelo radovedni ljudje. Inštitucija je verjela, da uporablajo Skinnerjeve tehnike, tako da je bila glavna trenerka *persona grata*, ko je obiskala Skinnerjeve laboratorije, da bi videla golobe. Dovolili so ji tudi, da o golobih posname film. Tudi na osnovi tega, kar je napisano v objavljenih delih, je dejstvo, da se doktorji znanosti, ki so pisali urnike poskusov, nikoli niso smeli dotakniti golobov. Edina, ki se jih je dotikala, je bila gospa z velikimi rokami, v katerih so golobi medleli od ljubezni. Tako da, »Zidovi niso še zapor/ in tudi ne rešetke ...« Drugih verzov ne znam. Ali se jih spomnите? [Opomba urednika: ostalo je: »misli so nedolžne in tihe / to je samota / če bi imel svobodo v svoji ljubezni / in v svoji duši, sem svoboden / sami angeli lebdijo zgoraj / uživajte takšno svobodo«] (Richard Lovelace: *To Althea: From Prison*). Toda »ljubezen bo našla način«.

V: Lahko malo podrobnejše razložite, zakaj mislite, da Skinnerjeva metoda ni delovala?

B: Ne, tega nisem rekel. Poudaril sem, da deluje, a se nikoli ne ujema z lastno teorijo. Višja raven logične abstrakcije, ki jo sporočajo roke te ženske, v poročilo o poskusu ni vključena. Kar se je zgodilo, je večnivojski pojav, ne pa samo ena raven, kot Skinner ideološko dokazuje

V: In seveda njegova dela in ideologija ustvarijo veliko zadrego za B. F. Skinnerja, kajti vsi mislijo na golobe.

B: Da, drži.

V: Kako se Bog prilega v vaš koncept univerzuma?

B: Bog? Sledim pravilom Anonimnih alkoholikov, ki pravijo, da si predstavljam Boga tako, kot si ga želiš, da bi bil. In to počnem približno tako: najprej se vprašam, kako si predstavljam, da sem? Mislim, da se ne končam s kožo (hotel sem šolsko tablo za svoje predavanje, pa je nisem uporabljal. Sedaj jo lahko uporabim.). Nujnost percepциje je, da če na tablo narediš »tako« (Bateson s kredo naredi veliko piko na tabli) in položiš prst na to, tega ne boš čutil. Če pa potujem s prstom po njej lateralno, jo še zmeraj lahko čutim, dokler je skoraj ni več. Tu pa izgine. Prst pomikač čez piko in jo zaznaš z občutkom za dotik. To pomeni, da je v našem mentalnem življenju vse, kar predstavlja njegovo vsebino, novica o razliki. Novico o razliki pa sprejmemo tako, da jo spremenimo v dogodek v času. Zato pravim, da je mišljenje zame – oziroma moje mišljenje je zame – celotna mreža stvari, ki nosijo razlike, ki me lahko dosežejo kot novica o razlikah.

Metaforično rečeno, luno lahko vidim, če podobno kot s prstom, podrgnem z očesno

mrežnico po nebu. Je del moje mentalne opreme, prav takšen del kot nevroni, po katerih novica potuje, ali kot končni organi, ki jo sprejmejo, ko se v njih porodi razlika. Torej moj duh ni nekaj zaprtega znotraj mene. Veliko ga je znotraj, veliko pa tudi zunaj mene. Je v knjigah. Je v zapiskih. Je v mojih petih prstih, če jih uporabljam za štetje, da računam z njimi. S tem pogledom na samega sebe se lahko vprašam: »Kaj se dogaja v tem trenutku, ko se vi in jaz pogovarjam?« Očitno je moje početje, ki ga je pobrala vaša zaznava, del vas. In vaše početje, ki ga je pobrala moja zaznava, je del mene. In obstaja velikansko prekrivanje v naših dveh duhovih. Tako da ni nerazumno govoriti o »duhu, ki ga med seboj delimo«. To ni čudežen, ampak zdravorazumski pojav. Sploh ne govorimo o »nadnaravnem«. Če greste na izlet k jezerom ali v nacionalni park, boste ugotovili, da ste tam v podobnih mrežah, po katerih potujejo razlike in novice o razlikah. Da je tam vrsta duha, ki je ekologija jezera ali ekologija gozda, vključno s tistim, kar prinesete s seboj in je lahko delno tudi nadležno, ne popolno asimilirano. To vrsto širšega duha sem v nekem smislu pripravljen imenovati Bog, ko doseže dovolj velike razsežnosti. Bodite pozorni, da se ta Bog razlikuje od bolj običajnih predstav o Bogu v tem, da običajni Bog ne more postati blazen. Ekobog, ki sem vam ga približno skušal opisati, pa lahko zblazni, če ga dovolj trpinčimo. In to je zelo nevarna značilnost Ekoboga. Kajti, kot veste, so lahko zblazni ljudje zelo zlobni.

V: Kakšna je vaša napoved za zahodno civilizacijo?

B: Najprej bi rekel, da ji je treba dati čas, čemur fiziki pravijo razpolovna doba. S tem mislim na oceno, kako dolgo od tega trenutka se zdi verjetno, da bo sploh minilo do, recimo, nečesa bolj resnega, kot je uničenje nekega naroda ali skupine narodov, kar je ekološko nepomembno. Drugi bodo namreč nadaljevali in bodo znova zagrešili enake napake. In nič posebnega se ne bo zgodilo.

Ampak če pride do nečesa bolj resnega, npr. do uničenja planktona ali ledenikov na Antarktiki, do izpustitve virusov in bakterij, ki jih izdelujejo za biološko vojskovanje, bi utegnilo imeti hude posledice, tako da predvidevam razpolovno dobo manj kot 50 let ali celo tako malo kot 20 let (kaj mislite vi?) do velike katastrofe.

V: Kaj pa možnost čisto male nesreče?

B: »Ne s pokom, ampak z jokanjem« [T. S. Eliot]? Morda. Morje je zelo posebna stvar. Ljudje imajo skoraj popolnoma napačno sliko o naravi morja. Mislijo, da se nenehno meša samo. Pa se ne. Veliko bolj točna je predstava, da je morje narejeno iz zelo velikih vodnih mas, ki v širino ali v premeru merijo 200 do 300 milj. Te mase se na splošno ne mešajo med sabo, ker ne obstaja dovolj velika žlica, da bi jih premešala. Veter meša na površini od 6 do 9 metrov, ampak ne zelo daleč. Ko bodo z eksplozijami atomskih bomb na Aljaski razbili skale, se bo počasi premikajoči tok onesnažene vode, ki prihaja od zahodne obale ZDA do Santa Barbare, premaknil kot celota. Potem le-ta seveda ne bo uničila samo svojega planktona, temveč tudi na dnu živeče organizme, ki se ne selijo, ko se voda premika. In morje ima na splošno to značilnost, da se ne meša. Premika se v relativno integriranih enotah. Mislim, da bi lahko imel propad planktona zelo resne posledice. Toda to ni problem tiste vrste, ki bi bil pomemben za transakcijsko analizo.

Gregory Bateson¹

Epistemology of organization²

It seems that TA (Transactional Analysis) people tell stories. I think there are probably reasons for this. Since your leader has been telling stories about me, let me reply with a story about, perhaps, why TA people tell stories. It is said that a gentleman, who owned a large computer, wanted to know whether computers would ever think like human beings. So he programmed the computer to investigate this question and reply to it. The computer thumped and bumped and went through its actions and finally wrote an answer on a piece of paper. The man ran to get the piece of paper. He found written on the paper these words: "That reminds me of a story."

The point is that it is not an accident that TA people, and sometimes anthropologists, tell stories. It arises from the fact that mental process, thinking like a human being, or indeed thinking like anything that one is willing to dignify with the word "thinking," does in fact consist of weaving, comparing, creating, muddling, and otherwise maltreating stories. That's what we are here to do. This is what psychotherapy consists of. It is what thinking consists of. It is probably what even evolution consists of — if you consider, say, the human being as the plot of an anthropoid ape, somewhat distorted.

I also speak to the honored Eric Berne who was a classicist, one of the very few people I have ever known who had use of Greek. I mean, not just able to spell it out and the sort of thing you learn in the British public schools, but actual use of Greek texts as a source of information. The Greeks knew a great deal about stories that we have almost forgotten. You have to remember that we live in a very decadent age which really badly needs a lot of psychotherapy, which is the subject of our talk. The Greeks knew that proper stories are structured and glued together from beginning to end by what they call *ananke*, by necessity. That if you start off at the beginning of the story with the wife of Atreus going to bed with Thyestes, you will then work down through three generations of horror to the finale of Aeschylus' Orestes trilogy. That is something which we no longer really demand in our stories. Yes, great stories perhaps have a cement of an *ananke* running through to hold them together. But we scarcely have a sense of necessity in most of our thinking and without that you see stories become entertainment.

Entertainment is a very dangerous drug, which seems for the moment to cure various sorts of boredom and depression, but which in fact is addictive; it leaves you a few hours later more bored and more depressed than you were before. If any of you should suffer from depression or boredom, I very strongly recommend you to avoid entertainment. Kick the TV in the face, and go to the classics where there is necessity running through the plots, however terrible those plots may be. Entertainment is one of the deaths of civilization. It is at least a very serious disease of civilization; it is not a rare disease at the present time. If you compare Aeschylus and Sophocles at the beginning of our known

¹ This was Inaugural Eric Berne Lecture in Social Psychotherapy of Gregory Bateson at the Southeast Institute in March 1977.

² © Southeast Institute. Edited by Graham Barnes. First published in Transactional Analysis Journal, 27(2), April 1997, pp. 138-145.

surviving collection of Greek tragedies with Menander at the end, you will see exactly what I mean: A quasi-religious art became a sort of Saturday evening post-silliness in something of the order of a hundred years, or a hundred and fifty years. Entertainment will eat up religion; it will eat up art; it will eat up any serious effort to understand the human destiny, the human dilemmas. That is what we are here for tonight. So we are not trying to be funny.

Our *Ananke* — our necessities as of the present time — center around our beliefs. This is a very curious matter. The beliefs are not just what you read in the newspaper at the top level of what the newspaper tells you, but at the next level down. Why is it structured that way?

What do we really believe about a hotel, an industry, a nation, an army, a person, a family?

We have quite a number of very well accepted, rather uninteresting beliefs. We believe that preference is transitive, that if you prefer A to B and B to C, you will of course prefer A to C. It is often not true, but we believe it is. We believe, in fact, that biological creatures (and we are of that kind) have various structures such that if A is better than B and B is more than C, A more than B, B more than C, A is good, B is less good, C will be less good and A will be much better than C. (Editor's Note: Bateson is discussing how we tend to think in terms of magnitude; thus he intentionally switches between "better" and "more".)

This is true apparently, partially, of money, that \$1,001.00 is to be preferred to \$1,000.00. And this goes on even for larger sums. It is — as far as I know — not true for any biological need that you can think of. If you want oxygen, and you do, too much oxygen is toxic. If you want water, and you do, too much water will be toxic. The same goes for proteins, calcium, vitamins, love, hate, and even psychotherapy. There is nothing of which if more of it is good, then still more will surely be better. It is of the nature of being an organism that we go for optima and not for maxima. However, we believe to the contrary and our belief is the setting for our *Ananke*, for our necessity, for the plot of which we are a part.

Then, we believe that the mind is separate from the body. This is a very strange belief which has pestered the human race certainly from before the beginnings of history. If you think of the cave paintings: that silly sorcerer with antlers on his head, a sort of mask in a very well-known Aurignacian cave painting, suggests that already in Aurignacian times man was sort of split wide open between himself and himself, or himself and his body, or his body or something. That split has grown and twisted through the civilizations of man and reaches a sort of climax with Descartes and the mind-matter dualism. Notice that it is the same Descartes who invented the Cartesian graphs — those square things you make at school and you draw a line on them. The line represents the quantitative behavior of some variable. A very ingenious device, but disastrous. If you take mind away from matter (and say it is something separate or transcendent — that it has its own order of being), you are left with matter. You have taken away pattern and qualitative variables. You are left with quantity. The whole enormous emphasis of science upon quantity, which is in fact true or false at the level at which science makes its statements, is a distortion of the universe which has been created by purifying matter down and by pushing mind out of the relevance at the given moment. So we get quantitative science and its very noble achievements. It will probably kill us. If you look at even the 19th century

physicists, before physics became so serious (people like William Crookes, for example), and if you read Darwinian evolution, you will see this whole effort of the 19th century to try to push mind out of the explanatory operation. If you do that, you will end up with something that is quite unsatisfactory. You will find your leading physicists going off to consult mediums to get messages from their deceased aunts. The pure materialism becomes intolerable. That is a part of the plot of the story that you engage in if you accept the premise of the separation of mind from matter.

What I am building up are the plots. Then there is the plot which is very closely related to this mind-matter split which says that "you can see me and that I can see you." No! I have a picture by some miraculous process. The Lord alone knows how I make such pictures. But on my picture I can see that yellow dress. I can see these blue stripes, that red and orange, and so on. Do not think that this picture which I have of you all, is you; or that the picture which you have of me, is me? Korzybski pointed out that the map is not the territory. These are maps which you make with almost total unconsciousness of the process of making them. The laws of perception are, approximately, that you can contemplate the product but never the process. With long blood, sweat and tears, you can make alternation in your perceptive processes. You can render yourself not subject to optical illusions which you were subject to three months ago. This is a matter of practice and drill. You can learn to see things "more as they are." But you still do not know how you did it. The matter is not under voluntary control except with this sort of three-month latent period of work, and sweat and drill to change your mental process. It is about as difficult as learning a new piece on the piano and about as equally unconscious. You can criticize; you can say it is right, it is wrong; but the real process by which the perception and the action come together is by and large beyond us. Perhaps, it is a very good thing.

Here we are with a whole series of fallacious notions. I mentioned only three: The notion that if something is good, more is better; the notion that mind is separate from body; and the notion that you can perceive.

Granted a good technology, those are enough to motivate you to destroy the world, and the technology will make it possible for you to do so. The same set of ideas will also motivate you to improve the technology as fast as you can. (That's another rather important fallacy, by the way, which I ran into the other day with a geneticist who was going to monkey with your DNA. He says evolution has done this for two billion years. Yes. But that does not mean that what evolution did in two billion years is something which could, conceivably, be done in a hundred years. A process done at a different speed is not the same process. A very important thought for those who would talk about process as maturation, growth, and so on. And all social change: One of the things we suffer from is the enormous speed of social change at the present time. Even the best things come too fast.)

So, let me now, from that outline of the three premises upon which our story is to be built (unless we take a tumble to ourselves as they say, and this is one of the groups that is going to take a tumble to itself and, therefore, worth talking to), go sideways into what we did in Palo Alto nearly 20 years ago with double-bind and related things, to consider what sort of a business it is when mind is part of the whole business; when we know that the human individual is in some degree a fiction; when we know that preferences are intransitive, and so forth.

Let me give you three paradigms of the double bind. Paradigm one is Bertrand Russell's original spelling out of the paradoxes of abstraction. Let me put it in the form of a story. A philosopher made classes. He said, "Let there be a class of chairs, a class of tables, a class of microphones, and so forth." He observed that the moment he made a class — by that very act—he made a second class of non-chairs, non-microphones, non-tables, and so on, which was the class of nonmembers of the first class of chairs, microphones, tables, and so on. He noticed that the class of microphones is not a microphone; you cannot talk into it. The class of chair is not a chair; you cannot sit on it. A class of elephants does not make a sound. He said, "Oh, there are some classes which are not members of themselves." But he observed that his class of "non-microphones," as a non-microphone, seems to be a member of itself. And a class of ideas certainly seems to be an idea and seems to be a member of itself. And he said, "Oh, so now we have classes of classes. We climb a ladder of abstraction, and there would seem to be classes of classes. And one of these classes of classes has members which are members of itself; and the other has members which are not members of itself. The class of elephants is not a member of itself. The class of ideas is a member of itself." He asked, "Is the class of classes which are not member of themselves, a member of itself?" And you will find that the answer is, "If yes, then no;" "If no, then yes." That was the tautological skeleton upon which double-bind theory was initially built.

Let me give you a second paradigm of the double bind. I take this one from Lewis Carroll's *Alice Through the Looking Glass*. It is the biology of the bread and the butterfly. It is, I think, Lewis Carroll's ironic caricature of Darwinian evolution or Darwinian natural selection. The story goes like this. Alice is in a railroad carriage. She hears a sort of buzzing and it is a gnat and the gnat talks to her to show her the insects through the looking glass: there, where they have not butterflies but bread and butterflies. She sees a sample of the bread and butterfly. It has wings made of thin slices of bread and butter in the English manner and its head is made of a lump of sugar. Alice asks as she does of every insect, "What does it live on?" And the gnat says, "Weak tea with cream in it." At this point, Alice perceived a difficulty, namely, that its head would dissolve in its food. So, she asked, "What happens if it can't find any?" The gnat says, "It dies." Alice says, "That must happen rather often." The gnat says, "It always happens."

Now what has happened is adaptation. The bread and butterfly actually isn't a very perfect example because you know it's static. It just comes up out of nothing. It is difficult to imagine its evolution. But a great deal of evolution has that sort of characteristic that the change which is adaptive in one direction becomes lethal, because it touches off another characteristic of the creature of the system, which cannot bear the change that this change would demand of it.

We were recently debating in the University of California the problem of the Lawrence Labs. The Lawrence Lab are atomic physics labs and a large part of them are devoted to the less desirable applications of atomic physics, like bombs and stuff. But, the system is addicted to making these bombs. It is not only addicted at the level of a lab in a University, or a part of a particular industrial concern, but addicted at a national level, addicted at an international level and probably addicted at the level of human individuals. And to stop doing that to which you have become addicted is essentially a double-bind problem. Are you willing, are you even able, to face the agonies of withdrawal in order to achieve a somewhat longer sojourn upon earth? Or would you rather be blown to hell upon a

mushroom-shaped cloud and not suffer the disruption of your society which stopping to make atom bombs would involve? And this is a problem for atom bombs. It is a problem for alcoholics.

The point I want to make is that it is as much a double-bind problem as the problem of bread and butterfly, or the class of classes which are not members of themselves. These all go in the same family of formalities. It is the same family of formalities (not of precise formalities, if I may so speak of it), that runs through all these things. It is the same family of formalities that, of course, runs through problems of changing personality, and that runs through the enormously strong and ingenious operations which people will go through in order not to be changed by well-intentioned chargers like you fellows. You all went through those changes yourselves to get where you are.

These are all essentially within the family of what we call double-bind problems. They turn upon levels of organization: from the species to the genus; from the class to the class of classes; from the immediate act (taking the next drink) which will relieve the immediate withdrawal versus the more distant perspective. The more abstract perspective may mean survival; the short perspective means, very likely, death. It is not a joke even to give up tobacco cold turkey, believe me. It leaves you more or less nuts for a time after you do it. I think I'm reasonably back now with you but there was a period of two years at least when I had scatter symptoms following giving up tobacco. And societies are as much organized as people and are going to have after-effects of these things.

What really are the steps and procedures by which one makes the next move, where one discovers that one is a bread and butterfly, or one discovers that one is making atom bombs, and that it is much more comfortable to make atom bombs, and be destroyed, than it is to give up making atom bombs and face the disruption of the withdrawal? Let me answer with a porpoise story.

When I arrived in Hawaii, in the Oceanic Institute, which is a porpoise-arium (that makes porpoise shows for the public who pay for tickets), I found that trainers (who had a sort of freedom to plan their own shows) said to the audience, "When the porpoise comes out into the show tank from the storage tank (the kennel), I am going to show you how we train porpoises." (The institution was under the belief that they trained porpoises according to a sort of Skinnerian theory. I don't think anybody's ever trained anything according to a Skinnerian theory, from pigeons upwards. But you can go through what look like Skinnerian operations and it works. That's true.) "Well, what I'll do," says the trainer, "is I'll watch the porpoise when she comes on stage and when she does something I want her to repeat, I'll blow this whistle and mark that instant (thereby marking that act), and I will then give her a fish. She'll come over and ask for the fish. And then she'll go back and do it again and get another whistle and another fish." The porpoise was coming on stage; was doing something or other; and it was all working. It took about five minutes to show that audience that the porpoise had learned something "new." There were about five shows a day, six days a week. Obviously, you could not honestly have the porpoise do the same thing in every show, in which case the porpoise would not have learned anything. These trainers are reasonably honest people. In fact, they were insisting that the porpoise do something different. And the porpoise had learned that it should do something different when it came onstage.

I took a look at that and I said, "Here we have learning of a higher order than the

straight learning and conditioning of the psych-labs. Very, interesting." And, finally, we managed to do the thing over experimentally, record it properly and see what happened. We got a new naive porpoise from the sea, trained her to the whistle and the fish and then started a series of training sessions of which the rule was that she should never be rewarded in session $n + 1$ for that for which she had been rewarded in session n . Indeed, better not reward her for anything which she had previously been rewarded for. She had to do something new.

The typical sessions ran about ten minutes. She would spend three-quarters of the time doing what had been rewarded in a previous session. She would then more or less accidentally do something else which the trainer could regard as a "something." The trainer would then reward that. The porpoise would go on for the rest of that session doing that rewarded thing. For two-thirds of the next session she would do it unrewarded, and get quite impatient: "It wasn't fair." What was happening to her? When people say "it isn't fair," you can be pretty sure it is going to be a double bind of some kind. Between the 14th and 15th sessions the porpoise got enormously excited in the holding tanks. She was jumping, splashing, twisting, and rolling. When she came on stage for the 15th learning session, she did 12 totally new behaviors, one after the other, several of which had never been seen in that species before. That is, she transcended. In that sense of the word transcended, she went up a logical type to a step learning, a discontinuous piece of learning, up at the next level. Now, I want to make two points; let me not leave the porpoise too soon.

One of the interesting points about the porpoise is that we could not make the trainer obey the rules. She said, "If I don't give that porpoise a fish (an unearned fish, mark you), I will lose the porpoise." That is, the porpoise would cease to believe that the trainer loved it. Quite carefully, she did not throw fish, when the porpoise thought it had done right and it had not, but she did throw some "irrelevant" fish to the porpoise in order to maintain her relationship with her trainee. Otherwise, it would seem that the problem of handling these double bind type things is always to be dealt with ideally by climbing a logical type to the next higher level where you begin to get a crow's eye view of the trouble you are in. This has certain threads which are rather interesting.

I come back to the question of why do TA people continue to tell stories and continually double bind each other. I do not know how many of you were at last night's dinner when a show of this was put on for everybody's entertainment of everybody. Because at the moment when you break through upwards, one of the possibilities is that where you were before—or the act of breaking through—becomes incredibly laughable. Sex, of course, is always rather laughable for reasons that have to do with this. I mean always where one was before the sex act is somehow a lower logical type than that which one gets by climbing to the next level. This means also that the double bind theory has a quite different sort of position. It is not only a way of accounting for the behavior of porpoises who have decided that they are unloved, and go a little psychotic on the strength of it. It is also something which lies behind — what shall I say? — the pains of withdrawal if you try to give up an addiction cold turkey.

It also contains a sort of formal explanation of why people go and climb mountains. The common sense thing if you're addicted to a drug is to take another dose. This will take away your symptoms. The common sense thing when you are climbing a mountain is to sit down under a tree and eat your lunch. But the human species, for some unknown

reason, insists on going on climbing the mountain (increasing the pain in its arms, legs, and other places) to a sort of a victory, which is a very peculiar sort of victory. In a formal sense, one should not really call it a victory. It is not a victory of A over B. It is not a victory, of course, of mind over matter which would be a nonsense way of talking, as I have already mentioned.

The notion of the power of mind over matter suggests that mind has power, but power is a physical attribute. You could equally say, "the obedience of matter to mind," which would suggest that matter has a mental attribute. To make mind and matter meet in any such attribute, you have to shift one or the other over so that you can see that there is something screwy about the whole talk when you talk about the power of mind over matter.

But these mountain climbers climb, and they go on climbing, sometimes even to death, and this discipline (is that the word? I do not know what the word is) would seem to be very central to the whole nature of what it is to be a human being. If really you get totally away from that rather peculiar unreality, it is quite an unreal thing to do to climb mountains; or indeed to give yourself a discipline of becoming a TA trainer; or whatever it is; give myself the discipline of standing up at a podium and talking. But it seems to be human, and perhaps necessarily human, to go through things like that. You will see that it is necessarily human to go through things like that because there is a learning and, no doubt, there is a transfer of learning, a generalization of learning, so that those who learn to laugh in double bind situations, or those who learn to suffer the pangs of climbing the mountain, in fact have certain advantages and certain joys in life that other people do not have.

Discussion

Bateson: Let's see what we can do in discussion.

Question: I'm in my own double-bind. I'm stuck with the porpoise.
Did the porpoise get 12 fish?

Bateson: No.

Question: I couldn't understand the dilemma of the trainers. Why were they trying to give the porpoise 12 fish?

Bateson: The unearned fish? You've got to know this was a psychological experiment, and in psychological experiments you have certain rules of procedure which have no bearing upon mammalian interrelations. The rule of the game was that the porpoise should be rewarded for one thing in each session and that thing should be different from what it had previously been rewarded for. The porpoise comes on and does a new thing and is rewarded for that. The porpoise then does 11 new things. No reward. And in the following sessions the porpoise had to learn to do only one new thing in each session. Psychologists are very curious people. The Institution thought that it was using Skinnerian techniques, so the head trainer was persona grata when she went to visit the Skinner labs and see the pigeons. She was allowed to make about 50 feet of little 8-mm toy movies of the pigeons. I never knew—and I do not believe it is in the published works—the truth of the matter is that to begin with, the PhD's who write the experimental schedules, are never allowed to touch a pigeon. The only person who touches the pigeon is a lady with very large hands, and in her hands those pigeons swoon with love. So that, "Stone walls do not a prison make, / Nor iron bars a cage / ... If I have freedom in my love ..." (Richard

Lovelace, *To Althea: From Prison*); and “Love will find out the way.”

Question: Will you explain a little further your statement, or will you expand on your statement, that Skinner’s method did not work?

Bateson: No, I didn’t say that. I said it does work, but it is never according to his own theory. The higher logical abstraction which is communicated by that woman’s hands is not included in the experimental report. What happened is a multi-level phenomenon, not a flat phenomenon which Skinner ideologically argues for.

Question: And, of course, his writings and his ideology produce a great embarrassment on the part of B. F. Skinner because everybody thinks of the pigeon.

Bateson: Yes, that’s right.

Question: How does God fit into your conception of the universe?

Bateson: God? Well, I follow the rules of Alcoholics Anonymous who say, Imagine God the way you want him to be. And I do so approximately like this: First of all, how do I imagine I am? I do not think that I end with my skin. (I insisted on having a black board and I did not use it. Now I can use it.) The necessity of perception is that if you make a mark “so” on the blackboard [Bateson grinds the chalk on the board to make a big dot] and drop your finger on it, you will not feel it. If I move my finger laterally, I can still feel it even though it is almost deleted. There, it is gone. You move your finger across it, scanning it with a sense of touch, you will feel it. This means that for mental life all that you can really receive is news of a difference, and you receive news of difference by turning it into an event in time. Therefore, I say that mind is for me — my mind is for me — the total network of those things that carry differences, which can reach me as news of differences.

The moon is something which I can see by rubbing my retina on the sky, so to speak; it is a part of my mental equipment just as much a part as the neurons on which the news is going to travel, or the end organs which are going to pick it up by being touched off, or triggered. So my mind is not something confined inside me. It is a good deal of it inside me. But a good deal of it is outside. It is in books. It is in notes. It is in my five fingers if I use them to count with, to do arithmetic with. With that view of self, if I begin to say, “Well, now what happens when you and I talk?” Obviously, all of the things that I do, which are picked up by your perceptions, are a part of you. And the things that you do, which are picked up by my perceptions, are a part of me. And there’s an enormous overlap in our two minds. So that it is not unreasonable to speak of a “shared mind.” This is not a miraculous phenomenon; it is a common-sense phenomenon. We are not talking about the “supernatural” at all. If you go out into the Redwoods, which we do on the other side of the country — here you have lakes — you will find that you are there in similar networks in which differences, news of differences, are traveling; that there is a sort of mind, which is the ecology of that lake or the ecology of that redwood forest, whatever it is with you partly there, partly intrusive, not very perfectly assimilated in. Now that sort of larger mind I am willing to call, in a sense, God when it reaches a sufficient scale. Notice that this God differs from the more conventional ideas of God, in that the conventional God cannot go insane. The Eco-God, which is what I have roughly tried to describe to you, is capable of insanity when sufficiently maltreated. And this is a very serious aspect of God. Because insane people are very spiteful, as you know.

Question: What is your prognosis for Western Civilization?

Bateson: To begin with, one has to give it what the physicist calls a half-life by which I mean, estimate how long from this moment does it seem probable, does it seem will elapse to an even probability, let’s say, something more serious than the destruction of any nation or a group of nations is ecologically unimportant. Others will go on and they will commit the same errors over. And nothing much will have happened.

But if you get to be more serious than that — if you destroy the plankton, for example, that might be more serious; the destruction of the Antarctic ice cap might be more serious; the releasing of the sort of viruses and bacteria that they are making for biological warfare purposes might be very serious; and other things, fallout — I will give it a half-life of probably less than 50 and perhaps as little as 20 years (What do you think?) to an even chance of very serious disaster.

Question: What about the possibility of little bit of disaster?

Bateson: “Not with a bang but a whimper” (Eliot)? Could be. The sea is a very peculiar object. People have an almost totally false picture of the nature of the sea. They think it is continually mixing itself up. It is not. It is much more accurate to think of the sea as made of very large clumps of water of the order of say 200-300 miles in width or diameter which in general do not mix with each other because there is no spoon big enough to stir them for mixing. The wind will mix at the surface from 20 to 30 feet disturbance, but not very far. So, when they finally crack the rocks where they blow these atom bombs up in Alaska, what is going to happen is the pollution of a slow moving current of polluted water, which comes down the West Coast of the U.S. to Santa Barbara, will move as a single unit. It will then, of course, destroy not only its own plankton but the bottom living organisms which do not move on as the water changes. And the sea in general has this characteristic: it doesn’t mix; it moves in relatively integrated units. The loss of plankton may be quite serious, I think. But that’s not a problem in TA exactly.

Gregory Bateson

Svet mentalnega procesa¹

The world of mental process

Preden bomo nadaljevali, hočem dopolniti razliko med Creaturo in Pleromo, ki jo je začrtal Carl Gustav Jung². Ta nam bo dala alternativno začetno točko za epistemologijo, kar bo veliko bolj zdrav prvi korak, kot je ločevanje duha od materije, ki ga pripisujemo Renéju Descartesu. Namesto starega kartezijanskega dualizma, ki je predlagal, da sta duh in snov ločeni substanci, hočem jaz govoriti o naravi mentalnega procesa ali *misli*, v najširšem pomenu te besede, in o odnosu med »mislio« in materialnim svetom.

V kategorijo *mentalnega procesa* bom vključil številne pojave, o katerih večina ljudi ne razmišlja kot o procesih misli. Na primer, dodal bom procese, s katerimi vi in jaz dosežemo svojo anatomijo - navodila, napačne začetke in samo-korekcije, poslušnost okoliščinam itn., ki omogočijo diferenciacijo in razvoj zarodka. »Embriologija« je zame mentalni proces. In vključil bom še bolj skrivenostne procese, ki omogočajo, da se formalni odnosi naše anatomije pojavljajo pri antropoidni opici, konju in kitu - kar zoologi imenujejo *homologija* – poleg embriologije bom pod pojmom »mentalni proces« vključil *evolucijo*.

Poleg teh velikih - biološke evolucije in embriologije - bom vključil vse tiste manjše izmenjave informacij in navodil, ki se dogajajo znotraj organizmov in med organizmi ter kar, v skupku, imenujemo *življenje*.

Dejansko, kjerkoli je *informacija* - ali *primerjava* – bistveni del naše razlage, tam je, zame, mentalni proces. Informacijo lahko definiramo kot *razliko*, ki *ustvari razliko*. Čutilo primerja, je torej naprava, ki odgovarja na razliko. Seveda je čutilo snov, vendar je ta *dovzetnost za razliko* tisto, kar bomo uporabili, da bomo njegovo delovanje razlikovali kot »mentalno«. Podobno je črnilo na papirju snov, vendar črnilo ni moja misel. Celo na najbolj elementarni ravni črnilo ni signal ali sporočilo. Signal je *razlika* med papirjem in črnilom.

Seveda je res, da so naše razlage, naši učbeniki, ki se ukvarjajo z neživo materijo, polni informacij. Vendar je ta informacija v celoti *naša*; je del *naših življenjskih procesov*. Svet nežive materije, Pleroma, ki ga opisujejo zakoni fizike in kemije, sama po sebi ne vsebuje nobenih opisov. Kamen ne odgovarja na informacijo in v svoji notranji organizaciji ne uporablja navodil ali informacije ali poskusa in napake. Da bi odgovoril v vedenjskem smislu, bi moral kamen uporabiti energijo, ki jo ima v sebi, kot to počno organizmi. Prenehal bi biti kamen. Na kamen vplivajo »sile« in »vplivi«, ne pa razlike.

¹ To je prevod drugega poglavja iz knjige Bateson, G. in Bateson, M. C. (1987). *Angels Fear: Toward an Epistemology of the Sacred*. New York: MacMillan. 16-30. Prevedel Miran Možina.

² V *Sedmih pridigah za mrtve* (latinsko Septem Sermones ad Mortuos). V kasnejših delih, na primer v Odgovoru Jobu je uporabljal razlikovanje med Creaturo in Pleromo na tak način, da je vključeval svoje arhetipe v Pleromo. Menim, da je ta kasnejša uporaba bolj v skladu s klasično in srednjeveško mislijo, hkrati pa sem tudi mnenja, da je Jungov zgodnejši način razumevanja postavil jasnejšo epistemološko osnovo.

Lahko opišem kamen, toda on sam ne more ničesar opisati. Kamen lahko uporabim kot signal - morda kot mejnik. Vendar on sam ni mejnik.

Kamnu lahko dam ime, lahko ga razlikujem od drugih kamnov. Vendar on sam ni ime, ki ga nosi in on sam ne more razlikovati.

On ne uporablja in ne vsebuje nobenih informacij.

»On« ni niti on, razen v toliko, kolikor ga jaz razlikujem od ostale nežive materije.

Kar se s kamnom dogaja in kar počne, ko ni nikogar v bližini, ni del mentalnega procesa nobenega živega bitja. Kajti za to bi moral nekako ustvarjati in sprejemati *novice*.

Morate razumeti, da medtem ko je Pleroma brez misli ali informacije, še vedno vsebuje - je matrica za številne druge vrste pravilnosti. Vztrajnost, vzrok in posledica, povezanost in nepovezanost itn., te pravilnosti so (ob pomanjkanju boljše besede) *imanentne* v Pleromi. Čeprav jih lahko prevedemo (spet ob pomanjkanju boljše besede) v jezik Creature (kjer edino lahko obstaja jezik), materialni svet še vedno ostaja nedostopen, Kantova *Ding an sich*, ki se ji ne morete približati. Lahko razmišljamo - in o njej smo razmišljali zelo skrbno in zelo kreativno - toda na koncu, v končni analizi je vse, kar rečemo o Pleromi, domnevanje in taki mistiki, kot na primer William Blake, so odkrito zanikali njen obstoj.

Če torej povzamem, bomo uporabljali Jungov pojem *Pleroma* kot ime za tisti neživi svet, ki ga opisuje fizika in ki v sebi ne vsebuje ter ne ustvarja nobenih razlik, čeprav moramo seveda mi, ko ga opisujemo, razlikovati.

Nasprotno pa bomo uporabljali pojem *Creatura* za tisti svet razlag, v katerem same pojave, ki jih opisujemo, vodijo in določajo razlike, različnost in informacijo.

[³Čeprav obstaja v dihotomiji med Creaturo in Pleromo navidezni dualizem, je pomembno si biti na jasnem, da nista, razen kot ravni opisa, na noben način ločeni ali ločljivi. Po eni strani vsa Creatura obstaja znotraj in s pomočjo Plerome; uporaba pojma *Creatura* potrebuje prisotnost določenih organizacijskih in komunikacijskih značilnosti, ki same niso materialne. Po drugi strani znanje o Pleromi obstaja samo v Creaturi. Lahko se srečamo z obema samo v kombinaciji, nikoli ločeno. Zakoni fizike in kemije za Creaturo nikakor niso nepomembni - stalno veljajo - vendar za razlago ne zadostujejo. Creatura in Pleroma nista ločeni substanci, kot sta to Descartov »duh« in »materija«, kajti mentalni procesi potrebujejo ureditve materije, v katerih se lahko odvijajo. Potrebujejo področja, kjer je za Pleromo značilna organizacija, ki omogoča, da lahko nanjo vplivajo tako informacije kot tudi fizikalni dogodki.

[Lahko se premaknemo od pojma mentalni proces naprej in se vprašamo, kaj je potem »um« (angl. mind)? In če je ta pojem uporaben, ali bi bila koristna tudi množina in bi lahko govorili o »umih«, ki se lahko zapletajo v interakcije, ki so spet mentalne? Opredeljevanje pojma »um« je bilo eno od osrednjih prizadevanj v knjigi *Um in narava*, kjer je bila za prepoznavanje »umov« podana vrsta kriterijev. Definicija je pojem uma zasidrala trdno v ureditev materialnih delov:

1. Um je skupek delov ali sestavin, ki so v interakciji.
2. Interakcijo med deli uma sproža razlika.
3. Mentalni proces potrebuje kolateralno energijo.
4. Mentalni proces potrebuje krožne (ali bolj kompleksne) verige determiniranosti.

³ Oglati oklepaji označujejo dele teksta, ki jih je napisala Mary Catherine Bateson, ki je po očetovi smrti uredila njegove neobjavljene zapiske v knjigi *Angeli se bojijo*.

5. V mentalnem procesu razumemo učinke razlike kot pretvorbe (to je kodirane prevode) dogodkov, ki so se zgodili pred njimi.
6. Opisi in klasifikacije teh procesov pretvorbe razkrivajo hierarhijo logičnih tipov, ki je imanentna v pojavi.⁴

[Če pretehtate te kriterije, boste spoznali, da se ujemajo s številnimi kompleksnimi entitetami, o katerih smo navajeni govoriti in jih znanstveno raziskovati, kot so živali ali ljudje in dejansko vsi organizmi. Veljajo tudi za dele organizmov, ki imajo v svojem uravnovanju in delovanju določeno stopnjo avtonomije: na primer posamezne celice in organi. Potem lahko nadaljujete in opazite, da ni postavljena nobena zahteva po jasni meji, kot sta na primer obdajajoča koža ali membrana in lahko prepozname, da ta definicija vključuje samo nekaj značilnosti tistega, kar imenujemo »življenje«. Posledica je, da velja za mnogo širši razpon tistih kompleksnih pojavov, ki jih imenujemo »sistem«, vključno s sistemmi, ki jih sestavljajo mnogi organizmi ali sistemi, v katerih so nekateri deli živi in drugi ne ali celo sistemi, v katerih ni nobenih živih delov. Tu je opisano nekaj, kar lahko sprejema informacijo in s pomočjo samouravnava ali samo-korekcije, ki jo omogočajo krožne serije vzročnosti, vzdržuje resnico o določenih predpostavkah o samem sebi. To dvoje omogoča rudimente identitete - za razliko od kamna, je um, ki ga opisujemo, »on«. Vendar pa nimamo razloga, da bi domnevali, da je bodisi zavesten ali sposoben samopodvajanja kot nekateri umi, ki jih štejemo za svoje prijatelje in sorodnike. Določen um bo verjetno sestavina ali podistem v nekem večjem in bolj kompleksnem umu, tako kot je lahko posamezna celica sestavni delček organizma ali kot je posameznik lahko sestavni del družbe. Svet mentalnega procesa se odpira v samoorganizirajoči se svet kitajskih škatel ali ruskih babušk, v katerih informacija ustvarja nadaljnjo informacijo.

[Ta knjiga se ukvarja predvsem z določenimi značilnostmi stičišča med Pleromo in Creaturo in tudi s stičišči med različnimi vrstami mentalnih podsistemov, vključno z odnosi med ljudmi ter med človeškimi skupnostmi in ekosistemi. Še posebej se bomo ukvarjali s tem, kako naše razumevanje takih stičišč utemeljuje epistemologijo in religijo. Ob tem se moramo zavedati, da je tisto, kar je, za vse človeške namene enako tistemu, kar lahko vemo. Zato ne moremo potegniti jasne ločnice med epistemologijo in ontologijo.]

Ko z nekim prvim, primarnim dejanjem razlikovanja razločimo Creaturo od Plerome, postavljamo temelj znanosti *Epistemologije*, pravil misli. In naša Epistemologija je dobra epistemologija toliko časa, dokler lahko zakonitosti Plerome pravilno, ustreznost prevajamo v našo misel in dokler naše razumevanje Creature, namreč vse embriologije, biološke evolucije, ekologije, misli, ljubezni in sovraštva ter človeške organizacije - kar vse zahteva precej različne vrste opisov od tistih, ki jih uporabljamo za opisovanje neživega materialnega sveta - lahko raste in se nalaga nad (se lahko udobno deducira na) ta prvi korak v Epistemologiji.

Menim, da Descartovi prvi epistemološki koraki - ločitev »duha« od »materije« in *cogito* - zarisujejo slabe, morda na koncu celo smrtonosne, predpostavke za Epistemologijo. Trdim tudi, da je Jungova trditev o *povezavi* med Pleromo in Creaturo veliko bolj zdrav prvi korak. Jungova epistemologija izhaja iz primerjave razlike - *ne* iz materije.

Tako bom definiral Epistemologijo kot znanost, ki proučuje proces vedenja - interakcijo sposobnosti odgovarjanja razlikam po eni strani in materialnega sveta, iz katerega te raz-

⁴ Bateson, G. (1985). *Mind and Nature - A Necessary Unity*. London: Flamingo edition, Fontane Paperbacks: 101-102.

like nekako izvirajo, po drugi strani. Zanima nas torej *stičišče* med Pleromo in Creaturo.

Obstaja bolj komercialna definicija epistemologije, ki preprosto pravi, da je epistemologija filozofska proučevanje tega, kako je znanje *možno*. Jaz imam raje svojo definicijo - kako se vedenje *tvori* - ker uokvirja Creaturo znotraj večjega celotnega, verjetno mrtvega področja Plerome; in ker moja definicija odkrito opredeljuje Epistemologijo kot proučevanje pojavov na stičišču in kot vejo naravne zgodovine.

Naj začнем to proučevanje s tem, da omenim temeljno značilnost stičišča med Pleromo in Creaturo, ki bo morda pomagala definirati smer mojega razmišljanja. V mislih imam univerzalno okoliščino, da je stičišče med Creaturo in Pleromo primer razlike med »zemljevidom« in »teritorijem«. Predpostavljam, da je to začetni in najbolj temeljni primer. To je stara razlika, na katero je že dolgo tega opozoril Korzybski⁵ in ostaja osnova za vse zdrave epistemologije in temelj za Epistemologijo.

Vsak človek - vsak organizem - ima svoje osebne navade, kako on ali ona gradi znanje in vsak kulturni, religiozni ali znanstveni sistem zagovarja posebne epistemološke navade. Ti individualni ali lokalni sistemi so tu označeni z malim e. Warren McCulloch je imel navado reči, da tisti človek, ki zatrjuje, da ima direktno znanje – to je, da nima epistemologije - ima slabo epistemologijo.

Naloga antropologov je, da pridejo do primerjav med mnogimi in različnimi sistemi ter da morda ocenijo, koliko morajo tisti sistemi, ki so zmedeni, plačati za svoje napake. Večina lokalnih epistemologij - osebnih in kulturnih - žal stalno dela napake v tem smislu, da zamenjujejo zemljevid s teritorijem in da trdijo, da so pravila pisanja zemljevidov immanentna v naravi tistega, kar je predstavljeno na zemljevidu.

Vsa pravila točnega mišljenja in komunikacije, ki jih navajam v nadaljevanju, veljajo za lastnosti zemljevidov, to je za mentalni proces, kajti v Pleromi ni nobenih zemljevidov, nobenih imen, nobenih razredov in nobenih članov razreda.

Zemljevid in teritorij.

Ime ni imenovana stvar.

Ime imena ni ime.

(Se spomnite Belega Viteza in Alice?) Alice je že utrujena od poslušanja pesmi, ko ji ponudijo še eno. Tako vpraša za njeno ime. »Pesem se imenuje 'Ribje oči'«, odgovori Beli Vitez. »To je ime pesmi, ali ne?« reče Alice. »Ne, ne razumeš«, reče Beli Vitez, »to ni ime pesmi, ampak tako ime *imenujemo*.«⁶)

Član razreda ni razred (tudi ko ima razred samo enega člana).

Razred ni član samega sebe.

Nekateri razredi nimajo nobenega člana. (Če na primer rečem: »Nikoli ne berem malih tiskanih črk,« ni nobenega razreda dogodkov, ki bi ga sestavljal moje branje malih tiskanih črk.)

V Creaturi so vse samo imena, zemljevidi in imena odnosov - vendar še vedno ime imena ni ime in ime odnosa ni odnos - celo ko je odnos med A in B take vrste, da pomeni,

5 V delu *Science and Sanity*, New York: Science P, 1941.

6 iz Lewis Carroll (1960). *Alice Through the Looking Glass*. New York: New American Library: 212. Gregory Bateson uporabi tu primer iz Alice, da bi prešel od Korzybskega k teoriji logičnih tipov. (Opomba Mary Catherine Bateson)

da je A ime za B.

Te omejitve so *Večne*. So nujno resnične in če jih prepoznamo, nam to omogoči nekaj, kar je podobno svobodi - ali pa bi morda rekli, da je nujni pogoj večnine. Zanimivo jih bo primerjati z drugimi temeljnimi sestavinami Epistemologije, kot so Večne Resnice svetega Avguština in Jungovi arhetipi, in videti, kje se le-te ujemajo s stičiščem.

Vendar sveti Avguštin ni bil le teolog, ampak tudi matematik. Živel je v kraju Hippo v Severni Afriki in je bil verjetno bolj Semit kot Indoevropejec, kar v današnjem kontekstu pomeni, da se je dobro spoznal na algebrski način mišljenja. Sklepam, da so bili Arabci tisti, ki so v matematiko vpeljali koncept »katerikoli« in tako ustvarili algebro, za kar še vedno uporabljamo arabsko besedo.

Te resnice so bile precej preproste trditve in tu citiram Warrena McCullocha⁷, ki mu mnogo dolgujem: »Prisluhni grmenju svetnika iz skoraj leta 500 našega štetja: 'Sedem plus tri je deset; sedem plus tri je bilo vedno deset; sedem plus tri nikoli in nikakor ni bilo nič drugega kot deset; sedem plus tri bo vedno deset. Trdim, da so te neuničljive resnice matematike skupne vsem, ki razmišljajo.«

Večne resnice svetega Avguština so bile izražene v še neobdelani ali surovi obliki, vendar menim, da bi se svetnik strinjal z bolj modernimi inačicami, npr. da je enačba

$$x + y = z$$

rešljiva in *izključno* rešljiva - obstaja samo ena rešitev - za vse vrednosti x in y, pod pogojem, da se strinjamo glede korakov in trikov, ki jih moramo uporabiti. Če »količine« ustrezno definiramo in če ustrezno definiramo »seštevanje«, potem je $x + y = z$ izključno rešljivo. In z bo iz iste snovi kot x in y.

Vendar, ojoj, kako velik korak je od odkrite trditve »sedem plus tri je enako deset« do naše pazljive posplošitve, ki jo omejujejo definicije in pogoji. V določenem smislu smo potegnili celo aritmetiko preko črte, ki naj bi delila Creaturo od Plerome. To pomeni, da trditev nima več okusa po goli resnici in je namesto tega očitno artefakt človeške misli, dejansko misli določenih ljudi v določenem času in kraju.

Je potem tako, da so Večne Resnice svetega Avguština *samo* produkt določenih idej ali navad, ki so jih gojili v različnih obdobjih v raznih človeških kulturnih sistemih?

Po poklicu in po izobrazbi sem antropolog in ideje o *kulturni relativnosti* so del antropološke ortodoksnosti ... vendar kako daleč lahko seže kulturna relativnost? Kaj lahko kulturni relativist reče o Večnih Resnicah? Ali nima aritmetika svojih korenin v nespremenljivi, trdni skali Plerome? In kako bi se lahko pogovarjali o takem vprašanju?

Ali potem obstaja tako področje raziskovanja, kot je Epistemologija z velikim E? Ali pa je vsa stvar v lokalnih ali celo v osebnih epistemologijah, od katerih je vsaka tako dobra, tako *pravilna*, kot katerakoli druga?

Tovrstna vprašanja se pojavijo, ko poskušamo pregledati stičišče med Pleromo in Creaturo in jasno je, da aritmetika nekako leži zelo blizu te črte.

Vendar ne zavrnite takih vprašanj kot »abstraktna« ali »intelektualna« in zato nesmiselna. Kajti ta abstraktna vprašanja nas bodo pripeljala do nekaterih zelo tu in zdaj prisotnih človeških tem. Kakšno vrsto vprašanja si postavljamo, ko rečemo: »Kaj je herezija?«

7 iz Warren McCulloch (1965). *Embodiments of Mind*. Cambridge, Mass.: MIT P: 3.

ali »Kaj je sakrament?« To so globoko človeška vprašanja - zadeve, ki se za milijone ljudi tičejo življenja in smrti, zdravja in bolezni. Odgovori (če sploh obstajajo) se skrivajo v paradoksih, ki jih proizvaja črta med Creaturo in Pleromo ... črta, ki bi jo gnostiki, Jung in jaz postavili namesto kartezijanskega ločevanja duha od materije ... črta, ki je zares most ali pot za sporočila.

Ali se je možno Epistemološko *motiti*? Motiti se v sami korenini misli? Kristjani, muslimani, marksisti (in številni biologi) pravijo *da* - tako napako imenujejo »herezija« in jo enačijo z duhovno smrtjo. Druge religije - hinduizem, budizem, bolj odkrito pluralistične religije - dajejo vtis, da se v glavnem problema ne zavedajo. Možnost Epistemološke napake v njihovo epistemologijo ni vstopila. In danes je v Ameriki skoraj herezija verjeti, da imajo korenine misli kakršenkoli pomen in je človeka zaradi Epistemoloških napak nedemokratično ekskomunicirati. Če se religije ukvarjajo z Epistemologijo, kako si bomo razlagali dejstvo, da nekatere koncept »herezije« imajo in druge ne?

Menim, da se zgodba začenja z najbolj rafinirano religijo, kar jih pozna svet - s pitagorejsko. Kot sveti Avguštin so tudi oni vedeli, da ima Resnica nekaj svojih korenin (ne vseh) v numerologiji, v številkah. Zgodovina je zamegljena, verjetno zato, ker je za nas težko, da bi videli svet skozi pitagorejske oči, vendar se zdi nekaj takega: egipčanska matematika je bila čista aritmetika in vedno natančna, nikoli ni naredila skoka od »sedem plus tri je deset« k »x plus y je enako z«. Njihova matematika ni vsebovala nobenih *dedukcij* in nobenih dokazov, kot jih razumemo danes. Grki so imeli dokaze od okoli 5. stoletja pred našim štetjem, vendar izgleda, da je bila sama dedukcija igrača do odkritja dokaza nemožnosti z *reductio ad absurdum*. Pitagorejci so imeli cel niz teoremov (ki se jih danes v šolah ne učimo) o odnosih med sodimi in lihimi številkami. Vrh tega proučevanja je bil dokaz, da enakokraki pravokotni trikotnik s stranicami v dolžini enot, ni rešljiv - da kvadratni koren iz 2 ne more biti liho ali sodo število in zato ne more biti število ali se ga ne da izraziti kot kvocient med dvema številoma.⁸

To odkritje je udarilo Pitagorejce naravnost med oči in je postalo osrednja skrivnost (vendar zakaj skrivnost?), ezoterična dogma njihove vere. Njihova vera je temeljila na diskontinuiteti nizov glasbenih harmonij - na prikazu, da je bila ta diskontinuiteta resnična in je bila trdno utemeljena v strogi dedukciji.

In zdaj so se soočili s tem, da dokaz ni možen. Dedukcija je rekla *ne*.

Kot jaz razumem to zgodbo, je bilo takrat naprej neizogibno »verjeti«, »videti« in »vedeti«, da bo protislovje med višjimi pospoljevanji vedno vodilo v mentalni kaos. Od tega trenutka naprej je bila ideja o hereziji oziroma spoznanje, da je lahko Epistemološka napaka letalna, neizogibno.

Ves ta pot in solze - in celo kri - je bila prelita na zelo abstraktnih trditvah, katerih Resnica je, zdi se, v nekem smislu ležala izven človeškega uma.

Kot jaz razumem, so trditve, za katere so bili zainteresirani Avguštin in Pitagorejci in ki jih je Avguštin imenoval Večne Resnice, v nekem smislu skrite v Pleromi. Le-te vedno samo čakajo, da jih bo kakšen znanstvenik označil. Če na primer nekdo sipa lečo ali zrna peska iz ene posode v drugo, se ne zaveda kakršnegakoli štetja enot, vendar še vedno velja znotraj množice leče ali peska - ali bi veljalo, če bi nekdo prišel tja in malce štel (morda

⁸ Gregory se je zgleda zainteresiral za to gradivo, potem ko je prebral članke Curtisa Wilsona, »On the Discovery of Deductive Science«, The St. John's Review, januar 1980: 21-31. (Komentar Mary Catherine Bateson)

bi bil duh škofa Berkeleya pripravljen to narediti za nas, samo zato da bi se prepričal, da je resnica še vedno enaka, ko *nas* ni tam) - da je pri leči *sedem plus tri enako deset*.

V tem smislu obstaja tam zunaj v Pleromi cel niz nepoimenovanih pravilnosti, pripravljenih, da jih razberemo. Vendar razlikovanja in razlike, ki bi jih uporabili v analizi, ne morejo biti začrtane v odsotnosti organizmov, ki jim razlike lahko ustvarijo razliko. (Škof Berkeley je v gozdovih vedno pozabil na travo in na veverice, za katere je padajoče drevo ustvarilo pomemben zvok!).

Hočem zelo jasno ponazoriti razliko med pleromatskimi pravilnostmi in tistimi pravilnostmi, ki obstajajo znotraj mentalnih in organiziranih sistemov – z neizogibnimi omejitvami in vzorci mentalnega procesa kot so tisti pri kodiranju in logičnih tipih.

Slavno McCullochovo dvojno vprašanje: »Kaj je število, ki ga lahko prepozna človek: in kaj je človek, ki lahko prepozna število?«⁹ dobi zelo drugačno podobo, razpre nove težave, če zamenjamo skrajno neoseben pojem »število« s kakšnim arhetipom. Jungovi arhetipi trdijo, da presegajo čisto lokalno, vendar spadajo naravnost v področje Creature.

Kaj je oče, ki ga lahko pozna moški, ženska ali otrok; in kaj je moški, ženska ali otrok, ki lahko pozna očeta?

Naj vam ponazorim s primerom, kar bi na področju antropologije imenovali nativni tekst - ključni kulturni izraz:

*Oče naš, ki si v nebesih,
blagoslovjeno bodi tvoje ime.*

Epistemologija, ki je skrita v tem besedilu, nas lahko za nekaj časa zaposli.

Besede same so posvečene - blagoslovjene, če uporabim njihov idiom - v evangeliski pripovedi (Mt. 6.9), ki pove, da je Jezus priporočil svojim učencem, naj to molitev neštetokrat ponavljajo. V vsakem krščanskem obredu so te besede na čuden način kot skala, na kateri stoji celotna struktura - besede so znana tema, h kateri se ritual stalno vrača, ne kot k logični predpostavki, temveč bolj na način kot se glasba vrača k temi ali frazi, iz katere je zgrajena.

Kajti medtem ko imajo kvazi-pleromatske Avguštinove in Pitagorove resnice korenine v logiki ali matematiki, gledamo zdaj nekaj drugega.

»Oče naš...«

To je jezik metafore. In to je zelo čuden jezik.

Najprej potrebujemo nekaj primerjalnih podatkov, da bomo pokazali, da smo se znašli na področju epistemologije z majhnim e. (Če boste med metaforami iskali absolutno Epistemologijo, morate iti eno ali morda dve zgodbi višje - naravnost in navzgor po stopnicah ...)

Ko na Baliju šaman ali *balian* razvije stanje spremenjene zavesti, on ali ona govori z božjim glasom, tako da uporablja zaimke, ki so značilni za boga in tako naprej. In ko ta glas ogovori običajne odrasle smrtnike, jih bo imenoval »Ata« ali »Mama«. Kajti Balijci mislijo o odnosih med bogovi in ljudmi kot o odnosih med otroci in starši in v tem odnosu so bogovi otroci, ljudje pa starši.

Balijci ne pričakujejo, da bodo njihovi bogovi *odgovorni*. Ne počutijo se ogoljufani, ko

⁹ v *Embodiments of Mind*, str. 1-18.

so bogovi muhasti. Dejansko uživajo v manjših mukah in v čaru, ki ga pokažejo bogovi občasno utelešeni v šamanih. Kako zelo drugače od našega dragega Joba!

Ta posebna metafora torej, ki v krščanstvu povezuje božanstvo z očetovstvom, potem-takem nikakor ni večna ali univerzalna. Z drugimi besedami, »logika« metafore je nekaj zelo drugačnega od logike Avguštinovih in Pitagorovih resnic. Ni »napačna«, saj razumete, temveč popolnoma drugačna. [Vendar je možno, da medtem ko so posamezne metafore lokalne, ima *proces ustvarjanja metafor* nek širši pomen - lahko je dejansko temeljna značilnost Creature.]

Naj s precej grobim in neustreznim trikom ponazorim razliko med resnicami metafore in resnicami, ki jim sledijo matematiki. Naj metaforo točno pojasnim v silogistični obliki. Klasična logika je poimenovala nekaj resnic silogizma, od katerih je najbolj znan »silogizem Barbara«. Gre nekako takole:

*Ljudje umirajo;
Sokrat je človek;
Sokrat bo umrl.*

Temeljna struktura te male pošasti - njen skelet - je zgrajena na klasifikaciji. Povedek (»bo umrl«) se nanaša na Sokrata, s tem da je označen kot član razreda, čigar članom je ta povedek skupen.

Silogizmi metafore so precej drugačni in gredo takole:

*Trava umira;
Ljudje umirajo;
Ljudje so trava.*

[Da bi lahko govorili o tej vrsti silogizma in ga primerjali s »silogizmom Barbara«, ga lahko označimo kot »silogizem trava«.] Razumem, da učitelji klasične logike odločno zavračajo tak način dokazovanja in ga imenujejo »potrjevanje posledice« in seveda je ta pedantna obsodba upravičena, v kolikor je tisto, kar obsojajo *zamenjava* enega tipa silogizma z drugim. Vendar pa bi bilo smešno poskušati se boriti proti vsem silogizmam travam, kajti ti silogizmi so prav tisto gradivo, iz katerega je narejena naravna zgodovina. Ko iščemo pravilnosti v biološkem svetu, jih ves čas srečujemo.

Von Domarus je že precej dolgo tega pokazal, da shizofreniki običajno govorijo in ravnajo v smislu silogizma trava¹⁰ in menim, da se tudi on ni strinjal s takim načinom organiziranja znanja in življenja. Če se točno spomnim, ni opazil, da so poezija, umetnost, sanje, humor in religija s shizofrenijo skupne v tem, da dajejo prednost silogizmu travam.

Vendar bodisi da se glede poezije, sanj in psihoze strinjate ali pa ne, ostaja splošni zaključek, da so biološki podatki smiseln - da so med seboj povezani - prek silogizmov travam. Celotno živalsko obnašanje, celotna ponavljajoča se anatomija in celotna biološka

¹⁰ E. von Domarus (1944). »The Specific Laws of Logic in Schizophrenia«, Language and Thought in Schizophrenia, ed. J. S. Kasanin - Berkeley: University of California. Gregory Bateson je razvil te ideje v odgovoru na kritiko Nicka Humphreya - »New Ideas, Old Ideas«, The London Review of Books, 6. december 1979 - v zvezi z dokazovanjem v knjigi *Um in narava*, za katerega bi lahko rekli, da ima tako strukturo:

Evolucija je stohastična (sposobna doseči novost s kombinacijo naključnih in selektivnih procesov);
Mentalni proces (kot je npr. misel) je stohastičen;
Evolucija je mentalni proces.

evolucija - vsako od teh ogromnih področij je v sebi povezano s silogizmi trav, če je to logikom všeč ali pa ne.

Zares je zelo preprosto - da bi lahko naredili silogizme Barbara, morate imeti *identificirane razrede*, tako da lahko razlikujete osebke in povedke. Vendar razen v jeziku niti poimenovani razredi niti odnosi osebek - povedek ne obstajajo. Zato morajo biti silogizmi trav prevladujoč način za komuniciranje medsebojne povezanosti idej na vseh preverbalnih področjih.

Misljam, da je bil prvi človek, ki je to dejansko jasno uzrl, Goethe. Opazil je, da v kolikor raziskujete zelje in hrast, dva precej različna organizma, ki pa sta oba še vedno cvetoči rastlini, boste ugotovili, da je način pripovedovanja o tem, kako sta sestavljeni, različen od načina, kako o njima govoriti večina ljudi. Vidite, govorimo, kot da bi bila Creatura zares pleromatska: govorimo o »stvareh«, o listih ali steblih in poskušamo določiti, kaj je kaj. Nato pa je Goethe odkril, da je »list« definiran kot tisto, kar raste na steblu in ima v svojem kotu popek; in kar nato pride ven iz tega kota (ven iz tega popka), je spet steblo. Pravilna enota opisa ni niti list niti steblo, temveč odnosi med njima. Te skladnosti vam omogočajo, da pogledate neko drugo cvetočo rastlino - na primer paradižnik - in prepozname, da del, ki ga jeste, v bistvu ustreza steblu.

Na enak način se je večina nas v šoli učila, da je samostalnik ime za osebo, kraj ali stvar, vendar to, kar bi nas morali naučiti, je, da lahko стоji samostalnik v različnih vrstah odnosa do drugih delov stavka, tako da bi celotno slovenco lahko definirali kot odnose in ne v smislu stvari. Ta aktivnost poimenovanja, v katero se drugi organizmi ne spuščajo, je v bistvu vrsta pleromatizacije živega sveta. In bodite pozorni na to, da so slovnični odnosi preverbalni. »Ladja je udarila ob čer« in »udaril sem svojo hčerko« sta med seboj povezana s slovnično analogijo.

Šel sem si ogledat lepo majhno krdelo volkov v čikaški živalski vrt. Deset jih je cel dan spalo in enajsti, samec vodja, je zaposleno tekal okoli in motril dogajanje. Tisto, kar volkov počnejo, je, da gredo na lov in ko se vrnejo domov, izbljuvajo hrano, da bi jo razdelili z mladiči, ki se lova niso udeležili. In mladiči lahko dajo odraslim signal, da naj izbljuvajo. Vendar na koncu odrasli volkovi odstavijo mladiče od izbljuvane hrane na tak način, da s svojimi čeljustmi pritisnejo navzdol na zadnjo stran vratov mladičev. Samice domačih psov sčasoma odstavijo svoje mladiče od mleka na enak način. V Chicagu so mi povedali, da je preteklo leto eden od mlajših samcev uspel naskočiti samico. Pritekel je samec vodja - žival alfa - toda namesto da bi ga poškodoval, je bilo vse, kar je napravil, to, da je potisnil glavo mlajšega samca navzdol k tlem na enak način, enkrat, dvakrat, štirikrat in je potem odšel stran. Komunikacija, ki se je odvila, je bila metaforična: »Ti zelenec, ti!« Komunikacija z mlajšim volkom o tem, kako naj se obnaša, temelji na silogizmu travam.

Vendar se vrnimo na Gospodovo molitev:

*Oče naš, ki si v nebesih,
Blagoslovljeno bodi Tvoje ime.*

Seveda moja trditev, da je vsa preverbalna in neverbalna komunikacija odvisna od metafore in/ali silogizmov trav, ne pomeni, da je - ali bi naj bila - vsa verbalna komunikacija logična ali nemetaforična. Metafora se razteza preko vse Creature, tako da, seveda, celotna verbalna komunikacija neizogibno vsebuje metaforo. In ko je metafora oblečena v besede, je dopolnjena s tistimi značilnostmi, ki jih lahko doseže verbalizem: možnostjo

preprostega zanikanja (na preverbalni ravni *ne* ne obstaja), možnostjo klasifikacije, razlikovanja med subjektom in povedkom ter možnostjo eksplizitnega označevanja konteksta.

Končno obstaja možnost, da z besedami skočimo naravnost ven iz metaforičnega in pesniškega načina v *simile*. Kar je Vaihinger imenoval *kot da* način komunikacije, postane nekaj drugega, ko dodamo *kot da*. Povedano z eno besedo, postane *proza* in potem je treba natančno ubogati vse omejitve silogizmov, Barbare in ostalih, do katerih logiki čutijo posebno nagnjenost.

Gospodova molitev bi se potem lahko glasila takole:

Tako je, kot da bi bil ti ali nekaj živo in osebno in če bi to bilo tako, bi morda bilo ustrezeno pogovarjati se s teboj z besedami. Tako, čeprav, seveda, nisi moj sorodnik, ker obstajaš le kot da, kot da bi bil na neki drugi ravni (v nebesih) itn. ...

In veste, da je v človeški etnografiji ustvarjalnost človeških umov sposobna te skrajnosti in kar je najbolj presenetljivo, ta skrajnost lahko sama ustvari religijo – na primer med behavioristi. V trenutno moderni metafore lahko desna možganska hemisfera ploska (in je pomirjena v) suhi, dolgočasni, previdni logiki leve.

Samo dejanje prevoda - iz trave v Barbaro, iz metafore v simile in iz poezije v prozo - lahko postane *zakramentalno*, sveta metafora za posebno religiozno držo. Cromwellove enote so lahko jezdile po Angliji in v *verskem zanosu* lomile nosove, celo glave ter spolovila s kipov v cerkvah. Istočasno pa so s tem kazale svoje lastno popolno nerazumevanje tega, za kar gre pri metaforično-svetem.

Imel sem navado reči - in sem velikokrat ponovil - da protestantsko tolmačenje besed »To je moje Telo - To je moja Kri« pomeni nekaj takega »To ponazarja moje Telo - To ponazarja mojo Kri.« Protestantsko tolmačenje je pregnalo iz Cerkve tisti del duha, ki ustvarja metaforo, poezijo in religijo - del duha, ki bi najbolj spadal v Cerkev - *vendar ga ni možno odgnati*. Brez dvoma so Cromwellove enote ustvarjale svojo (grozno) poezijo s svojimi vandalskim dejanji - ko so zares uničevale metaforična spolovila, *kot da bi bila »resnična« v smislu leve možganske polovice*.

Kakšna zmešnjava. Vendar vseeno ne moremo kar preprosto zavreči logike metafore in silogizma trava, kajti silogizem Barbara bi bil v biološkem svetu kaj malo uporaben do odkritja jezika in ločitve subjekta od povedka. Z drugimi besedami, izgleda, da čeprav do pred 100.000 leti, morda največ 1.000.000 leti, na svetu še ni bilo nobenih silogizmov Barbara in so obstajali le tisti Batesonove vrste, so organizmi še vedno dobro shajali. Uspeli so se organizirati v svoji embriologiji, tako da so imeli dvoje oči, po eno oko na vsaki strani nosu. Uspeli so se organizirati v svoji evoluciji, tako da so obstajale skupne trditve med konjem in človekom, ki jih danes zoologi imenujejo homologija. Postaja jasno, da metafora ni le lepa poezija, niti dobra ali slaba logika, temveč je dejansko logika, na kateri se je zgradil biološki svet. Je glavna značilnost in organizirajoče lepilo sveta mentalnega procesa, ki vam ga poskušam skicirati.

Graham Barnes in Nora Bateson¹

Pogovor o epistemologiji, ki jo je predlagal Gregory Bateson²

Nora (N): V redu, vedno znova se znajdemo pred vprašanjem, kje začeti. In —

Graham (G): No, mislim, da sva ravno kar začela. Ti si že začela. In tako sva dejansko že začela.

N: Začela sva.

G: Mnogovrstno ... mnogovrstno nekaj.

N: Mnogovrstne perspektive.

G: Da.

N: Mislim, da bi raje rekla mnogovrstne perspektive kot pa interdisciplinarne.

G: Vendar pa meni ni všeč beseda "perspektive."

N: Mnogovrstne —

G: Ker s tem predpostavljamo, da gledamo v "to", kar ne drži.

N: To je res. V redu, imaš prav.

G: Raje govoriva o ... mnogovrstnih pristopih. Tudi ne želiva govoriti o "disciplinah"; temu se poskušava tu izogniti.

N: Temu se poskušava izogniti.

G: Mnogovrstni načini pogovora o tem, kar si mislimo, da vidimo. In govoriti o — dejansko gre za mnogovrstne načine pogovarjanja. Mislim, da je Gregory Bateson na koncu, zadnja leta svojega življenja, obžaloval, da ni v svojem delu posvetil več pozornosti jeziku. Ko je s sodelavci razvil teorijo dvojne vezi, niso jeziku dali takega poudarka, kot so mu ga ljudje začeli dajati v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Vendar pa, ko berem, kaj mu je uspelo narediti z idejo uma, vidim, na kako brillanten način kritizira kartezijanski dualizem uma in telesa. Nihče od filozofov pred njim tega ni naredil na tak način, niti Wittgenstein ne, ki mu dajejo zasluge, da je presegel dualizem, niti številne drugi. In to je postalo tako resno, da je v zgodnjih osemdesetih letih prejšnjega stoletja filozof Richard Rorty napisal knjigo, v kateri je rekel, da je potrebno idejo uma v celoti opustiti. In to je lingvistični obrat — izpolnitev lingvističnega obrata v filozofiji, prenos pozornosti na jezik, na to, kako govorimo, zakaj govorimo na način, kot govorimo, in ignoriranje dualizma um/telo — ne preseganje, temveč popolna opustitev. Tako da so se nekateri najnaprednejši filozofske misleci odmagnili od ideje uma, ker so se poskušali izogniti temu dualizmu.

¹ Dr. Graham Barnes, psihoterapevt, grahambarnes@me.com

Nora Bateson, režiserka, pisateljica in učiteljica, Predsednica Mednarodnega Batesonovega inštituta (International Bateson Institute); norabateson@aol.com

² Graham Barnes je povabil Noro Bateson, da se z njim pogovarja izrecno za tematski sklop o Gregoryju Batesonu v Slovenski reviji za psihoterapijo Kairos. Prevedel je Miran Možina.

Ko berem tekste Gregoryja Batesona, name naredi vtis, da mu je uspelo pokazati, kako je lahko uporaba koncepta uma legitimna. In da se dvigne nad dualizem na tak način, da pokaže, da ne gre niti za idealizem niti materializem — da ni potrebno izbrati ene ali druge strani — da obstajajo utemeljene stvari v obeh pozicijah. In to nas pripelje do mnogovrstnega — karkoli bi že to mnogovrstno lahko bilo. Morda mnogovrstne ekologije idej. Obstajajo celi sklopi idej. Mislim, da je pokazal, kako so ti različni sklopi idej med seboj povezani. In povezani so preko idej. In potem iz njih poganjajo ali se razmnožujejo nove ideje. In na to je mislil, ko je govoril o umu ... vsaj v enem delu.

N: No, zanimivo je, ker je Gregoryjev opis uma, ki ga je dobro imeti pri roki, če imaš izvod *Uma in narave* kje v bližini, kajti tam je podal opis tega, kar mu pomeni um, ki gre tako onstran ... tako onstran ideje interdisciplinarnosti ali multidisciplinarnosti. Zelo težko je povezati te pojme s tistim, kar je razvil. Meni se zdi, da je na drugi ravni in da zaidemo v težave, če poskušamo istočasno govoriti o interdisciplinarnosti in umu prav iz tega razloga — ker je delal s svetom, ki je bil tako integriran, da je bil, kot si rekel, celoten proces življenja nerazdvojen. Zato ga je tako težko definirati v smislu disciplinarnosti ali interdisciplinarnosti.

G: Ali ni v tem, kar si ravnokar povedala — da je enačil um in življenje — da mu v tej enotnosti, tej enosti, tej povezanosti, v tem pogledu, da sta um in življenje enaka, ni bilo več treba govoriti o telesu in umu. Ker je življenje samo um. In um je življenje.

N: In nenavadno je, da zanj to niti ni bilo zanimivo.

G: Ne, temveč le mimogrede.

N: To je bilo le implicitno.

G: In to je povedal proti koncu v enem zadnjih predavanj — mislim, da je to zabeležil le nekaj dni pred smrtno — ko govorim o umu, govorim o življenju, ali nekaj podobnega. Morda lahko najdeva točno navedbo — je zelo zanimivo.

N: No, ko je zasnoval kriterije Uma, je zanimivo, da na koncu seznama pravi: "Trdim, da prihaja do pojavov, ki jih imenujemo misel, evolucija, ekologija, življenje, učenje in podobno le v sistemih, ki izpolnjujejo te kriterije." Tako da na tej točki ni več razcepova telo/um.

G: Ne, mislim, da se popolnoma strinjava, da je zelo hitro presegel dualizem, morda že v tridesetih letih prejšnjega stoletja.

N: Morda že v tridesetih, ja.

G: Mislim, da se je veliko ubadal s tem problemom že zelo zgodaj. In da to sega nazaj do njegovega očeta, Williama Batesona.

N: Je —

G: Njemu pripisuje zasluge. Njegova genetika in njegovo prerekanje z Darwinom je napovedovalo takšen način mišljenja. Tako da se ni začelo kot strela z jasnega; to je zorelo — tam, kjer je odraščal — kjer je bil vzgojen.

N: No, spet se kaže, da v kolikor je sistem mentalni proces, potem ni točnega začetka.

G: Točno. Dejansko se kaže kot evolucija idej.

N: Res je.

G: Hvala, da si to omenila, ker sem ravno to poskušal povedati. Da se ni kar spustilo iz oblakov. Šlo je za dolgotrajjen razvoj.

N: Bilo je znotraj konteksta samega —

G: Točno.

N: — znotraj njegovega življenja, očetovega dela ter narave družbenih in lingvističnih paradigem, v katerih je našel tisto, kar je in ni bilo v sozvočju.

G: To, kar si povedala, naju privede do načina, kako je lahko kritiziral — no, predvsem kako je lahko razvil kriterije za to, kaj je um, tu v knjigi *Um in narava* na strani —

N: 101 in 102³.

G: — 101-102. In tudi v otvoritvenem predavanju na konferenci *Onstran dvojne vezi*, ki ga je imel marca 1977 v New Yorku — kjer je opisal korake, ki jih je naredil, da je prišel do nove znanosti, ki jo je poimenoval epistemologija.

N: Pravi: "To je začetek proučevanja, kako razmišljati o mišljenju."

G: In v tistem predavanju je govoril, kako se je moral spoprijeti z določenimi načini mišljenja, ki so ga ovirali pri razmišljjanju o mišljenju. In ki so mu onemogočali razvoj — ki so ovirali njegov razvoj razumevanja, da je evolucija sâma ideja, ter da gre pri evoluciji za evolucijo idej, kar je mišljenje o mišljenju.

N: Ker — da — ker na naslednji ravni, organizmi — in od praživali do zeber do tebe in mene, rakov, orhideje in tropentice —

G: Točno.

N: — niso organizmi, ki vključujejo samo sebe; vsak je sklop idej in sporočil o odnosih, ki so med seboj odvisni in povezani z raznimi vrstami drugih organizmov. Ko praviš evolucijo idej, gre za ... konglomerat, skupek idej, ki skupaj oblikujejo ideje in se gibljejo skozi različne oblike komunikacije in odnosov, rojevajo nove ideje in opuščajo stare.

G: In tako postane po eni strani usmerjena in po drugi strani stohastična.

N: In vedno krožna.

G: Seveda.

N: In tu postane zahtevno, če se vrneva k vprašanju vloge interdisciplinarnosti — vnesti to v pogovor, ko dejansko vse discipline na svojih področjih ne potrebujejo le retorike, temveč drugačen fokus. Ne moreš ločiti kulture od biologije, od podnebja, jezika, od informacije, če hočeš videti, kako vsak posamezni kontekst deluje znotraj drugega konteksta. Nemogoče je to narediti, če imaš samo eno lečo.

G: Upoštevajva, da piševa za psihoterapevtsko revijo in v prvi vrsti za psihoterapevte.

N: Velja.

G: In da želiva, da bi psihoterapevti spoznali, da je ustrezna znanost, kamor psihoterapija spada, epistemologija, o kateri govori Bateson.

N: Mhm.

G: ... v tem primeru, poglejva, če lahko spustiva najin pogovor na praktično raven — praktično v smislu, da je najin pogovor teoretično smotrn, zelo koristen za psihoterapijo.

N: Velja, mislim, da je to dobra ideja. Po mojem mnenju je začetek dejansko v Gregoryjem zgodnjem antropološkem delu, ko je sodeloval z Margaret Mead na Baliju in Novi Gvineji. Veš, gre za zelo temeljno in tudi zelo globoko opažanje, da ljudje v različnih

³ Bateson, G. (1985). *Mind and Nature: A necessary unity*. London: Flamingo edition, Fontana paperbacks.

kulturah razmišljajo na različne načine.

G: Da.

N: In to vemo. To vemo, ko vsak dan opravljamo svoje dolžnosti. Lahko je to ohranjati kot neke vrste abstraktno resnico v svetu. Vendar dejstvo je, da lahko vidimo, kako druga skupina ljudi na drugačen način obravnava stvari, za katere sami mislimo, da so trdne, kot na primer poroka, denar ali smrt. Takrat nam lahko postane jasno, da so to ideje in da te ideje niso trdne, ker so različne v različnih kulturah. So spremenljive. In tako je prva ideja, ki jo lahko ugledava na zelo praktični ravni, ta, da so tiste ideje, ki pravijo, da se ideje ne morejo spremeniti, slabe ideje. Spreminjajo se. Ideje so spremenljive. Ko govoriva o ekologiji uma, govoriva o tem, da je živa možnost misli v njihovih medsebojnih odnosih. Mislim, da že sama ta ideja in ta metafora odpira velikansko možnost za delo z idejami, ki jih imamo v naših glavah, saj jih lahko ugledamo kot potencialno spremenljive.

G: Kar je temelj, ali naj bi bil, upam, temelj psihoterapije: ideje, ki jo ima pacient, pacient in terapevt ne razumeta na enak način.

N: Ne.

G: Tako da glejmo na vsakega pacienta kot na njegovo ali njeno lastno epistemologijo in na vsakega terapevta kot na epistemologijo. Navsezadnje je Gregory Bateson sam dejal, jaz sem epistemologija – jaz sem svoja lastna epistemologija. Tako postanejo cela znanost, ekologija idej in epistemologija zelo osebne. In ko terapevt predpostavlja, da je njegovo ali njeno razumevanje enako pacientovemu, že lahko pride do napake, do blokade tega, kar terapija lahko doseže. Tako da če opazujemo preprosto interakcijo med terapeutom in pacientom, je že ta sama po sebi izjemna dosežek. Podobno kot je Gregory Bateson v tridesetih letih prejšnjega stoletja govoril o različnih kulturah, kako različne so bile ideje ljudi drugih kultur od idej njegove lastne kulture.

N: Kar praviš, torej pomeni, da je v bistvu vsak pogovor medkulturni pogovor.

G: Vključno z najinim ta trenutek.

N: Vključno z najinim ta trenutek.

G: Kajti moj Gregory Bateson je zelo drugačen od tvojega Gregoryja Batesona. Ne moreva — deliva si Gregoryja Batesona in sklop idej, ki sva jih izbrala. Prepričan sem, da je tvoj izbor bogatejši in večji od vsega, kar si lahko predstavljam. Vseeno pa vabiva ljudi, da bi proučevali Batesonovo delo in iz njega izbrali čim več idej, da bi se lahko od njih učili. Vendar pa se bomo še naprej učili na osnovi naših ozadij, izkušenj in lastnih sposobnosti. Ne bomo se učili *točno tistih*, ki jih je imel Gregory Bateson, ker je to v prvi vrsti prevelik teritorij. In drugo, vnesli bomo naše lastne izkušnje in učenje.

N: Karkoli lahko vidimo le skozi naš lastni okvir.

G: Skozi naš lastni okvir — točno.

N: Karkoli že, bo uokvirjeno z našim notranjim uokvirjanjem.

G: Vendar pomisli: kako nas naši pogovori spreminja.

N: Če smo za to odprti.

G: No —

N: Če je to tisto, kar iščemo.

G: Da.

N: Potem bomo to tudi našli.

G: Ker midva — ne sedim tu in se pogovarjam s teboj zato, da bi spoznal, kaj je dejanski Gregory Bateson. Pogovarjava se o idejah. Ob tem se zavedam, da me bo vsak, s katerim vstopim v tak način pogovora, vodil — pogovor in drugi me bo vodil do novih razumevanj, novih interpretacij, do tega, da bom doumel stvari na drugačen način.

N: Mislim, da tako občutim včasih, vendar ne vedno.

G: No —

N: Vendar bi rada.

G: Ne pravim, da z mano ni podobno —

N: Jaz —

G: Rekel sem, da upam.

N: Tudi jaz upam. Mislim, da je ena od stvari, ki se jih vse bolj zavedam - in saj veš, ko razmišljam o kriterijih mentalnega procesa in v okviru ideje, da se evolucija dogaja na ravni konteksta - da težišče pogovora ni več na tem, kdo ima prav, kdo več ve ali kdo dominira, temveč na tisti ravni, ko se sprašujem, kaj se lahko naučimo drug od drugega. Kaj je v tvojem okvirju različno od tistega v mojem okvirju? In kako bom interpretirala te razlike? Kaj se lahko od njih naučim? Kje se tiste meje, tisti obrisi ujemajo z mojimi?

In če je to narava pogovora, se lahko porodi drugačna vrsta ekologije: medsebojni odnosi idej, ki si jih na ta način podelimo, se postavijo pred nas kot možnosti in ne kot merjenje, primerjave ali tekmovanja, temveč kot opazovanje in spraševanje.

Graham Barnes and Nora Bateson¹

A conversation about the epistemology proposed by Gregory Bateson²

Nora (N): Okay, well there's always the question of where to begin. And —
 Graham (G): Well, we just did. You just began. And so we actually have begun.

N: We've begun.

G: Multiple... multiple something.

N: Multiple perspectives.

G: Yes.

N: I think I'd rather say multiple perspectives than interdisciplinary.

G: But I don't like the word "perspectives."

N: Multiple —

G: Because that presupposes that we're looking at "it," and we're not.

N: That's right. Okay, you're right.

G: Let's talk about... multiple approaches. Well — now, we don't want to say "disciplines"; that's what we're trying to avoid here.

N: That's what we're trying to avoid.

G: Multiple ways of going about talking about what we think we see. And talking about—it's multiple ways of talking, really. Gregory Bateson regretted, I think, at the end, like the last few years, that he didn't give more attention to language in his work — that when they got on the double bind, that they didn't give the attention to language that people started giving to language in the 1970s. But when I read what he does with the idea of mind, he is so brilliantly challenging the Cartesian dualism of mind and body. And he did that in such a way that before him, none of the philosophers had done, not even Wittgenstein, who is given the credit for having surmounted the dualism, or many others. And this got to be so serious that in the early 1980s, Richard Rorty, the philosopher, wrote a book in which he was saying that the whole idea of mind had to go. And that is the linguistic turn — the fulfillment of the linguistic turn in philosophy, of giving attention to language, how do we talk, why do we talk the way we do, and ignoring the whole mind/body dualism — not surmounting it, just dismissing it. So that some of the most progressive people thinking in philosophy seemed to be moving away from the idea of mind, because they were trying to avoid this dualism.

¹ Graham Barnes, PhD, psychotherapist, *grahambarnes@me.com*

Nora Bateson, filmmaker, writer and educator, President of the International Bateson Institute; *norabateson@aol.com*

² Graham Barnes invited Nora Bateson to join him for a conversation specifically for a special issue of Slovenian Journal of Psychotherapy Kairos on Bateson.

And when I read Gregory Bateson's material, what impresses me is that he's able to show that there's legitimacy in the use of the concept of mind. And that he so surmounts the dualism that he shows that it is not idealism or materialism — that you don't have to choose either side — that there are some things in both positions that are valid. And this brings us to the multiple — whatever the multiple might be. The multiple ecologies of ideas, maybe. There are whole bodies of ideas, and what he showed, I think, was that these different bodies of ideas are interconnected, and they're connected through ideas. And that they then sprout or generate new ideas, and this is what he referred to as mind... in part.

N: Well, it's interesting, because in Gregory's description of mind, which it might be good to have on hand, if you have a copy of *Mind and Nature* lying around, there's a kind of outline for what he's talking about in terms of mind that is so beyond the... so beyond the idea of interdisciplinary or multidisciplinary, that it's very difficult to even attribute those terms to what he's getting at. It seems to me that it's at a different level, and that you can get into trouble trying to talk about interdisciplinarity and mind at the same time for precisely that reason — that he was working with a world that was essentially so integrated that, like you say, the overall process of life itself was unseparated, and for that reason it becomes very difficult to define it in terms of either disciplinary or interdisciplinary.

G: Wasn't it the case that what you just said — that he equated mind and life — that with that unity, that union, that seeing that mind and life are the same, you see, he no longer had to talk about a body and a mind. Because now life itself is mind. And mind is life.

N: And the funny thing is that for him, that wasn't even the interesting part.

G: No, but that's just in passing.

N: That was just implicit.

G: And he said that at the very end in one of his last lectures — I think it was what he recorded just a few days before he died — that he said when I'm talking about mind I'm talking about life, or something like that. We can look at the exact quote — it's very interesting.

N: Well, when he lays out the criteria of Mind, it's interesting that he says here at the end of the list, (quote) "I shall argue that the phenomena which we call thought, evolution, ecology, life, learning and the like occur only in systems that satisfy these criteria." So there was no body/mind split at that point.

G: No, that's what would — I think we're in complete agreement that he very quickly overcame that dualism, I think, even maybe in the '30s.

N: I think maybe in the '30s. Yeah.

G: I think that a lot of his thought is grappling with that problem very early. And that might go back to his father, William Bateson.

N: It's —

G: He does give him credit with his genetics and his argument with Darwin as having anticipated that way of thinking. So it doesn't start just out of the blue; there is preparation for it—in the place where he grew up — you know, where he was reared.

N: Well, again, if the system itself is a mental process, then there wouldn't be a precise beginning.

G: Exactly. It would actually show the evolution of the ideas.

N: Right.

G: Thank you for saying that, because that's what I was trying to say. This didn't just come down from the clouds. It was a long-term development.

N: It was within the context itself —

G: Exactly.

N: — of his lifetime and his father's work and the nature of the social and linguistic paradigms then that he was able to find what resonated and what didn't resonate.

G: Now, your having said that brings us to the way he could critique the — well, first of all the way he could give the criteria for what is mind, here in "Mind and Nature" on page —

N: 92.

G: — 92. And also in his lecture that he gave in 1977 in New York, March — his opening lecture to that conference on Beyond the Double Bind, where he traces the different steps that he took to come to what he called this new science called epistemology.

N: He says, "This is the beginning of a study of how to think about thinking."

G: And he was saying in that lecture that there were certain ways of thinking that he had to grapple with that kept him from thinking about thinking. And that kept him from developing — that hindered his development of understanding that evolution is itself an idea, and evolution is about the evolution of ideas, which is thinking about thinking. Would you agree?

N: Because — yes — because at the next level, the organisms — and from the protozoa to the Zebras to you and me, the crab, the orchid and the primrose —

G: Exactly.

N: — are not organisms of their own inclusiveness; they are each a body of ideas and messages of relationships that are interdependent and interrelated with all sorts of other organisms. So when you say evolution is an idea, what it is is a... a conglomeration, an aggregate of ideas that together form ideas and move through different forms of communication and relationship, generating new ideas and letting go of old ideas.

G: And so becomes directional in one sense and stochastic in another.

N: And always circular.

G: Of course.

N: So, this is where it becomes difficult just to get back to the question of what is the role of interdisciplinarity — to bring that into the conversation when, in fact, all the disciplines in their fields of not only rhetoric, but different focus are relevant. You cannot separate culture from biology, from climate, from language, from information if you want to look at how any particular context within another context is functioning. It's impossible to do that if you only have one lens.

G: Let's note that we are writing for a psychotherapy journal, and we're writing primarily for psychotherapists.

N: Okay.

G: And let's note that we would like psychotherapists to recognize that the proper

science to which psychotherapy belongs is this epistemology that Bateson's talking about.

N: Mm.

G: ... In that case, let's see if we can bring this down to a practical discussion — practical in the sense that what we're saying theoretically is relevant, highly relevant to psychotherapy.

N: Okay, I think that's a good idea. And for me, I think where that starts is really with Gregory's early work in anthropology, when he was working with Margaret Mead in Bali and New Guinea, and, you know, it's a very basic observation but, I think, very profound also, which is that people in different cultures think in different ways.

G: Yes.

N: And we know that. We carry on through our day, knowing that. It's easy to hold that as a sort of abstract truth in the world, but the fact is that when you can see that another group of people hold things that we tend to believe are so solid in a different way, like marriage, money, death, it begins to be apparent that these are ideas, and that those ideas, since they are different in different cultures are not solid. They're changeable. And so the first idea we're looking at on a very practical level is that the ideas that say that ideas can't change are bad ideas. They change. Ideas are changeable. So when we're talking about an ecology of mind, what we're talking about is a living possibility of thoughts in relation to each other. And I think just that idea and that metaphor gives you enormous leverage to work with the ideas that we have in our head, and look at them as potentially changeable.

G: Which is the basis, or should be, hopefully, the basis for psychotherapy: The idea that any patient will have is not understood by the patient and the therapist in the same way.

N: No.

G: So, you look at each patient as his or her own epistemology, and each therapist as an epistemology. I mean, after all, Gregory Bateson did say, I am an epistemology — I am my own epistemology. So this whole thing of the science, the ecology of ideas, and the epistemology, it comes down to be very personal. And when the therapist is assuming that his or her understanding of an idea is shared by the patient, that already is a possible mistake, a block to what the therapy can achieve. So that if we just look at the simple interaction between the therapist and the patient, that in itself could be a remarkable accomplishment. It's just like Gregory Bateson in the 1930s in these different cultures, and seeing how different people's ideas were between cultures and his own culture, say.

N: So that what you're saying is that essentially any conversation is a cross-cultural conversation.

G: Including ours right this minute.

N: Including ours right this minute.

G: Because my Gregory Bateson is a long ways from being your Gregory Bateson. We can't — we share Gregory Bateson and a body of ideas that we have selected out, and I'm sure your selection is richer and greater than anything I could imagine. But still, we're inviting people to study Bateson's work and select out as many of those ideas as they can, to learn from them. But we're still going to be learning from our own background and our own experience and our own abilities. We're not going to be learning *the* Gregory Batesons, because that is too great a territory in the first place. And in the second place,

we're going to come with our own experiences and learning.

N: Well, we can only see anything through our own frame.

G: Through our own frame — exactly.

N: So, whatever it is, it will be framed by our internal framing.

G: But think about it: how our conversation changes us.

N: If we're open to that.

G: Well —

N: If that's what we're looking for.

G: Yeah.

N: Then that's what we'll find.

G: Because we're — I'm not sitting here talking with you about what I know to be the factual Gregory Bateson. We are talking about ideas, and I know that anyone that I enter into that kind of conversation with will lead — the conversation and the other will lead me to new understandings, to new interpretations, to grasping things in a different way.

N: I think that I feel that way sometimes, but I don't feel that way always.

G: Well —

N: But I would like to.

G: I don't say I do either —

N: I —

G: I said I would hope that.

N: I would hope that. I think that one of the things that I've become increasingly aware of, and, you know, in looking at the criteria of mental process, and within the idea that the evolution is happening at the level of context, the weight of the conversation stops being put on the notion of who's right or who has more knowledge, or who has more dominance, but is instead placed at the level of what can we learn from each other. What's in your frame that's in contrast to what's in my frame? And what sort of interpretations will I make of those contrasts? What can I learn from them? Where do those boundaries, those outlines fit against mine?

And I think if that is the nature of the conversation itself, a whole different kind of ecology can take place: the interrelationships of the ideas that we're sharing are set before us in the realm of possibility, not in measurement, not in comparison not in competition, but in observation and in inquiry.